

Ea *Grünthal*

Spetsiaalne fond
17333 *Challeg*
asp. 1931

Gutovsky, J
1 komp. 1931
I. a. d. h. m.

VABADUSSÕDA

Spetsiaalne fond
№59728
RAAMATUKOOL

Konspekt kaptan P. Hanson loendist

Sõjakooli aspirantide klassis

1930/1931.a.

asp. Gunnar
1. asp. last. kom

Mealy Laas
1. komp I. ruhm
1934/35
Gunnar

Arvot
Jann

Vaeter Pärinid
1 aspirant
Uus Suur
1. asp. komp
1934

SE 10975
AR ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

106152 x

Spetsiaalne fond

Kaitseväe Ühendatud Õppeasutiste staabi väljaanne

Ar 931
Hanson

1931 a.

Handwritten text, including a date and possibly a name, is present but extremely faint and illegible. The text appears to be arranged in several lines, with some characters that could be interpreted as numbers or specific words, though they cannot be definitively identified due to the low contrast and bleed-through.

S i s u.

Eesti iseseisvuse püüe ja sõjaväe arnemine
kuni Vabadussõja alguseni.

1.	Ärkamisaeg.....	1	lhk.	1.
2.	1905.a.revolutsioon.....	5	"	
3.	Maaõõda ja 1917.a.revolutsioon.....	6	"	
4.	Saksa okupatsioon.....	8	"	
5.	Eestlased Vene sõjaväes kuni 1917.a.re- volutsioonini.....	10	"	
6.	Eesti rahvuslikud väed 1917.-1918.a....	11	"	2
7.	Eesti riikliku sõjaväe loomine.....	13	"	
8.	Üldine olukord Vabadussõja alul.....	15	"	1
9.	Vabadussõja põhjused.....	17	"	
10.	Poolte sõjaline ettevalmistus.....	18	"	
11.	Poolte sõjaline jõud.....	18	"	
12.	Maastik ja võimalikud operatsioonisuu- nad.....	19	"	
13.	Sõjaplaanid.....	20	"	
14.	Eesti rahva meeoleolu.....	21	"	4.
15.	Korraldused vaba Eesti kaitse organisee- rimiseks.....	22	"	
16.	Eesti abiväed.....	22	"	

Punaväe sissetungimine Eestisse kuni
5.jaan.1919.a.

Sõjategevus Viru rindel.

17.	Punaste esimene katse Narvat vallutada.	24	lhk.	5
18.	Narva langemine.....	24	"	
19.	Sõjategevus kuni 7.dets.1918.a.....	27	"	

Sõjategevus 7.dets.-16.dets. Rägavere
lahing.

20.	Rakvere langemine.....	28	lhk.	
21.	Sõjategevus 16.dets.-25.dets. Tapa lan- gemine.....	29.	"	6
22.	Tegevus Viru väerinna tiibadel.....	32	"	

23. Mereoperatsioonid..... 32 lhk.

Sõjategevus kagu rindel.

24. Raskused meie väeosade formeerimisel
Kagu-Eestis..... 33 lhk.
25. Pihkva langemine..... 33 "
26. Enamlaste sissetungimine Eestisse.... 34 "
27. Võru langemine..... 34 "
28. Tartu kaitse organiseerimine..... 34 "
29. 6.rügemendi formeerimine..... 37 "
30. Punaste edasitungimine Pärnu, Viljan-
di ja Põltsamaa suunas..... 38 "
31. Üldine kokkuvõtte Vabadussõja perioodi
kohta kuni 6.jaan.1919.a..... 42 "

Eesti vabastamine punaväest.
Sõjategevus Viru rindel 6.-9.jaan.

32. Meie vastupealetung Viru rindel. Tapa
vallutamine..... 43 lhk.

Sõjategevus kagu rindel 6.-9.jaan.

33. Mõisaküla, Ruhja ja Jõgeva vallutamine 44 lhk.

Sõjategevus Viru rindel 9.-12.jaan.

34. Rakvere vallutamine..... 45 lhk.

Sõjategevus Kagu rindel 9.-16.jaan.

35. Tartu vallutamine..... 45 lhk.

36. Sõjategevus Viru rindel 13.-19.jaan.. 47 "

37. Narva vallutamine..... 48 "

Sõjategevus lõunarindel pärast Tartu ja
Ruhja vallutamist meie poolt.

38. Punaste esimene ja teine vastupeale-
tung Viljandi sihis..... 51 lhk.

39. Tartu kaitsmine.....	52	lhk.	
40. Meie pealetung Valga-Võru sihis ja Valga, Võru ning Petseri vallutamise	52	"	10.
41. Meie uus pealetung lõunarindel. Marienburgi vallutamise.....	54	"	
42. Kokkuvõtte sõjalisest tegevusest kuni 21.vebruarini.....	54	"	

Vene punaväe vastupealetungimised Eesti uuesti vallutamiseks 16.veebr.-24.mai- ni 1919.a.

11.

43. Olukord 16.veebr. ja punaväe juhatus e tegevuskava.....	55	lhk.	
44. Tegevuse arenemine Pihkva rindel....	56	"	
45. Tegevus Võru-Marienburgi suunas....	56	"	
46. Võitlused Volmari suunas.....	57	"	

Operatsioonid kaitseliinide üleviimiseks N.-Vene territooriumile.

12.

47. Olukord ja meie tegevuskava 1919.a. kevadel.....	59	lhk.	
48. Ülemjuhataja tegevuskava Loode-korpuse ärakasutamiseks.....	60	"	
49. Loode-korpuse esimene Petrogradi operatsioon.....	61	"	13.
50. Ingeri operatsioon.....	61	"	
51. Pihkva operatsioon.....	62	"	14.
52. Olukord idarindel juuni keskel.....	64	"	15.
53. Loode-korpuse iseseisvaks saamine ja taganemine.....	64	"	

Põhja-Läti vabastamise operatsioonid.

16.

54. Läti seisukord operatsioonide alul..	65	lhk.	
55. Marienburg-Jakobstadti operatsiooni tegevuskava ja poolte jõud.....	66	"	
56. Meie pealetung Marienburgi vallutamiseks.....	68	"	
57. Kreutsemburgi ja Jakobstadti vallutamine.....	69	"	

Sõda Landeswehriga.

58.	Landeswehri tekkimine ja püüded.....	70	lhk.
59.	Maastik ja poolte sõjalised jõud.....	73	"
60.	Esimesed lahingud Võnnu all ja nende tähtsus. Vahevalu.....	75	"
61.	Meie ja Landeswehri tegevuskava pü- rast vahevalu.....	77	"
62.	Lõmsalu-Roopä-Võnnu-Ronneburgi lahing 19.-23.juunini.....	79	"
63.	Meie edu põhjused.....	83	"
64.	Meie edasitungimine Riia sihis. Rahu.	84	"
65.	Kokkuvõte.....	87	"

Loobumine koostööst Vene Loode-ar-
meega.

66.	Pihkva mahajätmine.....	87	lhk.
67.	Esimesed rahuläbirääkimised.....	89	"
68.	Vahekord Loode-armeega ja olukord septembri lõpul 1919.a.....	90	"
69.	Loode-armee viimane Petrogradi operat- sioon 28.sept.-14.nov.1919.a.....	91	"
70.	Krasnaja Gorka operatsioon.....	93	"
71.	Pihkva operatsioon.....	95	"
72.	Põtalovo operatsioon.....	96	"
73.	Bermondti avantüür.....	98	"

Narva kaitse operatsioon.

74.	Olukord 16.nov.1919.a.....	99	lhk.
75.	Poolte jõud, operatsiooni põhimõtte ja tegevuskava.....	99	"
76.	Operatsiooni esimene periood 16.nov. kuni 7.dets.....	101	"
77.	Operatsiooni teine periood 7.kuni 22. dets.....	102	"
78.	Operatsiooni kolmas periood 28.kuni 30.dets.....	105	"
79.	Tartu rahu.....	106	"

EESTI ISESEISVUSE PÜÜE JA SÕJAVÄE ARENE-
MINE KUNI VABADUSSÕJA ALGUSENI.

Ärkamisaeg.

Eesti on nooremaid riike kultuurriikide peres. Tema ja teiste piiririikide iseseisvus on ainult mõni teistkümme aastat vana. Pealegi ei põhjene Eesti ja ta lähemate naaberriikide iseseisvaks saamine mõnel ajaloolisel traditsioonil nagu Pöõlas, kes omas mälestuse endisest võimust iseseisva suurriigina. Tekib küsimus, mis oli põhjuseks, mis kutsus välja iseseisvusepüüded.

Mõned sakslased on avaldanud arvamust, et piiririigid on eriliste olukordade produkt, et nad on sündinud juhusest ja peavad kaduma elu minnes harilikku roopasse.

Kas on võimalik, et noorte riikide iseseisvus toetub nii nõrgale alusele, kui on seda juhused? Ja edasi, kuidas ajalooliste sündmuste pidevasse, orgaanilisesse arengusse võib sattuda üksikuid sõlmi ootamatute juhuste näol?

Riikide tekkimist on mõjutanud mitmesugused tegurid. Vanal- ja keskajal oli usk aluseks riikide tekkimisel. Hiljem sai peateguriks isevalitseja isik. Kuid Prantsuse revolutsioon murdis absoluutse monarhi võimu, kus kuningas võib öelda - "Riik, see olen mina!" Prantsuse revolutsiooni ja Napoleoni ajajärgul tõusevad esmakordselt üles rahvad, mitte enam dünastiad, et raputada endalt võõras ike ja saavutada rahvuslik olemasolu. Nii sünnib ühine Saksamaa ja Itaalia. Balkani rahvad tõusevad üles, et vabastada Türgi ikkest ja see õnnestubki neil osaliselt. Siiski pole Balkani riigid veel praegu saanud kätte oma rahvuslikke piire. Isegi SSSR, kus rahvastunnet põhimõtteliselt eitatakse - see koguni klassivõitlusele kahjulikuks tunnustatakse-, on sunnitud rahvastundele tegema järeleandmisi ja moodustama terve rea riike rahvusliku autonoomia alusel.

Ka piiririikide tekkimisel on rahvustunne olnud peateguriks, mis andis algatuse ja jõu kestvaks pingutuseks, mida nõudis iseseisvuse saavutamine.

Eesti iseseisvaks saamisel olid peapõhjused järgmised:

- 1) Eesti rahvuslik uuestisünd ja rahvuslik iseteadvus,
- 2) valitsusviiside demokraatlikumaks muutumine,
- 3) liitlaste võit Maailmasõjas ja Venemaa kokkuvõrisesemine.

Esimesed Eesti rahvusliku liikumise tunnusemärgid ilmusid alles 19. sajandi keskel. Talurahva vabastamine ei suutnud anda veel küllaldast tõuget, et kutsuda välja rahvusliku iseolemise teadvust.

Eesti rahvas ei suutnud pühendada alul veel vähematki tähelepanu rahvustundele, selleks oli ta liiga vaene, nõrk ja ekspluateerivast teoorjusest tülpinud.

Muutus tuli siis, kui hakati talukohti päriseks müüma. Esimesed talukohad müüdi Liivimaal 19. sajandi 30-date ja Eestimaal 50-date aastate paiku. Sellest, et Liivimaal varem talukohti müüma hakati, on tingitud, et rahvusliku liikumise "ärakamisaja" tulipunkt Lõuna-Eestile langes, kuna P.-Eesti enam passiivseks jäi.

Juba ärakamisaja eelsesesse aega langes mõne eestlasest haritlase väljaastumine. Need üksikud haritlased ei suutnud tookord eesti rahva säilimisvõimalust uskudagi, rääkimata rahvustunde tõusust. Eesti haritlane ja kirjanik Dr. Fählmann oli veel arvamusel, et eesti rahvas teiste suuremate rahvaste hulka ära sulab. Tema siht oli eesti rahvaluulet koguda selleks, et jätta tulevatele põlvedele märk esivanematest, kes olid erinevast rahvusest.

Üksikud haritlased ei suuda luua rahvuslikku ärkamist, seda ei loo ka rahvas ise, vaid see tekib siis, kui haritlased astuvad kontakti rahvaga.

Koos majandusliku tõusuga tekkis ka rohkem usku eesti rahvuse püsimisse. Rahvuslik tegevus muutus üha intensiivsemaks. Ilmus rahvuseepos "Kalevipoeg" (1861),

suurem ajaleht "Eesti Postimees", asutati Aleksandri kool ja "Linda" laevaselts, 1869.a. peeti ära I Eesti laulupidu, 1871.a. asutati "Eesti Põllumeeste Selts" ja 1872.a. Eesti Kirjameeste Selts. Seda ajajärku eesti elus nimetatakse üldiselt "ärkamisajaks", kuna siis leidis aset suur rahvusliku tunde tõus.

Kuid see rahvustunde ilutsev ärkamine kutsus välja tugeva opositsiooni maa valitsejate - sakslaste - poolt, kes kartsid eestlaste rahvuslikust ärkamisest hädahoitu oma valitsevale seisukohale. Kõik nende püüded rakendada eestlaste saksastamisele. Selles sihis tehti tööd kirikus ja koolis. Sellega rutati nii, et Jakobson leiab - "kui see veel paar aastakümnet edasi kehtaks, siis eesti rahvast enam ei oleks."

Saksastamise püüetele astus aktiivselt vastu C.R. Jakobson. Ta võttis omaks vene orientatsiooni ja püüdis selles vastukaalu leida saksa mõjule. Et hävitada sakslaste ülevõim, selleks pidas Jakobson vajalikuks vabanemist mõisniku ja kiriku mõju alt. Tema nõuded ilmuvad kõige selgemini märgukirjas, mis esitati Jakobsoni ja temaga ühemõtteliste poolt Aleksander III-le tema troonile astumise puhul (1881.a.). See märgukiri sisaldas umbes järgmisi nõudeid:

- 1) agraaruenduste läbiviimine,
  - 2) maaomavalitsuse reform,
  - 3) Põhja- ja Lõuna-Eesti ühendamine üheks kubermanguks,
  - 4) koolide vabastamine mõisa ja kiriku mõju alt,
  - 5) eesti keelele eluõiguse andmine koolis ja kohtus.
- Agraaruendustes sooviti, et riik viiks talukohtade müümise sunduslikult lõpule, kaotaks mõisate feodaalõigused ja võtaks revideerimisele senised kontrahid, mis rasketel tingimustel sõlmitud.

Uusikaupunki rahulepinguga oli Baltimaadele antud omavalitsus. See omavalitsuse õigus kuulus ainult sakslastele, mis omakorda pakkus neile häd eeldusi ülevõimuga oma käes pidamiseks. Et murda seda ülevõimu, oli vajalik ka talupoegadele anda oma esindus maaomavalitsus-

ses või seada sisse semstvo vene eeskujul.

Kuna omavalitsus oli sakslaste käes, siis oli loomulik, et nad ei jätnud kasutamata oma võimu koolielu korraldamisel. Kasvatus oli võimas vahend saksastamiseks. Ainult külakoolidesse oli jätud eesti keel, muud koolid olid kõik saksakeelsed ja -meelsed. Samuti oli saksa keel ametlikuks keeleks.

Jakobson ja tema mõtteosalised lootsid, et sakslaste eesõiguste kaotamisega käsikäes käib nende ülevõimu langemine. Lootused aga, mis pandi märgukirjale, ei täitunud. Küll toimus 1882.-83.a. n.n. "Manasseini revisjon", kuid parandusi selles suunas, nagu neid paluti märgukirjas, ei järgnenud.

Küll aga murdus saksa ülevõim venestamise politika survel, kuid venestamisest kasvas eesti rahvuslikule liikumisele veel suurem hädaoht, kui oli seda saksastamine.

60-tel aastatel juba oli venes tekkinud vabameelsematele vaadetele võimas tagurlik vastuvool. Liikumise eesotsas seisis maruvenelane Pobedonostsev, kellel Aleksander III kasvatajana suur mõju oli. Selle voolu peasihtideks oli õiguslik, isevalitsus ja vene rahvas. Kõik muud rahvused pidid sulama venelaste hulka.

Sarnaseid eesmärke taotledes toetasid venelased eesti rahvuslikku liikumist niipalju, kui see sakslaste vastu oli sihitud. Et aga sakslaste asemel eestlasi võimule lasta, seda nad ei mõtelnudki. Sakslaste käest võeti ära administratsioon ja anti vene bürokraatia kätte. Samuti pandi maksma vene kool ja vene kohus ning pandi kõikidesse asutistesse vene ametnikud. Eestlastele kasulikud agraar- ja omavalitsuse reformid jäid tulemata, rahvale aga langes uus surve venestamise näol.

Peagi hakkasid eesti tegelased aru saama, et venelastelt midagi loota ei ole, palju rohkem karta. Vastukaalu venestusele loodeti leida kokkuleppes sakslastega. Sellesihilise katse tegi Harry Jannsen-, aga as-

jata, sest sakslased olid vahepeal oma seiuskohta kin-
nitanud kokkuleppe abil vene bürokraatiaga.

90-te aastate ümber valitsev olukord oli kõige ras-
kem eesti rahvuslikule liikumisele. Rahvuslikud ette-
võtted nagu Kirjameeste Selts, "Linda" laevaselts,
Aleksandri kool j.t. surid välja ja isegi avalikkude
tegelaste hulgas leidis aset arvamus, et eestlased pea-
vad sulama venelaste hulka (Grentzstein, Kõrv). Umbes
samal ajal aga astusid eesti rahvusliku liikumise ette-
otsa Jaan Tõnisson ja Villem Reiman, kes näitasid, et
väljastpoolt abi loota ei ole ja et pääsemine oleneb
eest rahvast enesest. Rahvusliku olemise pant aga pei-
tus nende arvates rahva kultuurilises ja majanduslikus
arengus.

1905.a. revolutsioon.

20-da sajandi alul leidis eesti ellu rahvusliku mo-
mendi kõrval teed ka poliitiline. Senisele rahvusliku-
le võitlusele seltsis klassivõitlus.

K.Pätsi toimetusel ilmuva "Tallinna Teataja" ümber
koondunud ringkond pühendas peatähelepanu majandusele.
Püüti eeskätt võidelda majanduslikkude huvide eest,
olgugi, et nende all mõisteti mitmekesiseid asju - ise-
gi sotsiaaldemokraatlikke õpetusi. Pearõhk pandi siis-
ki majanduslikkude huvide esiletoomisele, vaatamata
sellele, kas need olid kodanlaste või proletaarlaste
huvid. Vahepeal oli ka eesti linnakodanlus niivõrt are-
nenud, et ta 1904.a. Tallinnas linnavalitsuse võis oma
kätte võtta.

Peaasjalikult jäi 1905.a. väljaastumine Tallinna
koondunud sotsiaaldemokraatliku ringkonna kanda, kuna
Tartu rahvuslik element aktiivsest väljaastumisest hoi-
tus.

1905.a. revolutsioon ei suutnud tuua olulisi muuda-
tusi. Loodi küll parlament - duuma, aga peagi eemalda-
ti sealt edumeelsemad, kui need aktiivsemalt hakkasid
majanduslikkude ja poliitiliste olukordade reformi nõud-
ma.

Eestile tõi 1905.a. revolutsioon kaasa sakslaste vastulöögi karistussalkade nõol. Kõik eestlaste nõuded omavalitsuse ja agraarolude parandamise alal jäid tähele panemata. Sellega olid 1905.a. otsekohesed tulemused üsna väikesed. Kuid selle kõrval ei või salata, et kaudsed tulemused olid väga mõõduandva tähtsusega.

Tähtsamaks tulemuseks oli isevalitsuse puutumatus ja kõikvõimsuse tähe langemine. 1905.a. revolutsioon näitas, et alused, millele toetus vene isevalitsus, polnud kõigutamatud ja et revolutsiooni ebaõnnestumine oli tingitud vaid laiaade masside poliitilisest kasvatumusest. 1905.a. oli revolutsionääriledele õppetunniks, mille otsekoheseks järjeks oli 1917.a. revolutsioon, sest nüüd algas hoogus pörandaalune tegevus, et rahvasi revolutsiooni-ideele vastuvõtlikuks muuta.

Teiseks läbi läbi demokraatlik põhimõtte, sest sündmused näitasid selgesti, et koostöö sakslastega täiesti võimatu on. Sakslastega oleks võidud kokkulepet saavutada ainult siis, kui eestlased oleksid jäänud mingi tsensuslikule alusele. Kui aga Balti sakslusega mingit koostöötamist loota ei olnud, langesid ära kõik tsensusliku esituse kavatsused ja eest rahval tuli ainult enese peale loota ning enesest demokraatlikkudel põhimõtetel võimalikult suuremat jõudu mobiliseerida.

Kuigi 1905.a. rahvusliku autonoomia mõttele ajutiselt lõpp tehti, siiski võib märgata suurt rahvuslikku tõusu, mis leidis teed isegi revolutsiooni pooldajate ridadesse. Algas hoogus teotsemine majanduslikul alal, sest oli selge, et majanduslik areng on baasiks, millele peab toetuma edaspidine võitlus.

Kokku võttes 1905.a. tulemusi, võib öelda, et siis loodi poliitiline ja ühiskondlik alus, millele võis rajada hiljem iseseisvuse. Ärkamisaeg oli meie rahvuse süünd, 1905.a. tema poliitiline ristimine.

Maailmasõda ja 1917.a. revolutsioon.

Venemaa kokkuvarisemine Maailmasõjas ja suur revo-

lutsioon olid suure tähtsusega lülid Eesti iseseisvuse saamisloos. See oli Eestile väga õnnelik olukord, et Venemaa sõjas kokku varises, kuid sõda ometi liitlaste võiduga lõppes. Kui ka Venemaa võitjate hulgas oleks olnud, siis oleks Eestil väga vähe võimalusi iseseisvaks saamiseks jäänud. Aga ka keskriikide võidu puhul oleks Eesti iseseisvus rohkem kui küsitav olnud, sest Eesti oleks kindlasti siis Saksamaa osaks muudetud.

Peale 1905.a. revolutsiooni oli Eesti rahvas poliitiliselt jõudsasti küpsenud. Sõja algustki võeti kaaluvast seisukohast ja tõsist sõjavaimustust üldse ei olnudki. Hakati isegi jälle kaalutlema Balti sakslusega koostöötamise võimalust, kui viimased venelaste tagakiusamise osaliseks said.

Revolutsioon näis soodsa ajana autonoomia kättesaamiseks. Kuid kohe selgus, et ka Vene vabameelsem element, mis revolutsiooniga võimule oli tõusnud, vähemusrahvastele autonoomiat anda ei tahtnud. Eesti seltside ja asutiste ühisettevõttel oli koostatud omavalitsuse kava, mis Vene Ajutisele Valitsusele kinnitamiseks esitati. Kava teostamine ei leidnud aga Ajut.Val. poolt vastutulekut. Igasuguste ettekäändetega viidi asi peevast peeva edasi.

Alles Petrogradi eestlaste suur manifestatsioon, millest võttis osa umbes 15000 eestlast, suutis Ajutist Valitsust niikaugele mõjutada, et 30.märtsil 1917.a. kinnitati Eesti omavalitsuse seadus. Selle seadusega ühendati Eesti rahvuslikkudes piirides üheks tervikuks, mille eesotsas pidi seisma kubermangu komissar ja maanõukogu. Eesti kubermangu komissariks sai Jaan Poska. Maapäev astus kokku 15.novembril 1917.a.

Eesti rahvusliku autonoomia püüdele kasvas aga peagi uus hädaoht oktoobri revolutsiooniga võimulepääsenud enamlaste poolt, kes tunnustades ainult maailmarevolutsiooni ja klassivõitlust, asusid rahvuslikkude püüetega vaenujalale.

Kuna enamlus Tallinnas asuvates arvurikastes Vene väeasades ja laevastikus laialt pinda leidis, siis avanos

enamlastel võimalus soldatite ja madruste kaasabil 27. jaanuaril 1918.a. Maapäeva laiali ajada, et võimu oma kätte haarata. Ka katkestati Eesti rahvusliikude väe- osade loomine sovettide pealekäämisel.

Enamlaste võim langes Saksa okupatsioonivägede lähinemisel. Eesti Ajut.Valits. võttis Maanõukogu otsuse põhjal võimu üle ja kuulutas 24.veebruari 1918.a. Eesti iseseisvaks ja rippumatuks vabariigiks.

Saksa okupatsioon.

Juba 19.sajandi lõpupoole kavatsesid Balti sakslased Baltimaade Saksamaa külge liitmist. Pöörati isegi vastava ettepanekuga Bismarki poole. Seekordne olukord ei võimaldanud aga selle kava täideviimist, ehkki ta Saksamaale väga meelitatav oli, kuna Saksamaa sellega Läänemere valitsejaks oleks saanud.

Sakslaste sõjaline edu maailmasõja algupoole tõi selle idee uuesti esile. Tekkis kavatsus Baltimaid Saksamaa külge liita personaaluniooni alusel.

Baltimaade Saksamaaga ühendamise sihis teotsesid ka Balti sakslased. Rüütelkonna komitee otsustas 30. nov.1917.a., et Eestimaa on lahkunud Vene riigi alt ja et Saksamaa võtaks Baltimaad oma kaitse alla. Oma otsusele leidsid nad põhjenduse enamlaste poolt välja kuulutatud rahvaste enesemääramise õiguse näol.

Bret-Litovski rahulepingu põhjal said sakslased õiguse Baltimaid okupeerida ja seal politseivõimu seni oma kätte võtta, kuni kohalikud rahvad end ise korraldavad.

Okupatsioon ise oli aset leidnud juba enne Bresti rahulepingu allakirjutamist. Otsekohe selgus, et sakslased ei piirdu ainult politseivõimu teostamisega. Nende tegevus oli algusest peale juhitud sellest sihis et Eestimaa Saksamaaga ühendada. Sealjuures jäeti täitsa tähele panemata, et Eesti vahepeal oli enese iseseisvaks riigiks kuulutanud. Keelati ära kõik ühis-

kondliku elu avaldused. Eesti omavalitsused likvideeriti. Ametiasutistesse ja koolidesse seati ametlikuks keeleks saksa keel. Piirati nii sõna- ja koosoleku kui ka liikumisvabadust.

Nii oli Eesti tegelikult Saksamaaga liidetud, oli va- ja ainult juriidilist alust ühendamiseks. Selle aluse loomisele asuti otsekohe täie agarusega. Küll oli rüütelkond Eesti Venemaast lahtilöönuks kuulutanud, kuid ühendamiseks Saksamaaga oli tarvis rahva vastavat otsust. See oli tähtis selleks, et hävitada mõju, mis oli Eesti isesisvaks kuulutamisel Ajut.Val. poolt ja selle avalikult teatavaks tegemisel.

Aprillis 1918.a. kutsuti Tallinnas ja Riias kokku n.n. "Landesversammlung'id", millest pidid osa võtma ka vallavanemad eestisooet elanikkude esindajatena. Vaatamata sellele, et vallavanemad keeldusid protokollile alla kirjutamast, millega öeldi lahti Venemaast ja paluti ühendamisest Saksamaaga, otsustas "Landesrat" 12.apr.1918.a.:

- 1) paluda Saksa keisrilt kestmvat sõjalist kaitset,
- 2) ühendada Eesti- ja Liivimaa personaaluniooni alusel Saksamaaga,
- 3) luua omavalitsus ja sõlmida Saksamaaga sõja, tolli- ja muud lepingud.

Saksa valitsuse jaatav vastus järgnes kohe ja sellega oli näiliselt juriidiline alus Baltimaade ühendamiseks Saksamaaga loodud. Pealegi ütles Venemaa Bresti täienduslepinguga (1918.a.suvel) igasugustest õigustest Baltimaade kohta lahti.

Vahepeal oli aga sõjaline edu läänerindel liitlaste poole kaldunud. 1918.a. oktoobri kestes oli Bulgaaria ja Austria kokku varisenud; Austrias oli puhkenud revolutsioon. Tšehho-Slovakkia oli enese seiseisvaks kuulutanud. Saksamaa seisis ainuüksi kõigi liitlaste vastu. Arvestades seda, leidis Saksa valitsus vastupaneku asjatu olevat ja otsustas rahuläbirääkimisi alata. Novembri alul puhkes ka Saksamaal revolutsioon ja keiser kuulutati troonilt äraastunuks. Saksamaa oli sunnitud rahulepingule alla kirjutama, soostudes kõigi liitlaste nõudmistega.

Eesti kohta oli eriline tähtsus rahulepingu §12, mille põhjal sakslased oma väed pidid evakueerima endiselt Vene territooriumilt. Evakueerimine pidi sündima siis, kui liitlased sündsaks peavad, et need maad võiksid end korraldada.

Tegelikult sündis evakueerimine väga mitut moodi. Poolas võeti sakslastelt relvad käest ära. Baltimaadel ei kujunenud Saksa vägede lahkumine nii katastroofiliseks. Saksa väed lahkusid siit küll omavoliliselt, kuid täies korras.

Eestlased Vene sõjaväes kuni 1917.a.
revolutsioonini.

Sel ajal kui Eestimaa oli Vene riigist lahutamata, täitsid eestlased sõjaväeteenistuse kohuseid vene sõjaväes täiesti ühistel alustel venelastega. Selle järeldusel oli nii enne Maailmasõda kui Maailmasõja kestel eesti rahva seas sama protsent, samal määral ja sama kooli järele väljaõpetatud sõdureid kui vene rahva seas, s.o. umbes 8 - 10% rahvaarvust.

Eesti soost ohvitseride arv vene väes oli kõikuv. Enne Maailmasõda oli eesti ohvitseride % võrreldes rahvaarvuga väiksem kui vene ohvitseride %. Arvu järele oli eesti soost kutselisi ohvitseri umbes 140, kellest mõned üksikud esimese staabi ohvitseri aukraadi olid saanud ja seega patüli ehk sellele vastava koha omandanud. Roodu- (=kompanii) ülemaid oli juba rohkem, suurem osa siiski olid aga nooremohvitserid. Eesti soost mereväe-ohvitseri rahuajal vene sõjalaevastikus ei olnud, sest mereväe ohvitserideks said vaid aadlisooist isikud. Eesti soost ohvitseride seast oli 5 ohvitseri kindralstaabi akadeemia lõpetanud, kuna mõned veel õppimas olid. Vanemad lõpetanuist olid staabikapteni aukraadi saanud. Selles aukraadis ning adjutantide ja rooduülemate kohtadel tabas neid Maailmasõda 1914.a.

Peale elukutseliste ohvitseride oli umbes 160 tagavara-lipnikku. Kokku nii umbes 300 ohvitseri.

Maailmasõjas kaotas mõnigi eesti ohvitser oma elu, kuid vanemad neist, kes elama jäid, tõusid sõja kestel üksikute väeosade ülemaiks; vanemad kindralstaabi ohvitserid said staabi ohvitserideks, ühtlasi diviisi staabi-ülemaiks. Sõja ajal tegid eesti nooremad haritlased, keda sel ajal juba võrdlemisi palju oli, ohvitseride sõja-aegsed lühendatud kursused läbi ja omandasid ohvitseri aukraadi; viimaseid oli umbes 1800 meest, kaasa arvatud ka mereväe ohvitserid, keda sõjaajal hakkas tekkima.

Kokku võttes oli 1917.a. revolutsiooni ajaks vene sõjaväes umbes 2100 eesti ohvitseri, kellest umbes 50% olid lipniku aukraadis, ja kuni 100.000 sõdurit.

Eesti rahvuslikud väed 1917.-1918.a.

Rahvuslikkude väeosade loomise küsimus Eestis kerkis üles 1915.a. kuid ei leidnud erilist poolehoidu. Nimelt oli praktika näidanud, et vene sõjaväe juhatus tarvitas rahvuslikke vägesid (mis olid juba loodud Poolal ja Lätil) kõige raskemate operatsioonide läbiviimiseks, mis rünnakade kaotustega oli seotud. Sellepärast arvati eesti rahvuslikkude väeosade asutamist varajaseks. Ent kui sõjaliin Eestimaaale ikka ligemale jõudis, kui 3.märtsil 1917.a. tsaarivalitsus langes ja vabariiklik kord maksma hakkas, mille järele rahvaste enesemääramise õigus välja kuulutati, arvati tarvilikuks eesti väeosade organiseerimist alata, kusjuures organiseerimisetöö etteotsa astusid eesti soost sõjaväelased.

Sõjaväelaste poolt pandi toime meelevaldusi Tallinnas ja Petrogradis. Juba eelpool oli kõnet 26.märtsil 1917.a. asetleidnud suurest manifestatsioonist, millest osa võttis kuni 1500 inimest. Organiseerimiseks asutati paljudesse kohtadesse komiteed. 7.apr. saadi peastaa-hist luba 2.Tallinna kindluse rügementi eesti rügemendi muuta, kuna Kerenski 8.mail loa andis üht iseseis-

vat eesti rügementi ja tagavara pataljoni asutada.

Ühisel jõul seltskonnaga organiseeriti Rakveres 1. jalaväe rügement, mis frondile läks ja tagavara pataljon, mis Tartu jäi. Hiljemini formeeriti Tallinna komandandi korraldusel 3. rügement, kuna eestlased nüüd diviisi asutamise luba püüdsid nõutada. Lõpuks saadi vene sõjaministeeriumilt põhimõtteline nõusolek eesti diviisi asutamiseks, kuid selle elluviija, põhja väerinna ülem, ei kirjutanud formeerimiskäsule alla, mille tõttu edaspidine formeerimine läks ilma vormilise loata.

6.dets.1917.a. pandi alus 1.eesti diviisile, mille järele ka formeerimine edukamaks läks. Jaanuari lõpuks 1918.a. oli diviis pea täiesti komplekteeritud ja varustatud. Diviisi juhatus asus Tallinnas. Diviisiülem oli kindralstaabi kol.-ltn. Laidoner, div.ülema abi kol. Tõnisson, div.staabiülem kindralstaabi kol.-ltn. Soots, div.intendant kol.-ltn.Reiman.

1.rügement asus Haapsalus, ülem kol. PÖDDER;

2.rüg. Viljandis, ülem kol. Unt;

3.rüg. Tallinnas, ülem kol. Raudsepp;

4.rüg. Rakveres, ülem kapten Vahtramäe;

Kahurvägi Haapsalus ja Keila ümbruses, ülem kindralstaabi kol. Larka;

Ratsarügement kapten Jonson'i juhatusel asus Rapla ümbruses, kuid oli sunnitud varsti laiali minema, sest võimul olevad enamlased ei lasknud talle toitu anda. Peagi võtsid enamlased terve diviisi juhatuse üle seniseid juhte kõrvaldades, kuid olid sunnitud sakslaste eest veebruari lõpul Eestimaalt põgenema. Saksa okupatsiooniväed, kes 25.veebr.1918.a. Tallinna jõudsid, võtsid võimu oma kätte ja mõne nädala pärast, umbes märtsi lõpul, likvideeriti eesti väeosad.

Sellel tõel, mis eesti rahvusliikude väeosade organiseerimisel 1917.-1918.a. ära tehti, oli mitmekülgne tähtsus:

1) Väeosade formeerimine ja nende tegevus aitas palju kaasa meie iseseisvuse töös. Üksikud kompaniid nõud-

sid Eesti iseseisvuse väljakuulutamist. Samuti kavatseti iseseisvuse manifest välja kuulutada eeskätt Haapsalus, toetudes l. jalaväe rügemendile.

2) Maailmasõja ajal olid eesti sõjaväelased mööda Venemaad laiali pillatud. Nüüd aga koondati nad. Nad jäid kodumaale ja ei läinud Vene kodusõjas asjatult kaduma.

3) Meie ohvitserid teenisid vene väes enamasti rivi-kohtadel, sellepärast puudusid neil kogemused organiseerimisest alal; siin nad aga omandasid suured kogemused. See oli väga tähtis Vabadussõja alul kiireks vägede organiseerimiseks. Siin tutvuneti ka üksteisega ja tulid ilmsiks üksikute isikute võimed.

4) Meil kujunes teatav organisatsioon, mis sai aluseks meie sõjaväele; teda oli hiljem kerge kokku kutsuda.

5) Oli loodud usk oma võimetesse, mis tõstis rahvustunnet ja äratas isamaaarmastust.

EESTI RIIKLIKU SÕJAVÄE LOOMINE.

Pärast okupatsioonivõimu langemist astus Eesti Ajut. Val. 11.nov.1918.a. uuesti kokku, et jätkata katkestatud tegevust. Reaalseks jõuks, millele ta võis toetuda, oli vaid kaitseliit, milline okupatsiooni ajal pöranda all teetses ja 12.nov. uuesti välja kuulutati. Kaitseliit pidi koosnema vabatahtlikkudest ja kujundama sõjaväelise organisatsiooni, mille ülesandeks oli võim okupatsioonivägedelt üle võtta ja maal korda pidada kuni politsei ja sõjaväe loomiseni. Välise vaenlase vastu võitlemine ei kuulunud kaitseliidu otsekoheste ülesannete hulka. Kaitseliidu organiseerimine arenes P.-Eestis jõudsalt, ent L.-Eestis, mis kuulus Riia kindralkomando alla, tehti asjale Landesrāti mõjutusel raskusi.

Varsti pidi Ajut.Val. oma tähelepanu pöörama Vabariigi idapiiri kaitsmisele. Sõjaline jõud aga puudus. Tekkis möödapäästamatu vajadus luua kaitsevägesid. Tõsteti üles küsimus, kuidas seda teha, kas vabatahtliku

või sudusliku mobilisatsiooni teel. Esialgul jätti vabatahtliku mobilisatsiooni juure ja 16.nov. otsustas Ajut.Val. kokku kutsuda 25000 meest.

Kuuleme sageli küsimust, miks jätti vabatahtliku mobilisatsiooni juure ja mis oli selle arvu (25000) määramise aluseks.

Vabatahtliku mobilisatsiooni põhjused võisid olla järgmised:

1) Ajut.Valits. puudus reaalne jõud sunniviisilise mobilisatsiooni teostamiseks; see väikene hulk vabatahtlikke, mis kokku tuli, muutus valitsuse kätes juba reaalseks jõuks edaspidise sunnimobilisatsiooni teostamiseks.

2) Varsaillesi rahulepingu üks punkt nägi ette, et saksa okupatsiooniväed ei lahku Baltimaalt ilma liitlaste nõusolekuta. Seega võis Ajut.Val. loota, et saksa väed lähevad esimesed punaste pealetungid tagasi (nagu see ka tegelikult sündis 22.nov. Narva all. Okupatsioonivägede lahkumine ei olenenud ju Saksa võimude tahtmisest, vaid sündis revolutsiooni mõjul omavoliliselt).

3) Vabatahtliku mobilisatsiooni kaudu loodeti saada paremat elementi.

Nagu teada, tuli vabatahtlikke kokku õige vähesel arvul. Mis oli siin põhjuseks, et vabatahtlik mobilisatsioon rahva seas vastukõla ei leidnud? Siin ei saa rahvast palju süüdistada kui süveneda tolleaegsesse olukorda. Rahvas oli üle elanud raske Maailmasõja, revolutsiooni- ja okupatsiooniaja, kõigil oli tahtmine rahus elada. Võrreldes Venemaad - hiiglast Eestiga ei julgenud ükski lihtkodanik loota eestlaste võidu peale. Venemaa raskustest, kes oli tol ajal piiratud valgete rinntest, ei teatud rahva hulgas kuigi palju. Võib olla oleks pidanud rahva hulgas rohkem selgitustööd tegema selles mõttes, aga lihtsalt puudus aeg kihutustöö organiseerimiseks.

27.nov. kuulutati välja sunduslik mobilisatsioon, mille põhjal kokku kutsuti samuti 25000 meest. Neist

kavatseti formeerida I diviis, mis oleks koosnenud 6-st jalaväe rügemendist; 4 rügementi kavatseti moodustada esimeses järjekorras; teises järjekorras 2 jalaväe rügementi, peale selle üks suurtükiväe rügem., ratsarügement ja inseneri pataljon.

Vastus eelpool toodud küsimusele-, miks piirduti vaid 25000 mehe kokkukutsumisega, on lihtne: meil polnud relvi ega varustust sellegi arvu jaoks, kõnelemata suuremast hulgast. Teiseks oleks suurema arvu meeste üheaegne kokkukutsumine käinud meie organisaatoritele üle jõu. Ka need riigid, kus on olemas rahuajal koostatud mobilisatsiooni kavad, ei võta alul palju mehi kokku, sest ei jõuta töid ära teha. Eestil pealegi ei olnud mingisugust mobilisatsiooni plaani. Kolmandaks olid olemas kogemused ainult ühe diviisi loomise alal, sellepärast oli 4 rügemendilist diviisi kerge kokku kutsuda endise šablooni järele.

Väeosad pidid asuma järgmiselt:

1. jalaväe rügement - Tallinna,
2. " " - Tartu,
3. " " - Võru,
4. " " - Narva,
5. " " - Rakvere,
6. jal.rüg.1. ja 3.patalj.- Pärnu,
6. " " 2.pat. - Viljandi.

Diviisi staap, suurt.väe rügem., ratsarügement ja inseneri pataljon - Tallinnas.

ÜLDINE OLUKORD VABADUSSÕJA AIUL. 2 pild

Enamlus pääses 1917.a. oktoobris võimule, sest enamlastel olid ainuke erakond Venemaal, kes tahtis sõda lõpetada, ja väerind oli sõjast tüdinenud; eriti oli aga seda seljatagune, kuhu oli koondunud Vene korraldajate juures kõige halvem element.

Pärast võimulepääsu tuli enamlastel suur töö ära teha selleks, et oma võimu kindlustada. 1918.a. varakevadel hakkasid koonduma enamlusvastased jõud. Kõige

pealt algas liikumine Doni kasakate maal, kus juba enne oli omavalitsus enam-vähem demokraatlikul alusel; koju tulles ei saanud kasakad päri olla enamlaste vaadetega. Sellepärast kogunesid siia ka vastasrinna juhid et organiseerida enamlusvastast liikumist, mis küll esialul häpardus.

1918.a. sakslased okupeerisid Ukraina ja eraldasid Lõuna-Venemaa. See võimaldas ataman Krasnovile valget väge looma hakata ning enamlasi Doni ja Kuubani kasakate maalt välja tõrjuda. Asja etteotsa astus Denikin ja tal läks korda kaunis tugevat armeed luua. Doni armees oli ligi 45.000 ja Kuubani 85.000 meest, viimane oli väga tugeva moraaliga.

Teiseks raskuseks enamlastel oli tšehho-slovakkide mäss Siberis. Maailmasõja kestel andsid tšehhid end kergesti venelaste kätte vangi ja Venemaal nad moodustasid umbes 50.000 armee. Alul olid nad kodusõjas erapooletud, ent kui sakslased okupeerisid Ukraina, siis hakkasid nad enamlastele vastu, nõudes - et neid viidaks Prantsusmaale. Sakslased aga nõudsid enamlastelt, et nad tšehhidelt sõjariistad ära võtaksid. Selle tagajärjel tekkis mäss ja tšehhid vallutasid kogu Siberi raudtee raiooni. See oli soodus valgete juhtidele. Rahvas ühines tšehhidega ja nii tekkis uus rinne Uuralil.

Pärast Soome punaste mässu likvideerimist tahtsid sakslased omale Murmani rannas allveelaevade baasi luua, ent liitlased jõudsid neist ette ja löid seal uue enamlusvastase rinde.

Seega jäi Vabadussõja alguseks enamlaste võimu alla ainult väike osa suurest Venemaast ja ta oli ära lõigatud oma L.-Vene ja Siberi viljaaitadest.

Saksa okupatsioonivägede lahkumisega tekkis ka läänes (piiririigid) enamlusvastane rinne, kuid siin on suured ideelised lahkuminekud valgetega. Valgete lipukirjaks oli "suur ja lahutamatu Venemaa", piirirahvad aga võitlesid oma iseseisvuse eest.

Koltšak oli ainuke erand, kes lubas väikerahavatele piiratud autonoomia. Balti riikide kohta ütlesid val-

gete juhid, et need ei suudaks ilma Venemaata elada. Arusaadav - nende meelest oli see suureks strateegiliseks kaotuseks, kui Venemaa oleks sunnitud seda maad ära andma, mis oli ta mitmesaja aastase politika saavutis. Valged palusid liitlastelt väeosasid saksa okuatsioonivägede asemele saata, kuid ühtlasi nõudsid ka, et ainult neid kutsutaks rahuläbirääkimistest osa võtma kui endise Vene suurriigi esindajaid. Sellega ei olnud aga inglased ja ameeriklased nõus, kes silmas pidades oma huve, ei tahtnud, et Venemaa jälle endises suuruses üles ehitataks. Otsustati luua uutest riikidest enamluse vastu tervishoidlik vöö ja neid toetada. Vöö jagati toetamise mõttes raioonidesse. Baltimere raioon jäi inglaste hooldeks, lääne raioon - prantslaste ja Kaukaasia - inglaste ja ameeriklaste hooldeks.

VABADUSSÕJA PÕHJUSED.

Enamlus näeb oma ülesannet kommunistliku korra mapanemises kogu maailmas, ja nimelt kodanlike valitsuste kukutamise ja nende asemele tööliste diktatuuri seadmise kaudu. Selleks seisab ta kogu ilmaga sõjajalal.

Eesti kallale tungimisel oli enamlastel kolm peapõhjust:

2) 1918.a. lõpul, kui saksa väerinne kokku varises, pööras Denikin liitlaste poole ja palus saksa vägede asemele liitlaste vägesid, kelle seljataga oleks võidud valgeid osi formeerida ja siis Moskva vallutada. Enamlased kartsid seda ja ruttasid Baltimaid vallutama enne liitlasi.

2) Leivapuudus N.Venes. Pärast seda kui enamslased eemaldati nende L.-Venemaa ja Siberi viljaaitadest, valitses igal pool suur leivapuudus, eriti aga Petrogradis. Leiba, vähemalt Petrogradile, loodeti Eestimaalt saada.

3) N.Venel oli tarvis hoida alal side välisilmaga, iseäranis Saksamaaga, kus käärimine algas, et maailmarevolutsiooni toime panna.

POOLTE SÕJALINE ETTEVALMISTUS.

Kinni pidades eeltoodud põhimõtetest, alustas N.Vene sõjalisi ettevalmistusi. Kõigepealt tühistati Bresti rahuleping, millega N.Vene loobus Eestimaast. Samuti ei tunnustatud Eesti Ajut.Valitsust, vaid kommunistlikku Anvelti valitsust. Riiklikke sõjapõhjusti püüti igati maskeerida, sõjale taheti anda klassisõja iseloom. Sel põhjusel koondati Eesti piiri lähedale eesti kommunistlikud väeosad. Need pidid teatava maaala vallutama, seal Eesti kommunistliku riigi välja kuulutama ja siis N.Venelt toetust paluma. Tegelikult nii ka oli. Peale Narva vallutamist kuulutati 29.nov. välja "Eesti Tööraha Kommuun" Anveltiga eesotsas. 8.dets. järgnes N.Vene keskühisesaatva komitee dekreet, millega tunnustati Anvelti valitsus ja lubati anda toetust. Klassisõja täht ei püsinud kaua. Eesti kütidiviis oli ainult nimeliselt eesti diviis, kuna enamuse oli venelaste käes; vene abivägesid oli palju tarvis, nii et kavatsatud klassisõda varsti Eesti-Vene riiklikuks sõjaks muutus.

Eesti vabariik ei suutnud ennast sõja vastu ette valmistada. Okupatsioonivõimud viivitasid võimu üleandmisega ja segasid Ajut.Val. korraldustesse. Sõjaväe loomiseks olid küll juhid kui ka sõdurid, kuid puudusid sõjariistad ja varustus. Nii kujunes, et sõda algas N.Venel ettevalmistatuna, Eestile aga ettevalmistamata ja hämmiselt raskes olukorras.

POOLTE SÕJALINE JÕUD.

Eesti vastas teotses VII armee, mis kuulus Põhjarinde koosseisu. Lõunapool teotses Lääne-armee. Armeede vahejoon - Ostrov, Jakobstadt.

Otsakohe Eesti vastu teotses 6.jalaväe diviis (Jamburgi raionis), kuhu kuulusid peale 2.Viljandi kommunistliku kütirügemendi veel puhtvene väeosad, kokku umbes 5 - 6000 meest.

Pihkva raioonis 49.kütirügement, 9.kütirügement ja 2.läti kommunistlik brigaad, kokku umbes 5-6000 meest. Peale selle kavatseti Luuga-St.Russa raiooni koondada 10.kütidiviis. Kuid ilma selletagi oli Eesti vastas umbes 12000 meest.

Eesti sõjaline jõud sõja alul oli järgmine:

Narvas (4.jal.rüig.) umbes 70 ohvitseri ja 300 sõdurit;

Võrus (3.jal.rüig.) umbes 20 ohvitseri ja 60 sõdurit. Eesti sõjaväge hakati looma alles siis, kui vaenlane juba Eestimaale sisse tungis.

MAASTIK JA VÕIMALIKUD OPERATSIOONISUUNAD.

Vabadussõja tegevuse teater võtab oma alla maaala, mille piirideks: idas - Leningradi-Ostrovi joon, põhjas - Soome laht, läänes - Jägala jõgi, Peide-Mõisaküla Urvaste joon, lõunas - Eesti-Läti piir. Peale selle teetsesid eesti väed ka Põhja-Lätis (Ostrov-Jakobstadi joone ja Riia lahe vahel).

Loomulikkudeks sissetungisuundadeks Eestisse on idast - 1) Soome lahe ja Peipsi järve vaheline maaala (Vene väerind), 2) Pihkva järve ja Läti piiri vaheline maaala.

Tähtsamaks punktiks Viru väerinnal on Narva linn. Narva on tähtis kui administratiiv- ja tööstuse tsentrum, veel tähtsam on ta puhtsõjaliselt, kus on ainukesed sillad üle Narva jõe.

Põhja-Eestit võib jagada kahte erinevasse ossa: 1) maaala põhjapool Narva-Tallinna raudteed - kõlblik teotsemiseks kõigile väelikele, 2) maaala lõunapool raudteed - sõjategevus võimalik vaid teede suunas (Kriüsa-Auvere tee; Vasknarva-Kuremäe (Pühtitsa) - Jõhvi t.; Vasknarva-Lohusuu).

Vaenlase pealetungi peasuund läheks Narva-Tallinna maantee ja raudtee sihis.

Abioperatsioonide suunad:

- 1) Kriüša-Auvere,
- 2) Narva-Jõesuu-, Meriküla-Vaivara.

Nende operatsioonide eesmärgiks võiks olla vähemate jõududega Narva rinde seljataha väljajäudmine.

- 3) Vasknarva-Jõhvi.

See viib kaugemale seljataha ja nõuab teotsejalt suuremaid jõude.

- 4) Vasknarva-Ranna-Pungerja-Väike-Maarja.

Võiks ette võtta Viru väerinnal teotsevate vaenlase osade vasaku tiiva kaitseks.

Soome lahe lõunarannik pakub dessandi tegemiseks rikkalikke võimalusi.

Lõuna-Eestis on pealetungi peasuunaks Pihkva-Petseri-Võru-Valga raudtee. Valgast võib tegevust edasi arendada Pärnu, Viljandi, Riia ja Tartu poole. Siin puuduvad küll sarnased looduslikud tõkked, nagu Narva jõgi P.-Eestis, aga lõunast põhja suunduvad kuristikud annavad küllalt võimalusi vaenlasele tõsiselt vastu panna. Sellepärast oleks vaenlane sunnitud kasutama ka abioperatsioonide suundi. Need oleksid:

- 1) Ostrov-Vana Irboska;
- 2) Ostrov-Laura-Panikovitši-Petseri (või Vastseliina-Võru);
- 3) Kolpino-Väraska-Petseri;
- 4) Mehikoorma-Tartu (meile ohtlikum suund).

SÕJAPLAANID.

Kokkukõlas poliitilise olukorra ja maastikuga seisis N.-Vene kava selles, et klassisõja tähe all mõlemas operatsioonisuunas Eestimaale sissetungida enne kui eesti sõjavägi ennast korraldada suudab ja kodanlik valitsus purustada.

Sõjalise tegevuse kava oli umbes järgmine: "Lääne armee" parema tiivaga anda peahoop Mitavi suunas, et ära lõigata valgete (Pihkva korpus) taandumistee ja

mõjutada saksa okupatsioonivägesid Baltimaalt kiire-
malt lahkuma (hiljem selgus, et pealöögi pidi andma
n.n. "Läti grupp" Dünaburg-Miitavi suunas).

VII armee ülesandeks oli 6-da diviisiga Eestimaale
tungida, see vallutada, vallutada Tallinna ja võtta
oma alla rannik Tallinnast Pärnuni; "Segadiviisi" üles-
andeks oli väljatungida Pärnu Riia vahelisele ranniku-
le ja see oma alla võtta.

Siit näeme, et kahest võimalikust pealöögisuunast
valisid punased Eestisse tungimiseks suuna põhjapoolt
Peipsi järve, kuhu suunati eesti kommunistlikud väe-
osad; L.-Eestis teotseid nõrgemad jõud abilöögi and-
miseks: 49.küitirügement - Tartu suunas, 9.küitirüg. -
Viljandi suunas; kuna tugevamad jõud pöördusid siit
Läti vastu Riia sihis. L.-Eestis teotsevate väeosade
ülesandeks oli olla ühendavaks lüliks kahe suurema
löögirusika vahel.

Sõjaplaani sõna tõsises mõttes, mis juba rahuajal
välja töötatakse, meil ei olnud. Eesti väejuhatuse
vastukava seisis selles, et takistada kõigi võimalik-
kude oinõudega vaenlase sissetungimist, sel ajal rut-
tu mobilisatsioon läbi viia, välismaalt ralvi, laske-
moona ja varustust muretseda ja siis vastupealetungile asu-
da ning vaenlane Eesti piiridest välja tõrjuda.

EESTI RAHVA MEELEOLU.

Enk küll sõda N.-Venemaaga rahvale päris ootamata
ei tulnud, mõjus ta rusuvalt, luues lootusetu mee-
olu, kuna puudus usk võidusse. Sellega on seletatavad
massilised mobilisatsioonikäsu mittetäitmised ja laia-
liioksmised väeliniil vähema kui surve all. Ka selts-
konna- ja omavalitsuse tegelaste seas valitses osalt
kahtlev meeleolu, mille tagajärjel nende tegevus mobi-
satsiooni alal oli loid ja saamatu.

Vastupidisel arvamusel oli Ajut.Val., samuti ka
suurem osa eesti ohvitserkonnast. Teades N.-Vene ras-

ket olukorda ei puudunud neil usk võidusse, kui aga energiliselt vene vägedele vastu astuda.

KORRALDUSED VABA EESTI KAITSE ORGANISEERIMISEKS.

Vabariigi kaitse organiseerimiseks astuti rida samme, millest tähtsamad olid järgmised:

1) Võimi koondamisega ühe isiku - vägede ülemjuhataja kätte loodi Eestis sõjaväe väim, mille kätte arvestati ja täideti, mille järeldusel igal pool korralgedus kaduma hakkas. Ülemjuhataja instituut loodi 23.dets.1918.a. ja ülemjuhatajaks sai kol. Laidoner.

2) Asuti väeosade arvu suurendamisele. Loodi soomusrongid, millest esimene 30.nov. väerinnale sõitis. Panti alus Kuperjanovi partisaanide pat., Kalevi Malevale, Skoutide rüg., Järvamaa, Tartu ja Tallinna kaitsepat. ja Balti pat. Mereväge korraldas kapten Pitka. Sõjalaevastiku aluseks sai kahurpaat "Lembit".

3) Mobilisatsioonikõsu mittetäitjate ja väeüksuste kohta pandi karmid määrused maksma.

4) Sõjariistade saamiseks toodi sakslaste poolt merde heidetud püssid ja suurtükkide lukud välja ja parandati ära. Soomest saadi 20 vanasüsteemilist välja kahurit.

5) Veoabinõude saamiseks kuulutati välja rekvisitsioon. Iga vald pidi teatava arvu hobuseid ja vankreid andma.

6) Rekvisitsiooni teel saadi ka vilja ja riidevarustust.

EESTI ABIVÄED.

Sõjaväge organiseerides otsis Ajut.Val. ka välisabi. Et seisukord merel eriti raske oli, siis pöörati abisaamise palvega Inglismaa poole. Palve leidis vastutulekut ja 12.dets.1918.a. saabus Tallinna alla ing-

lise laevastik admiral Sinclairi juhatusel. Inglise abi tegelik kui ka moraalne väärtus oli õige suur.

28.nov. pöörati Soome valitsuse poole abisaamise palvega, kuid see ei leidnud võimaliku olevat abi anda raske olukorra pärast, mis sealgi valitses. Seal organiseeris soome seltskond dr.Louhivuori juhatusel "Eesti aitamise toimkonna". (20.dets.1918.a.). 23.dets. sõlmiti Eesti Ajut.Valits. ja "Eesti aitamise toimkonna" vahel abi realiseerimiseks. Toimkond kogus 2000 vabatahtlikku (rohkem ei lubanud Soome valitsus). Neist moodustati kaks salka, millest esimene major Ekströmi juhatusel jõudis Tallinna 31.dets.1918.a. Teine salk - kol. ltn. Kalmi juhatusel - jõudis Eestisse 25.jaan. Soome vabatahtlikud teetsesid Eestis lepingu põhjal 3 kuud ja pöördusid siis kodumaale tagasi.

Sakslased olid enamlaste vastu võitlemiseks Pihkvas ellu kutsunud n.n. "Pihkva korpuse", mille koosseisus oli nov. lõpul umbes 1500 ohvitseri ja 3000 sõdurit. Kui Pihkva langes, taganesid nad Eesti territooriumile, kus liikusid riisudes edasi. Et neid ära kasutada, tegi Ajut.Val. lepingu, mille järele see Looe korpuseks ümber nimetati ja suurus 3500 mehe peale kindlaks määrati. Siis koondati ta organiseerimiseks Rapla ja Kapa-Kohila raiooni. Selleks ajaks olid korpusest järel vaid riismed: Balahovitši salgast 270 ohvitseri, 225 tükki ja 100 mõõka, teistes osades kokku umbes 200 ohv. ja 800 tükki. Väärinnale saadeti nad alles pärast Narva vallutamist.

Abi saadi ka Taanist ja Rootsist, kummastki üks kompanii. Rootslased ei teetsenud kaua, taanlased lahkusid aga alles 1919.a. sügisepoole.

PUNAVÄE SISSETUNGIMINE EESTISSE
KUNI 5. JAAN. 1919. a.

SÕJATEGEVUS VIRU RINDEL.

Punaste esimene katse Narvat vallutada.

Kui Ajut. Val. jälle võimule sai, oli selge, et saksa väed siin enam kaua ei püsi ja et saklaste kannul tulevad punased. Esimesed lootused pandi kaitseliidule, mida organiseerima hakati. Narvas hakkas kaitseliitu formeerima kapten Laretei 13. dets. Elanikkude loiduse tõttu edenes see aga visalt.

Samal ajal teatas saksa ühejuhatus, et neil on võimalu paigale jääda, kuna mehed kodumaale tahavad. Äärmisel korral olid nad nõus 20.-23. nov. Narva jõe jõe-
nele jääma, peale selle tähtaja möödumist lubasid nad lahkuda.

Tekkis kavatsus palgata 350-400 saksa sõjaväelast ajutiseks piirikaitseks. Sellest ei tulnud aga midagi välja, kuna sakslased sõjast tüdinenud olid.

21. nov. jõudis Narva kol. Seiman ühes mõne ohvitseriga, et asuda 4. jal. rüg. formeerimisele.

22. nov. tungisid punased suurtükkitule kaitse all erapooletusse maarippa, kus nad kuni traattõketeni välja jõudsid, kuid siis löödi nad sakslaste tulega tagasi. Nagu hiljem selgus, võtsid sellest pealetungist osa 46. ja 47. rüg., kes surnutena ja haavatutena kaotasid umbes 300 meest. See mõjus punastele moraalselt vapustavalt ja hiljem taandudes põrganud need osad Jamburgi raionis kokku Viljandi kütirüg., kus omavahel lahingut löödud.

Narva langemine.

.Pärast seda oli selge hädadoht, mis ähvardas Eesti idapiiri. Selle tõttu kasvas meeste juurevool suuremal arvul. 22. nov. saabus Vaivara kaitseliit kapten

Steinmanni juhatusel, kellest moodustati 4.jal.rüig. I komp. Iga päev jõudis vähemaid salke Narva. 27.nov. oli rüig. koosseisus 410 meest, kuid kuna sakslased sõjariistade ladu üleandmast keeldusid, siis oli osa mehi püssideta.

26.nov. teatasid sakslased jälle, et nad lahkuvad ja sillad õhku lasevad.

27.nov. püüti kinni enamlaste telefonogramm, millest selgus, et punaste väejuhatuse otsustanud 28.nov. alata otsustavat pealetungi. Arvestades seda, said saksa väeosad küsua 2 tunni jooksul linnast lahkumiseks valmis olla.

Poolte jõud 28.nov. olid järgmised:

Narva-Jõesuus - 1 komp. sakslasi ja üks kuulipilduja komando.

N.-Jõesuu ja Riigiküla vahel - 2 komp. sakslasi ja N.-Jõesuu kaitseliit (18 meest).

Riigikülalt Narvani - Peetri kaitseliidu valvepostid.

Narvas - 1.komp. sakslasi ja saksa suurtükivägi. 4.jal.rüig. I komp. asus sakslastega positsioonil (sõjaväe haiglast kuni kalevivabrikuni), muu osa pataljonist asus reservina Jaanilinna kindluses. 2.pat. pidas valveteenistust Kulgu-Piikanina joonel; Narva kaitseliit (umbes 150 meest) pidas linnas valveteenistust.

Narva ja Vasknarva vahel asusid üksikud kaitseliidu osad.

Kokku oli väerinnal meil umbes 5-600 meest, sakslastel umbes samapalju. Meie osad olid varustatud ainult osaliselt püssidega ja üksikute kuulipildujatega. Sakslased olid varustatud küllaldaselt kuulipildujate suurtükkide, miini- ja pommipildujatega, kuid nende kohta puudus kindel teadmine, kas nad lahingust osa võtavad või mitte.

Punaste jõud ulatus umbes 5-6000 mehe peale, kes küllaldaselt olid varustatud kuulipildujate ja suurtükkidega. Peale selle oli karta dessanti laevastiku poolt.

28.nov.kell 0530 avasid punased Narva pihta suur-
tükitle. Neile vastasid saksa patareid. Vähe hiljem
ilmusid vaenlase ahelikud, mis lähenesid meie seisus-
kohtadele Jamburgi maantee ja raudtee raioonis, kuid
löödi eesliinil eesti ja saksa väeosade püssitulega
tagasi.

Kella 0900 paigu ilmusid Kulgu raioonis punaste
osad. Need olid pärit, nagu pärast selgus - Viljandi
kommunistlikust kütirügemendist, mis 26.nov. oli saa-
nud ühesande tungida Narvale seljataha ja linn vallu-
tada. Rügement toodi raudteel Komarovkani, kust ta
27.nov. läbi soode ja metsade Pljussa jõesuu raiooni
läks. 28.nov. läks rüg. üle Narva jõe ja jätkas lii-
kumist kahes suunas:

1) pealöögi pidid andma umbes 300 meest Kulgu-Nar-
va sihis;

2) teine osa (umbes 60 meest) pidid liikuma Soldino
jaama peale.

Umbes kell 0900 avati Kreenholmi tööliskasarmutest
püssituli saksa patarei peale, mille meeskond laiali
jooksis. Samal ajal ilmus metsast lagedale punaste
pealöögi andjaks määratud salk. Neile vastu saadeti
rühm sakslasi kuulipildujatega ja rühm eestlasi (kapt.
Vaga juhatusel). Punased taandusid ägeda tulevahetuse
järele, surnutena ja haavatutena umbes 100 meest maha
jättes, nende hulgas rügel Teitel ja kommisar Sihver.

Soldino suunas jõudsid punased raudteeni välja ja
rikkusid selle ära, kuid löödi varsti tagasi. Samuti
likvideeriti punaste korduvad pealetungid Jaanilinna
suunas.

Sama päeva hommikul oli N.-Jõesuus silmapiirile
ilminud vene sõjalaevastik, mis keskpäeva paigu des-
santosad maale saatis. Sakslased taandusid vastupanu-
ta.

Kell 1100 jätsid sakslased Jaanilinna eelsed kae-
vikud ja asusid sildade lähedusesse. Kell 1300 järg-
nes saksa väejuhatuse teadaanne, et nad kell 1600 sil-
lad õhku lasevad. Sellele järgnes varsti uus teadaan-

ne, et sillad kell 1500 õhku lastakse. Eestlastel oli võimatu selleks ajaks kõiki oma osi üle jõe tuua; algas kauplemine, et sakslased õhkulaskmisega viivitasid, mispeale sakslased pisut järele andsid. Sildade õhkulaskmine sündis kell 1520, kusjuures Narva jõe idakaldale jäi kaks rühma eestlasi ühes kuulipildujatega. Need taandusid osalt üle sillarusude, osalt paatidega üle jõe, kusjuures kuulipildujad, mida võimatu oli üle tuua, jõkke pidi heidetama. Taandumine sündis ilma vaenlase surveta.

Asuti kohe Narva jõe läänekaldal vastupanu organiseerima, kuid see ostutus võimatuks, sest mõttetu oleks olnud 300 vilumata ja väsinud sõduriga uut võitlust alata. Peale selle ähvardas N.-Jõesuus maaletunud punaste dessant taganemisteed ära lõigata. Sellepärast otsustati Narva maha jätta ja järk-järgult taanduda. I pat. pidi taganema maantee ja 2.pat.raudtee suunas. Narva jäeti maha kell 1800.

SÕJATEGEVUS KUNI 7.DETS.1918.a.

27. XII 39. a.

E. S. S. ajak.

Taandumine Narvast sündis alul segamata, kuid Peteristi kiriku juures võeti taandujad püssitulega vastu. Selgus, et seal oli dessandi osa, mis mõne pauguga laiali löödi.

Õel vastu 29.nov. peatusid meie väeosad Repniku raioonis. 29.nov. kavatseti Vaivara kiriku - Pimestiku küla joonel kaitsepositsioon organiseerida, ent kui selgus, et punased seljataha dessanti kavatsevad, loobuti Vaivara raiooni kaitsmisest ja liiguti tagasi Vaivara jaama poole, kus muude väeosadega ühines 5. jal.rüg. I komp.

30.nov. otsustati asuda kaitsele Künnapäa küla - Konju küla - Oru jaama joonele, kuhu jäidi kuni 6. dets. järgmiselt:

- 4.jal.rüg. mererannast Konju küalani,
- 5.jal.rüg. Konju külast Oru jaamani,
- soomusrong - raudteel Oru jaama lähedal.

3.dets. võeti ette vastukallaletung, et vallutada Vaivara raioon. 4.jal.rüg. pealetungi suund Konju küla - Türsamäe mõis; 5.jal.rüg. ja soomusrongil - raudtee. Soomusrongil läks tõesti korda Vaivara jaama vallutada, kuid väiksearvuline ja väsinud 4.jal.rüg. jõudis välja vaid Türsamäe mõisa, kus nad laskemoona vähesuse pärast otsustavat lööki anda ei saanud ja hiljem endisele positsioonile taanduma pidid. See sundis ka raudtee võitlusgruppi Oru jaama tagasi tõmbuma.

6.dets. algasid punased suurtükitule toetusel ägedat kallaletungi Künnapäa-Oru positsioonile ja sundisid meie osi Jõhvi eelsele positsioonile taanduma (Vasavere, Edise, Kukruse, Järve). Taganemisel põletatakse 2 piisilda Pühajõel.

7.dets. langes enamlaste kätte Vasknarva, kust tugevam punaste osa meie kaitseliidu selga välja löi. Sellega oli kogu Narva jõe joon vaenlase kätte sattunud.

SÕJATEGEVUS 7.DETS.-16.DETS. RÄGAVERE LAHING.

Rakvere langemine.

8.dets. algas uus enamlaste pealetung. Hommikul vallutasid nad Jõhvi alevi ja jätkasid pealetungi kahes suunas:

1) Jõhvi jaam - Tammiku mõis ja 2) Toila - Ontikapüüdes haarata meie mõlemaid tiibu. Neil asjaoludel olid meie väeosad sunnitud taanduma Pürtse jõe joonele, kus 9.dets. uus kaitsepositsioon loodi. Selles lahingus eraldas vaenlane meie vägedest kapten Leiburgi salga, mis alles Rakveres muude väeosadega ühines.

Punased jätkasid pealetungi ja 10.dets. taandusid meie väed Rannaküla raiooni, kus kaitsele asuti. Rannakülasse saabus ka 1.ratsarüg. I eskadron (20 meest).

Rannaküla lahing 11.dets. oli juba tõsisem jõukatsumine punastega. Vaatamata raskustele, püsis suur osa sõdureid vahvalt võitleva eskadroni eeskujul paigal vaenlase suurtüki ja kuulipilduja tulele püssitulega vastates. Meie väeosad sundis taganema laskemoona lõpule jõudmine, kuid peale selle avasid kohalikud enamlasted Aseri vabrikust ja töölismajadest meie väeosadele kuulipilduja ja püssituli.

Järgmine suurem peatus oli Kunda jõe joonel, kus üldine olukord 15.dets. hommikuks järgmiseks kujunes.

Balti pat. - paremal tiival Roela rajoonis, üks rühm Venevere mõisas,

5.jal.rüg. - mõlemal pool raudteed, Sooaugu-Kantküla-Nurkse-Rahkla joonel.

4.jal.rüg. - Semmi-Vanamõisa-Kunda mõisa joonel.

Soomusrongid raudteel Vaeküla jaama ümbruses.

Luure andmed näitasid, et vaenlane koondas vägesid raudtee piirkonda ja lõunapoolle. See ennustas tugevamat pealetungi Rakvere suunas. 15.dets. algas vaenlane üldist pealetungi ja murdis läbi rinde Rägavere juures. Rägavere lahing sai saatuslikuks Rakverele, mis samal päeval meie vägede poolt maha jäeti. Punased jõudsid Rakveresse 16.dets. Rakvere langemine ja 5.jal.rüg. taandumine sundis ka 4.jal.rüg. Haljala suunas taanduma.

Sõjategevus 16.dets.-25.dets. Tapa langemine.

16.dets. asusid meie osad:

4.jal.rüg. Haljala rajoonis (Tatruse-Kloodi joonel).

5.jal.rüg. (ilma 1.pat., mis oli 4.rüg. ülema käsutuses) - Riso-Torma joonel.

Balti pat. - Pisupi-Väike-Maarja joonel.

Soomusrong - Tallinn-Narva raudteel.

Punaste surve oli ägedam raudtee suunas, kus teotses nende tugevam rügement (1.Petrogradi kommunistlik kütirüg.), ent meie soomusrongide tüseda vastupanu tõttu arenes tema edu siiski visamalt kui teistes rindeosades.

4.jal.rüg. rindel oli vaenlasel suurem edu, sest rügemendi koosseis oli väike (umbes 80 meest + 5.jal.rüg. 1.pat., kokku umbes 200 meest). Sõdurite hrev meeleolu, kohaliste elanikkude vaenulikkus ja äraandmised ei lubanud siin tõsisemat vastupanu korraldada ja 4.jal.rüg. oli sunnitud taganema. Kuna sellel läbi 5.jal.rüg. va sak tiib paljastus, oli ka see sunnitud tagasi tõmbuma.

Vaenlase järgmiseks vallutamise objektiks oli Tapa raudteesõlm. Meie väed raudtee piirkonnas olid kiiluna ette nihutatud (5.jal.rüg. ja Balti pat.); lõhe tõttu 4.ja 5.rüg. vahel oli viimase vasak tiib peaaegu lah-tine, ka Ahvardas 5.rüg. paremat tiiba hädaoht. 22.dets. oli vaenlasel suur edu Lasila juures. 22.-24.dets. asus 4.rüg. juba Valgejõe joonel. Kuigi vaenlasel rindel otsekohesest edu ei olnud, langes siiski 24.dets. Tapa toma kätte. Meie vägede ebaedu oli tingitud mitte niipalju vaenlase pealetungimisest, kui oma moraalsest langusest. Sõdurid lahkusid omavoliliselt rindelt, samuti keelduvad mõned osad lahingusse minemast. Piltliku näite tollaegsest olukorrast annab 4.rüg. ülema kol. Seimani teade väerinna staabiülemaile 21.dets.:

"Peale eilset ja öösist lahingut on 4.rüg. kompaniides järele jäänud: I komp. 19 ohvitseri ja 8 sõdurit; III komp. - 17 ohvits. ja 18 sõdurit; IV komp. - 11 ohv. ja 24 sõdurit (lahingust osa ei võtnud); V komp. - 8 ohv. ja 8 sõdurit; eskadronis 4 ohv. ja 5 sõd. II komp. on lahinguväljalt ühes ohvitseridega kadunud. Frontis tagapool 10 - 15 versta hulguvad suured salgad rahva-väelastest ja kaitseliitlastest, kellest minul ei ole mingisugust võimalust jagu saada."

Peab tähendama, et Tapa teedesõlmel selles olukorras kus raudteeliin lõunapoolt juba punaste käes oli, enam suurt tähtsust ei olnud.

Pärast Tapa langemist jätkasid meie väed samm-sammult taandumist lääne poole. 28.dets. oli seisukord paremal tiival väga kriitiline. Õnneks saabus ratsa-

rüg. õigeaks ajaks Kuie mõisa raiooni, kes siit kiires korras välja tungis Tamsalu-Kiltsi vahelisele raudteele. See ratsarüg. edu sundis punaseid Paide alt Koeru raiooni tagasi tõmbuma.

31.dets. asusid meie väed järgmiselt:

4.jal.rüg. - Kullamaa-Valkla joonel.

1.jal.rüg. - Külmaallika-Priske joonel.

5.jal.rüg. - Lehtse-Ambla joonel.

Balti pat. - Käravete-Kaalepi joonel.

Ratsarüg. ja Järvamaa kaitseliit - Järva-Jaani-Peetri joonel.

1.jaan. 1919.a. tegid punased katsed peale tungida Balti pataljoni vasakule tiivale Käravete juures, kuid löödi suurte kaotustega tagasi.

Samal ajal alustasid punased pealetungi ka 5.jal.rüg., viimane oli sunnitud Jägala jõe joonele taanduma. Nüüd pidi ka Balti pat. Jägala jõe taha tõmbuma.

1.jaan. asus seega meie rinne Jägala jõe üldjoonel. Vaenlane tegi veel mõned pealetungi katsed kuni 3.jaan. ent edasi ta enam ei pääsenud. Siit peale jäeb punaste tegevus soiku. Viimased tugevamad löögid olid sihitud 5.jal.rüg. vasaku tiiva pihta Soodla raioonis, kuid tagajärgi neil ei olnud.

4.jaan. oli soomusrong nr.1 (Kapten Irv) kokkupõrge kolme punaste kompaniiga, mis pealetungiks valmistusid. Soomusrong paiskas vaenlase osad laiali, kes põgenesid suurte kaotustega.

5.jaan. murdis soomusrong nr.1 vaenlase rindest läbi ja tungis kuni Aegviidu jaamani, selle järele astus tegevusse ka 5.jal.rüg. ja 5.-6.jaan. õli laiendati see auk vaenlase rindes 15 - 20 kilomeetrini.

5.jaan. oli selleks murdeajaks, kus pandi seisma vaenlase pealetung ja alustati omalt poolt vastukallaletungi. Samal ajal saabusid frondile ka soome abiväed, kelle tuleku nii moraalne kui sõjaline väärtus suure tähtsusega oli.

Tegevus Viru väerinna tiibadel.

Kõrvu eelkirjeldatud sündmustega arenes punaste pealetung Viru rinde paremal tiival. Nagu teada, vallutasid enamlaste suuremad jõud 7.dets. Vasknarva. Siit arendas vaenlane edu lääne suunas. 15.-16.dets, jõuab ta Lohusuu-Mustvee raiooni, kust ta leiab eest vaid nõrga vastupanu, kuna siin asusid nõrgad osad: Avinurme kaitseliit, 2.jal.rüg. I ja II komp., Balti pat. üks kompanii.

Siit algasid punased pealetungi kahes suunas - 1) Mustvee-Torma-Laiuse ja 2) Lohusuu-Avinurme-Koeru-Paide. Viimases suunas ei leidnud vaenlane pea kedagi eest - siia ruttasid alles meie kaitseliidu nõrgad osad.

24.dets. jõudis vaenlane välja Koeruni. Meie väed jõid peatuma Paide külje all Vodja-Põhjaku joonel. Siia saabus hiljem leitn.Kanep, kes asus organiseerima Paide kaitset.

MEREOPERATSIOONID.

Eesti sõjalaevastik koosnes alguses suurtükkipaat "Lembitust" ja väiksematest abilaevadest.

22.dets. võttis eesti merejõudude juhataja kapten Pitka esimese operatsiooni ette, et vaenlast seljatangit pommitada ja dessandi abil paanikat sünnitada. 23.dets. tehti Kundas dessant.

Kuna see operatsioon kaugele väerinna seljataha ette võeti, siis ei avaldanud ta väerinnale mingit otsekohesest mõju. Kuid kahtlemata närveeris see vaenlase väejuhatust.

26.dets, sõitis meie laevastik Loksa lahte, pommitades vaenlase asukohti ja dessanti maale saates, kelle eest vaenlane laiali jooksis. Samal päeval vangistas inglise sõjalaevastik vene miiniristleja "Spartaki". Järgmisel päeval ilmus Tallinna alla teine vene miiniristleja "Avtroil", nähtavasti, et "Spartaki" üles otsida. Inglise miinilaevade kiirem käik võimaldas neil

ka "Avtroili" kinni püüda. Inglased andsid mõlemad laevad meie kasutada, hiljem aga päriselt meie omanduseks. Laevad nimetati ümber "Vambolaks" ja "Lennukiks". See inglaste tegu näitas, et Eesti pealinn on kaitstud, tõstis rahva meeleolu ja varustas meid moodsa laevastikuga, mis varsti oma tegevust algas.

SÕJATEGEVUS KAGU RINDEL.

Raskused meie väeosade formeerimisel Kagu-Eestis.

Lõuna-Eestis edenesid meie kaitseväge organiseerimise-tööd visamalt kui Põhja-Eestis, sest L.-Eesti allus Riia kindralkomandole, kes oli Landesrati mõju all. Landesrat püüdis aga igasuguseid takistusi vaba-Eesti organiseerimistööle ette veeretada.

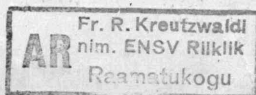
Nii näiteks keelati 3.jal.rüg., mida Võrus formeeriti, telegrammide vahetus Tallinnaga (22.nov.). Samuti taheti ära võtta relvad, mis sinna Tallinnast saadeti. Alles ohvitseride kogu terava protesti peale anti nad välja.

Samasugune lugu oli ka Tartus, kus sakslased keeldusid eestlastele püsse välja andmast. Ja kui dets. alul Tallinnast püsse saadi, siis pidi need vargsi välja jagama, et saksa võimud neid ära ei korjaks.

Pihkva langemine.

Pihkvas asus Vene Põhja armee (kuni 4500 meest), mis oli sakslaste poolt formeeritud. Tema ülesanne oli Pihkvat, kui sakslased sealt lahkuvad, oma käes hoida.

25.nov. algasid enamlased pealetungi Torošino-Sebeži joonelt, kuna samal ajal Pihkva enamlased linnas mässu tõstsid ja Veliikaja sillad vallutasid, mille tõttu linna kaitsva vene Põhja-armee meestest vähesed pääsesid, põgenedes paatidel üle jõe ja siis edasi Petseri poole. Põhja armee riismed valgusid Eestimaale, siin ennast

riisumisega toites. Pihkva langemisega jäi meie lõuna väerind täiesti kaitseta, sest sakslaste takistamise tõttu oli eesti väeosade formeerimine veninud.

Enamlaste sissetungimine Eestisse.

Nagu öeldud, koondusid Põhja-armee riismed ja Balahovitši grupp Petserisse. Nad ei avaldanud aga enamlastele mingit vastupanu, samuti nagu Petseris asuvad sakslasedki, ehkki enamlastel siin pealetungisid vaid nõrgad jõud. Sakslased ja enamlased leppisid kokku, et viimased võimaldavad sakslastele vaba äramineku, selle eest sakslased ei lõhu ära raudteed. Nii langes Petseri 30. nov. ilma vastupanuta punaste kätte.

Võru langemine.

Võrus oli meie poolt punastele vastu panna ainult üks rühm, sest nagu öeldud, tegid sakslased 3.jal.rüg. formeerimisele takistusi. Enamlaste lähenemisel saadeti see rühm Nõnovasse ja saadi sakslastelt ka paar kuulipildujat. Meeste vähesuse tõttu ei olnud mõtet mingisugust vastupanu organiseerida ja 8.dets. jättis 3.jal.rüg. Võru enamlastele, taandudes Otepää kaudu Pukka, kuhu jõudis 13.dets. See taandumine sündis täitsa otsustatult tühja kohta, kuhu punased tarvilikuks ei pidanud oma laureosigi välja saata.

Pihkva korpuss taandus kahe suunas:

- 1) Balahovitši grupp - Kambja-Tartu suunas,
- 2) Põhja-armee - Otepää-Puka suunas.

Punaste 49.rüg. liikus põhja poole Tartu suunas ja 2.Läti brigaad Valga suunas.

Tartu kaitse organiseerimine.

Ajutise Valitsuse poolt väljakuulutatud mobilisatsioonihakatusel oli Tartu linnas ja maakonnas valitsusvõim veel täitsa sakslaste käes, mispärast mobilisatsiooni õigel ajal läbi viia ei saadud, vaid alles

27.nov. välja kuulutati. Maakonnaavalitsus, kellele pandud mobilisatsiooni läbiviimise kohustus, oli oma tegevuses loid. Raisati aega vabatahtliku mobilisatsiooniga veel siis, kui juba sunduslik mobilisatsioon välja kuulutatud oli. Oma tegevuses oldi nii saamatu, et ei suudetud mobiliseeritud mehi varustada. Teiselt poolt ei andnud saksa võimud vaatamata kõigile nõudmistele eestlastele ühtki püssi välja. Kui lõpuks Tallinnast mõnissada püssi saadi, siis oldi sunnitud neid vargsi välja jagama, et sakslased ka neid ära ei korjaks.

Tartu kaitsed korraldasid 2.jal.rüg. ja Tartumaa kaitseliit. Viimane teotses Peipsi pool leitnant Kuperjanovi juhatusel: tema taandus 8.-9.dets. Ahja-Meikovi raiooni, kuhu jäi Tartu mahaajõtmiseni.

2.jal.rüg. osad saadeti punastele vastu kolmes suunas:

1) Tartu-Võru maanteele Kambja raiooni 5.ja 8.komp. ja ratsakomando, kus nad teotsesid kõrvuti Põhja-korpusega;

2) 2.ja 3.komp. saadeti Kuuste-Ahja raiooni - appi kaitseliidu osadele;

3) 1.ja 2.komp. Mustvee raiooni Lohusuu poolt pealetungivate enamlaste osade vastu.

Punased ühvardasid Tartut peaaegalikult kahest sihist. Mustvee poolt edasitungiv enamlaste väeosa tungis Jõgeva jaama peale, ühvardades sidet Tartu ja Tallinna vahel ära lõigata. Siin teotsevad kaitseliidu osad taandusid alul Torma. Siia jõudsid abiks 2.jal.rüg. 1.ja 2.komp. aga juba 18.dets. taandusid nad Jõgeva sihis. Laifuse juures avaldasid nad punastele tugevamat vastupanu, kuid varsti taandusid nad ka siit Jõgevat 23.dets. maha jättes, ning koondusid oma rügemendi juure Põltsamaa raiooni.

Teiselt poolt jõudsid punased 12.dets. Kanepisse ja nende luure kuni Karilatsini. Nad teotsesid (peaaegalikult 49.rüg.osad) Kambja ja Ahja suunas. Kambjas vastasolevad 2.rüg. osad (umbes 50 meest) ja Põhja korpuse osad püsisid seal kuni 18.dets., siis taandusid

nad Nõo kõrgustikule, samuti tõmbusid Ahja ja Rasina raioonis teotsevad osad tagasi.

Tartu mahajätmine oli seotud suuremate korratustega. 20.dets. taandus omavoliliselt linnast Balti pat. üks rühm, kes oli käsu saanud kuni viimase silmapilguni korratuste mahasurumiseks linna jähda. Samuti taandus Balahovitši väeosa Viljandi ja Põltsamaa sihis, selle asemel, et Tartut Võru tee suunas kaitsta.

2.rüg. varuosad ei tahtnud Tartust välja minna ja tõstsid mässu; algas ladude rüüstamine. Kuna puudusid osad mässu mahasurumiseks, vähene Kaitseliit oli selleks jõuetu, siis oldi sunnitud 21.dets. Tartu maha jätma. 2.rüg. meestest tuli Tartust välja ainult veevand. 2182 mehest jäi maha 1574.

Samal ajal 3.rüg. lõi Unipea ja Luki juures punaste pealetungi tagasi, kuid et side 2.rüg. osadega puudus, siis taganes ta Viljandi poole, kuhu jõudis 28.dets. 2.rüg. osad ja kaitseliit taandusid Põltsamaale, Kuperjanovi osad - Puurmanni raiooni. Põhja korpus liikus Pukast Härgmäe kaudu Ruhja-Kirbla jaama, kust suund Viljandi peale võeti.

Punased jõudsid Tartu 22.dets. ilma vähemutki vastupanu eestleidmata. Valga suunas teotsevad enamlaste väeosad olid 17.dets. ka Valga vallutanud.

Valga ja Tartu langemine on tumedamaid plekke Vabadussõjas. I brigaadi juhatus rändas ringi Valga ja Tartu vahet, otsides staabi asukohta ja jäi viimaks üksinda. Juhtimine polnud kaugeltki korras, puudus igasugune side ja informatsioon väeosade vahel. Sinna juure tuli veel kohapealsete omavalitsuste saamatus ja loidus.

Punaste jõud sellel perioodil olid võrdlemisi nõrgad - umbes 1000 meest 4 suurtükiga, kuna meil aga Tartu all ühes Põhja korpusega oli 4000 sõdurit ja 300 ohvitseri.

Tartu langemine mõjus põrutavalt eesti seltskonna meeleolusse, eriti just sellepärast, et tuli ilmsiks nii suur korralagedus. Selle tagajärjel hakati kõva

kätt nõudma ja 23.dets. pandi maksma ülemjuhataja institut.

6.rügemendi formeerimine.

6.rüg. formeeriti Pärnus, tema II pataljon Viljandis. Formeerimise algus oli raske - ei olnud raha, ei olnud relvi. Rügemendi ülemale anti Tallinnast formeerimiseks ainult 1000 marka. Kuid selle peale vaatamata ei heidetud meelt, vaid asuti agarasti tööle. Mõne päevaga kogus hulk ohvitsere ja ligi kompanii vabatahtlikke. Relvi hakati nõudma sakslaste käest ja pärast suurt kauplemist õnnestus neilt saada umbes 1500 püssi, 18 kuulipildujat ja ligi kolm miljonit padrunit.

Peaaegu aga oleks üks väike äpardus terve asja nurja ajanud. Nõmelt laskis üks kaitseleitlane püssi järele vaadatés kogemata läbi akna möödamineva saksa sõduri maha. Sakslased tahtsid sellepeale meilt sõjariistad ära võtta ja maakonna valitsuse laiali ajada. Vastuseks sellele marssisid eestlased olemasoleva kompaniipaniiga läbi linna ja võtsid maakonna valitsuse ja teised asutised oma kaitse alla. See mõjus sakslaste peale, nii et nad 50.000 margalise kahjutasunõudmisega piirdusid, millest ka osa maakonna valitsuse poolt ära makseti.

II pataljoni formeerimine Viljandis ei läinud nii edukalt. Siis saadeti Pärnust osa mehi sinna, et selle toetusel sakslastelt otsekohe relvi üle võtma hakata. Kuid sakslased olid õssi linnast lahkunud ja kõik relvad kaasa viinud, saadi ainult 2 kuulipildujat. Nüüd saadeti Pärnust Viljandisse 500 püssi ja pataljoni formeerimine uue ülema kapten Jaaksoni juhatusel läks lodusasti.

Viljandist taanduvad saksa väeosad viisid kõik kaasa, mis vähegi võimalik ning rüüstasid teeäärseid maa-kohti. Kaitse saamiseks pöördui 6.rüg. ülema poole, kes Halliste ja Abja raiooni jala- ja ratsamaakuulaja-

te komando korda alal hoidma saatis.

Sakslased vangistasid ratsakomando ülema ja viisid ta enesega kaasa. Hiljem vabastasid nad ta küll, kuid ta sattus enamlaste kätte, kes ta Valgas maha lasksid Sakslaste kolonniga, kes liikus üle Voltveti Riia poole tuli 23.dets. Punapargis kokkupõrge. Nimeilt avasid sakslased meie maakuulajate komando peale, kes Mõisakülalt rongiga Voltveti sõitis Punapargi ülesõidu kohal suurtükkidest ja kuulipildujatest tule. Rong peeti kinni ja maakuulajad algasid lahingut, kuid sakslaste ülekaalu tõttu olid nad sunnitud taanduma. Hiljem väljasaadetud kompaniid ei jõudnud õigeks ajaks kohale. Siin kaotas 6.rüg. 10 meest surnutena, kuna sakslastel olnud rahva jutu järgi kuni 83 surnut ja haavatut; nende hulgas üks kindral.

Need olid viimased saksa okupatsiooni osad, kes selle veretõega oma lahkumist kroonisid. Pärast seda kokkupõrget jätkasid nad oma liikumist üle Voltveti Riia peale.

Punaste edasitungimine Pärnu, Viljandi ja Põltsamaa suunas.

1918.a. detsembri lõpul ja 1919.a. jaanuari alul oli olukord Lõuna-Eestis järgmine:

6.jal.rüg. kaitses Pärnu suunda, tema II pataljon, milline Viljandis formeeriti, asus kaitsele Abja-Õisu raioonis.

2.jal.rüg. oli taandunud Tartust Aidu ümbruskonda, kus asus kaitsele.

Kuperjanovi pataljon asus Saduküla raioonis.

3.jal.rügement oli taandunud üle Otepää ja Puka Viljandisse.

Peale selle asus Viljandis veel Viljandi kaitsepataljon, Skaudi-pataljon ja Tartu kaitsepataljon.

Sellega moodustas Viljandi tsentrumi, kuhu olid koondatud mitmed meie väeosadest. Teisest küljest on

Viljandi maakond tuttav oma majandusliku jõukuse poolest. Need asjaolud tegid Viljandi Lõuna-Eesti vaenlase teotsemise peaobjektiks, mida vallutada püüdsid. Meie võid omalt poolt püüdsid teda samadel motiividel iga hinna eest oma käes hoida.

Vaenlase pealetung Viljandile arenes peajasjalikult kahes suunas.

1) Valgast Tõrva kaudu Viljandi sihis;

2) Tartust Jõgeva kaudu Põltsamaa ja Viljandi sihis.

Detsembri lõpul saabusid Viljandisse teated, et punased on vallutanud Helme mõisa ja Tõrva. Et Viljandi kaitsmine meile tähtsaks osutus ja et selles suunas meie vägesid vaenlase vastas polnud, siis saadeti sinna segasalk (15 ratsanikku ja 1 rühm jalaväge) ltn. Fischeri juhatusel. Salga ülesanne oli selgeks teha, kui kaugale vaenlane Viljandi sihis on jõudnud ja millised on tema jõud. Salk pidi liikuma teede kõrval Pahuvere-Anikatsi-Valgefärve kaudu Võrtsjärve idakaldale. Leitnant Fischer aga ei võtnud arvesse antud juhtnõure ega seda, et vaenlane võib Tõrvast enne oma salgaga Kärstnasse välja jõuda, kui tema oma salgaga Viljandist. Kui ta Kärstnasse jõudis, oli seal juba umbes 70 vaenlase ratsanikku ees. Arenes kokkupõrge, milles langes ltn. Fischer.

Pärast seda taandusid mõlemad pooled. Eestlased taga nesisid põhja, punased lõuna suunas, kuna Kärstna tühjaks jäi. Kui teade sellest kokkupõrkest Viljandisse jõudis, saadeti sinna tugevamad jõud (2.jaan.1919.a.): 3.rügemendist kaks kompaniid; 6.rüg.II patalj.üks kompanii ja 35 ratsanikku (ltn.Korneli rühm). Ööl vastu 3.jaan. jõudis see segasalk Pahuvere mõisa. Üks kompanii saadeti Anikatsi mõisa.

Vahepeal saabus Pahuveresse teade, et meie seisukord õisu raionis on raske. Et õisus seisid viljatagavarad Tallinnasse saatmiseks, siis otsustati sinna üks kompanii saata. See kompanii (kapten Schmidt'i juhatusel) asus Morna mõisa.

3.jaan. hommikul võtsid meie võid ilma lahinguta

Kärstna mõisa ja Karula karjamõisa oma alla, sest vaenlast seal ei olnud. Aga varsti ilmus Kärstna alla 50 - 70 meheline vaenlase ratsasalk, kes meie vägesid märgates peatusid ja siis kiiresti põgenesid. Pärast seda asusid meie väeosad Kargaja-Kärstna vallamaja juurde. Varsti ilmus nähtavale vaenlase jalavägi umbes ühe pataljoni suuruses, mis asus pealetungile suurtükitule toetusel haarates meie osi mõlemalt tiivalt.

Kell 1600 langes Kärstna mõis vaenlase kätte. Meie väed taandusid alul Kärstna-Raasilla-Viljandi tee suunas (lühem tee Kärstnast Viljandisse), siis aga pöördusid nad Raudsepa talu juures Anikatsi-Viljandi teele, et vaenlast eksitusse viia. Taandudes selles suunas jäid meie väed vaenlase tiivale. Seda soodsat olukorda taheti ära kasutada - äralõigates vaenlase seljatagust teed ja vaenlast Kärstnas paigal hoida, et nad Viljandi suunas edasitungida ei saaks.

Selleks kavatseti 4. jaan Kärstna mõis vallutada lõõgiga küljepealt. Selleks pidi:

1) üks rühm kahe kuulipildujaga läbilõikama Kärstnast Viljandisse mineva tee;

2) ratsarühm ltn. Korneli juhatusel haarama vaenlast põhja poolt, välja tungides Raudsepa talu juure, kus märgati vaenlase liikumist (umbes kaks kompaniid). Rühma ülesandeks oli seda vaenlase osa seniks siduda kuni teised osad Kärstna vallutavad;

3) peajõud (umbes kaks kompaniid) pidid jääma alul äraootavale seisukohale kõrgustik 65,9 raiooni, et soodsal momendil Kärstna mõisale läänest lõõk anda.

Jalaväe rühm kahe kuulipilduja toetusel võttis kell 1100 Karula oma alla, hävitas vaenlase ratsasalga ja vangistas 49. rügl. komissari. See rühma edu äratas vaenlase tähelepanu. Ta saatis siia ühe kompanii ja meie edasitung lõunast Kärstna peale pandi seisma.

Samal ajal selgus, et vaenlase kaks kompaniid Soe talu juurest pöördusid Kärstnasse tagasi. Meie ratsasalk ei suutnud neid selles takistada. Selle tagajärjel kõvenes vaenlase jõud kahe kompanii võrra.

Ka rindelt ei andnud meie pealetung tagajärgi. Videvikus taandusid meie väeosad endistele seisukohtadele.

4. jaan. lahingul olid mitmesugused tulemused. Esiteks hoiti vaenlane Kärstnas paigal. Teiseks oli see esimene tüsedam vastupanu vaenlasele, mis punaväelastele näitas, et ees ei seisa lihtne jalutuskäik Tallinnasse, nagu seletasid komissarid, vaid rasked võitlused. Kolmandaks tõusis meie meeste meeoleolu.

Järgmisel päeval (5. jaan.) anti meie vägedele puhkus, kuna seljataga olid pikad rännakud ja kahepäevane võitlus. Ühtlasi taheti selle ajaga jõude Kärstna alla koondata. Selleks oli võimalik saada Viljandist üks Tartu kaitsepataljoni rühm, mis oli saadetud Rajasilla raiooni, üks Viljandi kaitsepataljoni rühm Mustlast ja üks suurtükk Viljandist.

6. jaan. pealetungiks valmis järgmise kava:

1) Kaks kompaniid, üks suurtükk ja 35 ratsanikku võtavad oma alla kõrg. 65,9 ja sellest lääne pool oleva metsatuka kella 1000-ks, kust algavad pealetungi Kärstna mõisale rindelt.

2) Rajasilla rühm pidi tungima Kärstna mõisa peale kirdest.

3) Mustla rühm pidi pealetungi Kärstnale alustama kagu poolt.

4) Ratsarühm pidi pealetungina põhja poolt.

Tegevus arenes järgmiselt:

Peajõudude parem tiib vallutas kell 1200 Karula karjamõisa. See löök ühvardas vaenlase suurtükki Põrgamõisa raioonis, sellepärast saatis ta siia abiväge, kuid Mustla rühm lõi selle tagasi. Mustla rühm ise peatus Undiusse juures. Pärast seda algas vaenlane ägedat pealetungi meie rühmale Karulas ja sundis selle taanduma. Meie ratsarühm tungis Kärstna pargini, kuid löödi tagasi.

Kärstnat ei suudetud küll vallutada, kuna tüüpilist kiviaedade ja -hoonetega mõisat tuli rünnata lagedalt väljalt nõrkade jõududega. Aga vaenlasel oli olnud ma-

terjalseid ja moraalseid kaotusi, mis teda sundisid mõisat veel samal ööl maha jätma. Ta taandus Helme suunas voori maha jättes.

Üldine kokkuvõte Vabadussõja perioodi kohta kuni 6.jaan.1919.a.

Vaenlase Eestisse sissetungimine oli oma haripunktiini jõudnud. Suur osa Eestist oli juba tema käes. Tallinnast seisis vaenlane umbes 30 km kaugusel, samuti ähvardas ta Paidet, Viljandit ja Pärnut. Kuid lähemad põlvad töid muudatuse sellesse olukorda. Eesti väed panid igal pool vaenlase pealetungi seisma ja eesti väejuhatatus otsustas omalt poolt vastupealetungile asuda. Selle murrangu põhjuseks olid mitmesugused asjaolud:

1) Eesti kaitsejõud olid järkjärgult suurenenud; organiseerimises oli jõutud nii kaugemale, et vaenlasele oli võimalik tüsedamaid jõude vastu panna.

Meeste usk oma jõusse kasvas, seda aitasid suurendada veel mõnedki õnnestunud operatsioonid, nagu soomusrongide edu Aegviidu juures, ratsarügemendi löök Kiltsi suunas ja laevastiku dessantoperatsioonid, mis küll ebaõnnestusid, kuid vaenlast siiski moraalselt mõjutasid.

2) Aitas palju kaasa ülemjuhataja nimetamine, millega meie sõjategevus võttis kindlama ilme.

3) Punaväe moraalse väärtuse langemine, mis oli 1919.a. jaanuari alul hoopis teine kui Eestisse sissetungimisel, mil nad uskusid, et ees on vaid rännak Tallinna. Vastupanu leidmisel langes aga nende tuju, kuna eesti kommuniste teotses vaid Tallinna suunas, kuna mujal olid puhtvene väeosad, kellel puudus igasugune hujal vere valamiseks võõral maal. Selle juure tuli veel enamlaste väejuhatuse tegevus, kelle loidus meie vägede jälitamisel, andis meile aega organiseerimistööks.

4) Välisabi soomlastelt ja inglastelt, mille materjalset kui ka moraalselt väärtust eriti alla kriipsutata-

da tuleb. Inglise laevastik püstitis meid punalaevastikut ja toetas meid kogu Vabadussõja kestel.

EESTI VABASTAMINE PUNAVÄEST.

SÕJATEGEVUS VIRU RINDEL 6.-9.JAAN.

Meie vastupealetung Viru rindel. Tapa vallutamise.

6.jaanuariks 1919.a. oli punaväel meie vastu Viru rindel 4000-5000 tüüki, 500 mõõka, 19.suurtükki, 1 soomusrong ja 2 soomusautot.

Eesti vägedel sellevastu oli 2600 tüüki, 500 mõõka, 21 suurtükki, 94 kuulipildujat ja 3 soomusrongi. Sellega on vaenlase jalavägi vähemalt kaks korda tugevam meie jalaväest, kuna suurtükivägi peaaegu võrdne on. Sellevastu moodustasid aga soomusrongid raudteel ja laevastik merel tugeva ülekaalu, mis eduks lootusi andis. Seda arvesse võttes käskis eesti väejuhatuse üldisele pealetungimisele asuda, kavatsedes pealööki anda Tapa sihis, et vaenlast kõige pealt Tallinnast kaugemale visata. 6.jaan. andsid alluvad ülemused oma kätud ja 7.jaan. algas üldine pealetung, mida järk-järgult vastavate juhtnõuudega reguleeriti.

Viru rinde pealetungi selgroo kujundasid 3 soomusrongi, mis raudteel teetsesid. Mõlemal pool raudteed olid tegevuses jalaväe osad, kuna merovägi vasakul tiival merekaldaid pommitas ja dessante vaenlase ligemasse seljatagusesse saatis, ratsavägi aga rinde paremal tiival Rakke sihis teetses. 1.ja 4.rüig. jõudsid peaaegu vastupanu leidmata määratud joonele. See edu on seletav laevastiku toetusega. Nii edukalt ei arenenud tegevus aga lõuna pool. Soomusrongid ei suutnud lõhutada raudtee pärast küllalt ruttu edasi tungida, kuna paremal tiival Balti pataljoni sugugi edasi nihkuda ei suutnud vaenlase tugeva vastupanu tõttu.

Üldiselt tuleb siiski seda esimest pealetungimist

õnnestunuks lugeda, kuna meie rinde kõige tähtsama ja nõrgema osa - vasaku tiiva (4. ja 1.rüg.) - edasinihkumine tunduvalt rinde üldist seisukorda parandas.

Järgmistel päevadel jätkasid meie väed edasitungi ja 9.jaan. vallutasid soomusrongid Tapa, kuna 1. ja 4. rüg. Valgejõe joonele jõudsid. Samal päeval üks soomusrong vallutas ka Tamsalu.

Samal ajal oli edu ka Paide sihis. Kuna vaenlane veel 7.jaan. Paide sihis peale tungis ja meie väed 6. jaan. õõl Paidest lääne poole taandusid, siis juba 7. jaan. vallutati ratsarügemendi abiga Palu küla - Palu mõisa joon.

SÕJATEGEVUS KAGU RINDEL 6.-9.JAAN.

Mõisaküla, Ruhja ja Jõgeva vallutamine.

Jõudude vahekorid kagurindel oli järgmine:

Punaväel - 600 tääki, 250 mõõka, 7 suurtükki, 11 kuulipildujat ja 1 soomusauto.

Eestlastel - 1240 tääki, 100 mõõka, 4 suurtükki, 2 kuulipildujat ja 1 kitsarööpeline soomusrong. Peale selle varus Pärnus ja Viljandis 540 tääki, 90 mõõka ja 9 kuulipildujat. Ka siin asusid meie väed pealetungile.

II diviisi ülem käskis 6.jal.rüg., kes Voltveti mõisa raioonis asus, Mõisaküla vallutada ja Ruhja sihis edasi tungida. Samuti pidi Ruhja sihis algama pealetungi 6.rüg. II pataljon (üle Halliste), Skoudi rüg. (Taagepera suunas) ja 3.rüg. (Kärstna kaudu).

7.jaan. vallutati Abja, Kärstna ja Taagepera. Mõisakülat sel päeval vallutada ei suudetud, see sündis alles 8.jaan. 9.jaan. vallutati Ruhja.

Nii siis samal ajal, kui langes Tapa, oli meil edu ka Lõuna-Eestis. Eriti tähtis oli Mõisaküla vallutamine, millega avanes raudteühendus Pärnu-Tallinna vahel.

Jõgeva sihis teotses Kuperjanovi partisani pataljon ja 2.jal.rüg. 8.jaan. vallutasid nad Pakaste-Kurista

joone. 9.jaan. vallutati Jõgeva, jätkates sealt pealetungi idasse ja lõunasse.

SÕJATEGEVUS VIRU RINDEL 9.-12.JAAN.

Rakvere vallutamine.

Viru rindel jätkus kiirelt taganeva vaenlase jälitamine. Liiguti edasi võimaliku kiirusega, et vaenlasele mitte aega anda koondumiseks ja puhkamiseks.

9.jaan. andis ülemjuhataja väeosadele järgmised ülesanded:

1) Esimesel diviisil Rakvere vallutada.
2) Ratsarügemendil ühes Paide kaitsepataljoniga Kiltsi ja Rakke jaam oma alla võtta, üks soomusrong peab seda Tapa poolt aitama.

3) II diviisil Viljandimaa vaenlasest puhastada, Tartu poole edasi tungida ja kui võimalik ka Valga vallutada.

Vastavalt ülemjuhataja direktiivile andis I diviis ülem soomusrongidele ja jalaväe osadele käsu Rakvere vallutada.

Rakvere vallutamiseks pidi ka laevastik kaasa aidama. Selleks tehti 10.jaan. Kunda lahes dessant, mis aga ebaõnnetus. 11.jaan. korrati ettevõtet ja vallutati Kunda. See sundis vaenlast kiiresti taanduma ja Rakveret maha jätma, peale seda kui ta seal üle 100 kohaliku elaniku maha lasknud. Sellega vallutati Rakvere ilma lahinguta ja õöl vastu 12.jaan. linna jõudnud 5.rü. luure sealt enam vaenlast eest ei leidnud.

12.jaan. õhtuks jõudsid meie väeosad välja Kunda jõe joonele.

SÕJATEGEVUS KAGU RINDEL 9.-16.JAAN.

Tartu vallutamine.

Lõuna-Eestis oli meie vägede edu väiksem. Kui Viru

rindel Rakvere oli võetud, ei saatnud ülemjuhataja sinna enam abivägesid, vaid hakkas vägesid koondama Tartu vallutamiseks. Selleks saadeti II diviisile Viljandi kaudu abiks Tartu saksa kaitsekompanii ja Balahovitši väeosa - 1100 meest, ühes 5 suurtükiga.

Laiarööpalist kaudu saadeti Tallinna kaitsepataljoni (900 meest ja 2 kahurit). Vastavalt selle tegi II diviisi ülem 14.jaan. korraidused, millega ta rindel Pärnu laht - Võrtsjärve kaitsele asus ja põhja poolt Võrtsjärve Tartu peale otsustas tungida. Enne aga kui need kavatsused ellu suudeti viia, vallutati Tartu soomusrongide ja Kuperjanovi partisaani pataljoni poolt järgmisel viisil:

Et punavägi taganedes ida pool Rakveret palju raudtee-sildu ära oli lõhkunud, ei saanud soomusrongid seal niipea teotseda. Kuna aga paljudel soomusrongi meestel, muuseas ka rongide ülemal kapten Partsil, perekonnad Tartus olid ja Rakvere veresaun selgesti näitas, missugune hädaoht Tartu elanikke varitseb, siis otsustas soomusrongide ülem 2 soomusrongiga Tartu suunas liikuda, et Tartu võtmist kiirendada. Raudteed mööda edasi liikudes vallutati Tamsalu, siis Kiltsi ja 10.jaan. õhtuks Rakke. 11.jaan. vallutati Vägeva jaam.

13.jaan. õhtuks jõuti Kaareperasse, kus soomusrongidega ühines leitnant Kuperjanov, nii et löögisalka kogunes peale soomusrongide umbes 300 meest jalaväge. Ööl vastu 14.jaan. võeti lahingu järele Voldi jaam ja mõis, samuti järgmisel hommikul Jänese sild Ema-Jõel, siis Tähtvere mõis, mille järele soomusrongid 14.jaan. kell 1400 ilma vastupanekut leidmata Tartu jaama sõitsid, soomusrongide dessandid ja Kuperjanovi partisaanid aga linna vallutasid. Löögigrupp oli edasi tungides kiiluna ettejõudnud, mis nende seisukorra eriti hädaohtlikuks tegi. 2.rüg., kes alles Jõgeval seisis, kuulis alles 15.jaan. Tartu vallutamisest ja toodi siis raudteel ühes Tallinna kaitsepataljoni-

ga Tartu. Sellega kujunes seisukord Tartus kindlaks.

SÕJATEGEVUS VIRU RINDEL 13.-19.JAAN.

Pärast Rakvere vallutamist jäi I diviisi lähemaks ülesandeks Narva vallutamine. Selleks Põhja-Eesti lõpliku puhastamise operatsiooniks oli diviisi tunnudvalt nõrgenenud, kuna soomusrongid Tartu sihis teot-sesid ja Paide kaitsepataljon operatiivselt II div. ülemale allus.

13.jaan. said väeosad käsu välja jõuda Rannamõisa-Pada mõisa - Palla joonele, milline ülesanne täideti vaenlast eest leidmata. Samal päeval pommitas meie laevastik vaenlase seljatagust. "Lennuk" pommitas Narva linna, Jõhvi ja Vaivara raiooni, saades Narva-Jõesuu all saagiks ühe bugsirlaeva.

14.jaan. määrab dispositioon väeosadele järgmised ülesanded:

5.jal.rüg. - Pilse küla - Aidu joon oma alla võtta

1.jal.rüg. - Püssi-Purtse küla joon.

4.jal.rüg. - Purtse küla - Ranna talude joon. Pärast ülesande täitmist Rannakülla diviisi varru asuda.

Soomusrongidel võimalikult kaugemale edasi jõuda.

Väeosad täitsid antud ülesanded, kusjuures 5.rüg. oli vasakul tiival, Uniküla-Aidu küla raioonis vaenlasega kokkupõrge. Ainult 1.rüg. ei suutnud väsimuse tõttu vaenlase vastupanu murda ja ta peatus Erra-Kestla joonel.

Ratsartügement jätkas liikumist ida suunas (Ranna-Pungerja poole):

1) Bibikovi eskadron (70 meest) liikus Vasknarva peale,

2) rügemendi peajõud - Iisaku kaudu Illuka peale.

Kuna väed puruväsinud olid, siis määras diviisi-ülem 15.jaan. puhkepõlvaks (1.,4.ja 5.rüg.). Balti pataljonile tehti ülesandeks vaenlase tiivale Illuka suunas välja tungida, et raudtee sihis teotsevate

osade edasijõudmist kergendada. Ratsarügement sai käsu Narva jõe joonele põhjapool Vasknarvat välja tungida. Ühtlasi võttis samal päeval 1.rüg. oma alla positsiooni, mis tal eelmisel päeval vallutamata jäi, väljajõudes Püssi-Lüganuse-Purtse joonele. 15.jaan. vallutati ka Vasknarva Bibikovi eskadroni poolt.

16.jaan. tehti meie vägedele ülesandeks Pagari mõisa - Jõhvi - Toila joonele välja jõuda.

Edasitungimist alates leidsid meie väed eest märksa kõvemat vastupanu kui varem. 1.rüg. ei suutnudki sel päeval vaenlase visa vastupanu tõttu oma ülesannet täita ja jäi õöks Sompä küla - Kolga joonele.

5.rüg.-l sellevastu, vaatamata sellele, et ka tema kogu rindel vaenlase poolt visa vastupanu leidis, läks siiski korda mitte ainult määratud liini (Pagari mõis - Jõhvi mõis) vallutada, vaid ka Jõhvi alev vaenlasest puhastada. Selleks võttis 5.rüg. parem tiib ägeda pealetungiga Pagari mõisa, mida Balti pataljon, kes mõisa küll peaaegu oli ümber piiranud, teha ei suutnud. Pärast Pagari vallutamist püüti veel Jõhvi juures taganeva vaenlase teed ära lõigata, kuid see oli juba Jõhvi maha jätnud.

5.rüg. edu oli osalt tingitud ka ratsarügemendi tegevusest, mis 16.jaan. Raustvere-Vasavere-Iiluka joonele asus ja sellega vaenlast tugevasti haaras.

Narva vallutamine.

16.jaan. õhtuks sai I diviisi ülem (kindral-majoor Tõnisson) kaks telegrammi, küskudega:

- 1) soomusrongid Tartu saata,
- 2) edasitungi Narva sihis jätkata, kusjuures laevastik ligi aitab.

Tegelikult olid mõlemad küsud juba enne kättesaamist täidetud: soomusrongid Tartu saadetud ja dispositioon edasitungimiseks välja antud. Kuid 1.rüg. ei suutnud üldise väsimuse pärast määratud joonele välja jõuda, kuigi ta edasilikumisel vaenlast eest ei leidnud.

18.jaan. tehti väeosadele ülesandeks Auvere-Udria joonele välja jõuda (1.rüg.). Kuid kujunenud olukorra pärast muudeti edasitungimise kava, mille järele 5. rüg. pidi välja tungima Auvere raiooni, 1.rüg. Auvere-Udria joonele ja ratsarügement Narva jõe kaldale ükskõik kus kohal, et linnale lõunapoolt peale tungida.

Vahepeal teetses aga ka laevastik aktiivselt Narva vallutamise sihiga. Juba 14.jaan. oli kapten Pitka suuremat dessantoperatsiooni ette valmistama hakanud. Kaasa võttes dessantosa 400 mehe suuruses, peatuti 16. jaan. Kunda all, kus major Ekströmi soome pataljon (600 meest) peale võeti.

Dessant otsustati teha Monplaisiri juures, kuhu jõuti 17.jaan. hommikupoolikul. Hoolimata vaenlase soomusrongi tulest, suurest tuulest ja lainetusest, suudeti siiski kaks kompaniid soomlasi ja Narva kooliõpilaste rühm maale saata, kokku umbes 200 meest, kes vaenlase kohe Udria külast välja löid. Keskpäeval vaiks tuul ja õel vastu 18.jaan. suudeti pea kogu dessant maale saata, kust alati liikumist järgmiselt:

- 1.soomel kompanii - üle Meriküla Narva-Jõesuu peale.
- 2.soomel komp. ühes kooliõpilaste rühmaga - üle Puhkova Riigiküla peale.

Dessandi peajõud - Laagna mõisa peale.

Laevastik sõitis N.-Jõesuu alla ja avas alevile tule. Kui seal valged lipud üles tõsteti, siis saadeti maale vähem dessantosa.

Laagna sihis arenesid dessantosadel vaenlase suuremate jõududega visad võitlused. Paluti küll laevastikult tuletõetust, kuid seal olevate andmete järele pidi Vaivara raionis asuma meie ratsarügement, mispärast tuld ei avatud.

Samal ajal astusid tegevusse ka I diviisi väeosad. 1.rüg. kohtas vaenlast Vaivara mägede all, kus vähese tulevahetuse järele enamlaste 86.kütirügement täies koosseisus alla andis. Udria külas leiti eest laevastiku dessantosa, keda Laagna sihis toetada kavatseti, kuid vaenlane taganes juba enne nende päralejõudmist kiires korras Narva poole.

Kuidas arenes samal ajal kahe soome kompanii tegevus, kes üle N.-Jõesuu ja Riigiküla jõe kallast mööda Narva pidid tungima?

2.soome kompanii, kes liikus Riigiküla sihis, pidi seal 1.kompaniid N.-Jõesuust järele ootama, et siis üheskoos Narva sihis edasi tungida. Kuid 2.komp. Riigile jõudes ei jäänud 1.komp. ootama, vaid ruttas kiirmarssil Narva poole, sinna esimeseks jõuda püüdes. 1.komp. püüdis samuti esimesena Narva jõuda ja liikus sellepärast N.-Jõesuust mööda, kuid oli juba maha jäänud. 2.kompanii ühes Narva kooliõpilastega kapten Eskola juhatusel tungis 18.jaan. kell 1730 suure maantee ja Riigiküla vahelt linna sisse, millisest suunast vaenlane pealetungi ei oodanudki. Selle tõttu saadi kätte terve diviisi staap, moonavoor ja umbes 300 vang. Alul peatuti Raekoja platsil, kuni saabus 1.kompanii (kell 1845).

Vaatamata enamlaste suurele hulgale - umbes 3000 meest - oli linn juba keskööks suuremalt osalt vaenlasest ruhastatud. Vaenlase käes oli vaid raudteesild ja jaam, kes seda viimase võimaluseni kaitses, et oma soomusrongi päästa. 19.jaan. jätsid punased ka selle maha.

Samal ajal andis diviisiülem väeosadele käsu Narva vallutamiseks. See on seletatav sellega, et diviisi staabil puudus side dessantosadega.

19.jaan. kell 0400-0500 jõudsid Narva ülejäänud dessantosad, kes koos pisut hiljem kohalejõudnud ratsarügemendi osadega linna lõplikult vaenlasest puhastasid. Keskpäeval jõudsid ka teised väeosad Narva, mille järele meie väed järgmiselt Narva jõe joonele kaitsele asusid:

Balti pataljon - Vasknarvast - Gorodenkoni;

Ratsarügement - Kriusa-Kulgu joonel;

5.jal.rüg. - Narva eelsed kindlustatud positsioonid;

1.jal.rüg. - Narva-N.-Jõesuu vahel.

Narva vallutamiseks oli Põhja-Eesti 12 päeva jooksul vene punaväest puhastatud, kuna vaenlane selle vallutamiseks oli vajanud 40 päeva. Et vaenlane Narvat ei saaks pommitada, selleks kästi ka Jamburg vallutada, kuid et soome väed lepingu põhjal keeldusid vene pinnale minemast ja suurem osa meie vägesid kagurindele tuli saata, siis jäi see teostamata, kuna Viru rinde kaitsmine positsioonidjaks kujunes.

SÕJATEGEVUS LÕUNARINDEL PÄRAST TARTU JA RUHJA VALLUTAMIST MEIE POOLT.

Punaste esimene ja teine vastupealetung Viljandi sihis.

Esti vägede üldise pealetungi likvideerimiseks kagurindel hakkas vene punaväe juhatus sinna abivägesid koondama. Nimelt vabanes neil peale Riia vallutamist 4.jaan.1919.a. seal osa peajõududest, keda siis meie vastu koondati.

Juba 10.jaan. on meil teateid, et Valga-Ruhja raiooni on vaenlased ilmunud uusi väeosi, ja et sinna liiguvad ka läti kütid.

12.jaan. asusid punased Viljandi sihis esimesele vastupealetungile. 12.jaan. langes nende kätte Ruhja ja meie osad, taganedes Mõisaküla sihis, asusid kaitsesele Ippiku-Laatre joonele (6.jal.rüg.).

Tõrva-Helme raioonis algas vaenlane suurendatud jõududega pealetungi 15.jaan., vallutades Riidoja ja Leebiku asundused. Siin asuvad 3.jal.rüg. osad taandusid ajutiselt, kuid löid enamlased 18.jaan. tagasi. Kaks korda (18.ja 21.jaan.) visati punased ootamata löögiga Helmest ja Tõrvast välja, kuid vaenlase suure ülekaalu tõttu taanduti jälle.

18.jaan. algas 6.rüg. Ruhja ja Valga sihis uut vastupealetungi, mis kestis kuni 23.jaan. 18.jaan. vallutati Taagepera mõis, 19.jaan. Ruhja, 21.jaan. Piksaare

jaam ja 22.-23.jaan. Holdre, Omeli mõisa ja Talli jaam.

24.jaan. asusid punased teisele vastupealetungile, sundides 6.rüg. osi Nauksi-Holdre-Taagepera joonele taanduma.

Ka 3.rüg. rinde osas alustasid punased pealetungi. 24.jaan. 24.jaan. vallutasid nad Helme ja tungisid peaaegu Põrgamõisani (Kärstna lähedal) välja. Kuid meie osad asusid kohe vastupealetungile, et vaenlasele mitte anda mahti kindlustamiseks, ja 30.jaan. visati vaenlane suurte kaotustega lõplikult Helmest välja.

Tartu kaitsmine.

Ka Tartu suunas koondas vaenlane oma jõude. Kui Tallinna kaitsepataljon 16.jaan. Reola mõisa raioonis pealetungile asus, et vaenlast Tartust kaugemale visata, siis ei suutnud ta oma ülesannet täita. Tagajärg oli see, et vaenlane Reola mõisa õöks kindlasti oma alla võttis. Lahingus kaotasid meie osad oma ainukese suurtüki, kuigi lukuta, ja olid sunnitud ülenurme mõisa raiooni taanduma. Lahing oleks võinud veel halvemalõpuliseks kujuneda, kui mitte 2.rüg. osad õigel ajal taandujatele abiks poleks jõudnud.

17.jaan. asusid 2.rüg. ja Tallinna kaitsepataljon ühiselt pealetungile, et vaenlast Reola mõisast välja lüüa. Kuna üks osa rindelt peale tungis, haaras teine osa vaenlast Vana-Kuuste suunas. Seal asuv suurtükivägi taganes kiiresti sealt välja, mis sundis vaenlast ka Reola mõisat maha jätma. Vaenlane taandus kahes suunas - Petseri ja Võru poole.

Meie väed jälgisid taanduvat vaenlast:

2.jal.rüg. - Petseri suunas,

Tallinna kaitsepataljon - Võru suunas.

Meie pealetung Valga-Võru sihis ja Valga, Võru ning Petseri vallutamise.

Et Lõuna-Eestit punaväest puhastada, oli tarvis seal

teotsevate vägede arvu suurendada. Selleks saadeti Eestisse jõudnud kol.-ltn.Kalmi "Põhja Poegade" rügement lõunarindele. 28.jaan. olid soomusrongid oma edasitungiga Sangaste jaamani välja jõudnud. Samal päeval anti käsk Valga vallutamiseks. Selleks pidid pealöögi andma soomusrongid, Kuperjanovi partisanid, "Põhja poegade" rüg. ja Tartu kaitsepataljon Sangaste-Valga raudtee suunas. Kitsarööpalised soomusrongid pidid Ruhjast Valga tungima ja seal Riia raudtee ära lõikama, kuna osa Sangaste grupist Valga ees Valga-Võru raudteele välja pidi tungima. Nii taheti Valka ühiselt kolmest küljest haarata, ent tegelikult otsustasid Valga saatuse lahingud Paju mõisa all. Juba 30.jaan. vallutasid Kuperjanovi partisanid Paju mõisa, kuid löödi õssi tagasi. Ägeda lahingu järele võeti Paju mõis 31.jaan. soomlastega ühisel jõul tagasi, kusjuures langes leitnant Kuperjanov. Selle tagajärjel jätsid punased õõl vastu l.veebr. Valga maha, sest kitsarööpalised soomusrongid ei jõudnud kuni Valgani, ja l.veebr. vallutasid meie väed ühes soome abivägedega Valga ilma vastupanekut leidmata.

Samal ajal kui Valga suunas edasi tungiti, liikusid meie väed ka Petseri ja Võru sihis edasi.

27.jaan. hakkasid 2.jal.rüg. osad Petseri sihis edasi liikuma, ülesandega Petseri linn ja jaam vallutada ning sellega ühendus Pihkva ja Valga vahel katkestada. Vaenlase nõrga vastupaneku tõttu arenes peal tunged edukalt. Ainult Mõisekatsi, Äkste ja Kärsa juures katsus vaenlane tugevamini vastu panna.

Ühel ajal Petseri grupiga tungis ka Võru grupp vahetpidamata Võru teed edasi, kuid leidis tugevamat vastupanu, sest selles sihis võitlesid mõned punased läti väeosad. Kuna tee Vastseliina raudteejaamast Põlva peale täiesti vaba oli, kasutas vaenlane seda asjaolu ja tungis kiiluna meie vägede vahele, sundides meie väeosi, mis l.veebr. ainult mõni kilomeeter Petserist eemal olid, ajutiselt tagasi tõmbuma. See hädahoht likvideeritud, hakkasid meie väeosad uuesti Petse-

ri peale tungima. Siin olid Petseri raudteejaama ja linna pärast esimesed tõsisemad võitlused. Vaenlane koondas kõik oma jõud, et seda looduslikult kindlat kohta oma käes pidada ja sellega Valga-Pihkva raudteed vaba hoida. Kuid meie väeosad murdsid siin vaenlase visa pastupaneku ja lõikasid raudtee ära, enne veel kui Valga ja Võru meie vägede kätte olid langenud. Kõige ägedam oli võitlus Petseri linna pärast. 3.veebr. löödi terve päev lahingut, kus meil ainult osaliselt edu oli. 4.veebr. hommikul aga taganes vaenlane ja meie väed läksid linna kell 1000.

Ka Võru sihis oli meie vägedel edu ja nad vallutasid Võru 1.veebr.

Valga-Võru-Petseri vallutamise saime Lõuna-Eesti raudteede peremeheks, mis oli tähtis sideme pidamiseks ja tegevuse arendamiseks lõuna pool raudteed, et viimast Eesti nurka vaenlasest puhastada.

Meie uus pealetung lõunarindel. Marienburgi vallutamine.

Peale saavutatud edu läks mõni päev vägede korraldamiseks. 8.veebr. käskis ülemjuhataja lõunarindel kaitseliini Heinaste-Säde jõe - Stakelni jaama - Hopa jaama - Pangevitsa - Irboska joonele üle viia ja sillad Pihkva ees Veliikaja jõel purustada. Selle ülesande täitmiseks algasid eesti väed 12.veebr. pealetungi ja saavutasid osalise edu. 16.veebr. tegi ülemjuhataja ülesandeks, et lõunarindel on tarvis Volmar ja Marienburg ära võtta, et lätlastele võimaldada ennast organiseerima hakata. Kuid samal ajal algas punaste vastukallaletung meie et jõudnud Volmari sihis pealetungimist alustada. Marienburgi suunas jätkati pealetungi ja 21.veebr. vallutati Marienburg. Pihkva suunas ei saadud samuti pealetungi alustadagi, kui vaenlane vastupealetungile asus.

Kokkuvõtte sõjalisest tegevusest kuni 21.veebruariini.

Veebruari keskel 1919.a. oli Eesti oma üldpiirides

vaenlasest puhastatud. See töö oli Viru rindel võrdlemisi ruttu edenenud, kuid nõudis kagurindel pikemat aega, sest et siin vaenlane rutemini suuremat abi sai vägedest, kes Riia äravõtmise järele vabanesid. Ka oli kagurinne igal pool vaenlase sissetungimisele lahti, pealeselle oli ta õige laialdane, kujundades õieti kaks rinnet, lõuna- ja idarinde. Kõige selle tõttu ei kujunenud tegevus kagurindel positsioonisõjaks, nagu see sündis Narva jõe joonel, vaid jäi edasi manöövrise sõjaks.

VENE PUNAVÄE VASTUPEALETUNGIMISED EESTI
UUESTI VALLUTAMISEKS 16.veebr.--24.MAI-
NI 1919.a.

24.07.32

Olukord 16.veebr. ja punaväe juhatus
tuse tegevuskava.

Veebruari keskel 1919.a. oli, - nagu öeldud - Eesti vaenlasest puhastatud. Lõunarindel olid eesti väed tegevuses, et piiri kaitset Lätimaale üle viia ja lätlastele võimaldada organiseerimist alata. Pihkva ees katkusid meie väed paremaid positsioone kätte võita, et positsioonisõjale üle minna. Viru rinne püsis kohal, pidades positsioonisõda.

Vene punaväe juhatus ei tahtnud leppida Eesti kaotamisega ja otsustas asuda üldisele pealetungile, sihtides pealööki Pihkvast Petseri ja Võru peale, et kõigepealt hädaohtu Pihkvast kaugemale tõrjuda ja ühtlasi meie pealetungi Marienburgi suunas likvideerida.

Vastaspoolte jõud selle pealetungi alul olid järgmised:

Viru rindel oli vaenlasel 6500 tääki, 600 mõõka, 36 kahurit, 95 kuulipildujat ja 1 soomusrong. Eestil sellevastu 4500 tääki, 700 mõõka, 35 kahurit, 60 kuulipildujat, 50 automaatpüssi ja 1 soomusrong.

Pihkva rindel, Pangevitsast kuni Pihkva järveni, oli vaenlasel 4200 tääki, 450 mõõka, 18 kahurit, 63 kuulipildujat ja 1 soomusrong. Eesti vägesid - 2450

tääki, 138 mõõka, 8 kahurit, 27 kuulipildujat ja 1 soomusrong.

Marineburgi suunas, Valga-Riia raudteest kuni Pangevitsani, oli vaenlasel 1100 tääki, 450 mõõka, 18 kuulipildujat ja 10 kahurit. Eesti vägesid sellevastu oli 2782 tääki, 128 mõõka, 23 kuulipildujat, 21 automaatpüssi, 14 kahurit ja 3 kitsarööpalist soomusrongi.

Volmari suunas, Riia lahest kuni Valga-Riia raudteeni, oli vaenlasel 5300 tääki, 450 mõõka, 26 kahurit, 86 kuulipildujat, 1 soomusrong. Eesti vägesid sellevastu 4200 tääki, 180 mõõka, 16 kahurit, 40 kuulipildujat, 1 soomusrong.

Sellega oli vaenlasel igal pool ülekaal peale Marienburgi suuna.

Tegevuse arenemine Pihkva rindel.

Pihkva rindel algas vaenlane pealetungi 17.veebr. Vaenlase ülekaalu all, keda peaaegu kaks korda rohkem oli, hakkasid meie väed samm-sammult taganema. 19.veebr. langes Irboska vaenlase kätte, mis talle hoogu andis, et Vašina Gora, mis moodustas loodusliku kaitse Petseri ees, äravõtmiseks pikki lahinguid lüüa. 11.märtsiks oli vaenlane niikaugele jõudnud, et ta Petserit poolrõngana piiras. Sel päeval langes ka Vašina Gora, mille tõttu meie väed Piuse jõeale taganesid.

Et Petserit tagasi võtta, suurendati eesti vägede arvu, kuna soomusrongidele merekahurid seati. 29.märtsil asusid meie väed pealetungile ja vallutasid Petseri. Järgnesid katsed veel edasi tungida. Samuti aga katsus vaenlane meid tagasi suruda. Kuid üldiselt vaikus selles suunas aprilli lõpul võitlused ja rinne püsis paigal kuni Pihkva operatsiooni alguseni 24.mail.

Tegevus Võru-Marienburgi suunas.

Selles suunas olid eestlased ja soomlased alanud pealetungi ühel ajal vaenlase pealetungiga ning vaen-

lane ei suutnud meie vägesid seisma panna. 18.veebr. jõudsid meie väed Riia-Pihkva kiviteeni ja 21.veebr. vallutati Marienburg. Kuid et meie oma jõudusid ka Pihkva suunas pidime pingutama, tuli meil kordkorralt kuni Riia-Pihkva kiviteeni taganeda. Pärast seda, kui vaenlane oli teinud asjatuid katseid Petseri äravõtmi-seks, koondas ta Mustjõeest kuni Pangevitsani, see on Marienburgi-Võru suunas, 8650 tääki, 213 kuulipildu-jat, 200 mõõka, 28 kerget ja 4 rasket kahurit. Selle eesmärgiks oli, et Võru ära võtta ja sellegameie väge-sid Petserist lahkuma sundida.

Esimene vaenlase pealtung, mis oli enne vägede koon-damist, sündis märtsi alul ja lõõdi kergesti tagasi. 7.aprillil hakkas ta aga uuesti kõvendatud jõududega peale tungima, kusjuures vaenlase hulk meie lõunarin-del olevatest vägedest peaaegu kahekordses ülekaalus oli. 21.apr. oli vaenlane juba Võru külje all - Vast-se-Nursi-Kasaritsa jconele välja jõudnud. Et olukor-da päästa ja vaenlase pealetungi likvideerida selleks organiseeriti meie vägede poolt vaenlase tiibadele vastupealetungimine, mis tagajärjekas oli ja vaenlast taganema sundis.

Peale paljusid võitlusi üksikute külade, talude ja mõisate pärast elgas vaenlane 5.mail uut pealetungi Riia-Pihkva kiviteelt Võru suunas. Seekord oli peale-tungijate hulgas Petrogradi sõjakoolide kasvandikkude lõõgirühm, kuni 1000 meest. See pealetung lõõdi taga-si ja vene sõjakooli kasvandikkude lõõgirühm sattus olukorda, kus teda meie vägede vastupealetung hävita-da ähvardas. Nende päästmiseks koondati siia suuremad jõud, mille ülevõimu all meie väed 8.mail tagasi tõm-buma olid sunnitud. Võitlused üksikute külade pärast kestsid aga edasi kuni Marienburgi operatsiooni algu-seni.

Võitlused Volmari suunas.

Ka Volmari poolt algas vaenlane 16.veebr. oma vastu

pealetungi. Tal läks korda 16.veebr. Heinaste ja 23. veebr. Salatsi alev vallutada, mis järelle pealetung rauges. Eriti kestsid siin võitlused üksikute külade pärast vaheldava eduga, kuid lõpuks jäi rinne Sāde jõe liinile peatuma. Aprilli lõpul läks vaenlasel korda mõne meie kompanii nõrka meeleolu ära kasutada ja rinnet läbi murda, kusjuures pataljoni staap ja hulk mehi vangis sattus. 25.apr. vallutas vaenlane Ruhja. Meie vägedes kord jälle jalule seatud, asuti mai alul vastu pealetungile. 1.mail võeti tagasi Ruhja ja lahingutes 2.ja 3.mail visati vaenlane üle Salatsi ja Sāde jõe, kus ta püsis kuni 24.maini, Riia operatsiooni alguseni.

Vaenlase üldise pealetungimisega ja kokkukõlas, järelkult tema kihutuse mõjul, tõstsid 16.veebr. Saaremaa kommunistid müssu. Selle rahustamiseks saadeti Tallinnast karistussalk - 132 tüüki, 110 mõõka ja 12 automaatpüssi. Müss likvideeriti 22.veebr. Esialgne sõjakohus mõistis surma 39 kohalikku punast, millist otsust hiljem juurdluskomisjon pehendas.

Vene punaväe pealetungimised Eesti uuestvallutamiseks lõppesid ilma suurema tagajärjeta. Mais oli Eesti üldjoontes samuti vaenlasest vaba kui veebruariski. Need võitlused olid eesti sõjaväele kooliks tema edaspidises tegevuses, õpetades teda võitlustes visaks.

Nõudes sõjaväelt visadust nõudis olukord ülemjuhatajalt õiget hindamist, mis sel ajajärgul, nagu sõja algulgi, seltskonna vaatest erines. Kuna sõja alul seltskond lootusetult sõja peale vaatas, hakkas ta peale Eesti vabastamist sõjale liig ülgelt vaatama. Seltskonna nõudel pandi käima koolid ja ülikool. Sõjaväest ei nõutud üksnes õpilasi-sõdureid, vaid hakati ka nõudma ka õpetajaid ohvitseride. Kuid meie olukord oli raske kui see avalikkusele paistis. Veebruari-märtsi kestel hakkas tunduma ohvitseride puudus. Selle kõrvaldamiseks pandi aprillis alus sõjakoolile. Kuid kuna ohvitseride väljaõpetamine seal võttis aega vähemalt 3 - 4 kuud, siis oli hoopis võimatu olevate vähete ohvitseride seast õpetajaid demobiliseerida. Ülendati isegi

tublimaid allohvitseri ohvitserideks.

Ajakirjandus tegi ebakohaseid märkusi, nagu peetaks suurt sõjaväge asjata üleval, kuna Eesti vaenlasest vaba olla. Tõepoolest oli sõjavägi vaenlase omast märksa vähem ja kannatas, nagu eelpool selgus, ohvitseride, samuti aga ka varustuse ja relvade puuduse all. Ülemjuhatajal maksis palju vaeva, et avalikule arvamusele meie rasket seisukorda ja uute ohvitseride tarvidust selgeks teha.

OPERATSIOONID KAITSELIINIDE ÜLE- VIIMISEKS N.-VENE TERRITOORIU- MILE.

Olukord ja meie tegevuskava 1919.a.kevadel.

1919.a. kevadel oli enamlaste poolt elavam tegevus oodata. Vastutegevuskava loomisel oli eesti ülemjuhatajal põhimõtteks, et sõda tuleb Eesti piiridest välja viia, mis lubas niihästi sõjalisi kui ka poliitilisi paremusi.

Sõjaliselt andis see tegevus algatust otsekohe oma kätte võtta. Pealeselle on kasulikum sõjaraskuseid võõrale territooriumile veeretada ja eesti maaharijatel oli kevadel võimalus julgesti oma vilja maha teha, kuna teda vaenlase pealetung otsekohe ei ähvardanud.

Poliitiliselt oli selle tegevuse otstarve naaberrahvastele võimaldada enamlaste vastu võitlemiseks ennast organiseerida. Selleks loodi eesti vägede juure algrakukesed. Läti sõjaväele pandi alus Eesti poolt loodud läti brigaadiga, vene algrakukeseks sai vene Loo-de-korpus, ingeri algrakukeseks - ingeri vabatahtlikkude pataljon. Eesti vabadusvõitluse arenemisel tekkis ka ingerlastel kavatsus enamlaste alt vabaneda ja oma le kultuurautonoomiat saada. Selle organiseerimiseks loodi ingeri rahvuslik komitee, mis Eesti valitsusega lepingu sõlmis, mille järele eesti väejuhatatus ingeri

vabatahtlikkude pataljoni organiseeris, mis omale maa-
le jõudes rügemendiks pidi arenema. Oma sõjalise tege-
vuse põhjal lootsid ingerlased venelastelt kultuur-
autonoomia välja kaubelda.

Ülemjuhaja tegevuskava Loode-korpuse ärakasutamiseks.

Nagu teada, organiseeriti Loode-korpust Rapla-Kapa-
Kohila raioonis. See võttis pikemat aega, kuid siis
hakati korraldatud osasid osalt Narva, osalt Pihkva
rindale saatma.

Kui kevadel Loode-korpuse tegevuskava arutamisele
tuli, oli kaalumisel kaks tegevussuunda: 1) Pihkva ja
2) Petrogradi suund.

Eesti ülemjuhataja soovitas valida Pihkva suuna,
võttes aluseks põhimõtte, et sõjaväel tuleb kõige pe-
alt oma rahva ja selle varandusele toetuda. Pihkva
suund oli selleks täitsa soodus. Pihkva ümbruse ela-
nikkude enamlusvastane meeleolu oli üldiselt tuttav,
kuna maa on viljarikas. Pihkva ringkond oleks olnud
platvormiks, kus tegevust organiseerida; et siis Pihk-
va-Bologoje ja Pihkva-Petrogradi sihis töötada ja Loo-
de-Venemaa oma alla võtta. Narva-Petrogradi suund sel-
levastu ei pakkunud neid paremusi, siin oli palju vöö-
rast rahvust, ingerlasi, kes ise kultuur-autonoomiat
nõudsid, siin oli palju vabrikuid, kus tööliste seas
enamline meeleolu valitses. Peale selle oli maa võrd-
lemisi vaene, et suuremat sõjaväge üleval pidada.

Kuid Loode-armee juhatus ei võtnud kindral Laido-
neri ettepanekut vastu, kuna teda rohkem meelitas Pet-
rogradi otsekohene vallutamine. Pannes suuri lootusi
liitlaste abile, valisid nad Petrogradi suuna. Kind-
ral Laidoner andis järele ja koondas kõik venelased
Narva rindele.

Tegevuskava seisis selles, et Loode-korpus pidi
lõuna pool Narvat vaenlase rindest läbi murdma ja raud-
teele välja tungima. Samal ajal eesti väed raudtee ja
mere vahel teotsema ja vaenlase tema positsioonidest

välja lööma. Pihkva rindel pidid eesti väed samuti pealtungi alustama, et vaenlast siduda ja teda takistada oma vägesid Petrogradi sihis koondamast.

Loode-korpuse esimene Petrogradi õperatsioon.

Selle kava täitmisele asuti 12.mail 1919.a., kusjuures kõik vene väeosad nii Võru-Petseri raioonist kui ka sisemaalt Narva rindele koondati. Kuna Narva-Jamburgi vahelistel positsioonidel oli oodata punaväe tugevamat vastupanu, sellepärast otsustati vaenlase kaitserinne läbi marda Narva-Audova vahel Polja-Gostitsa suunas ja sealt Jamburgi taha raudteele väljatungida.

Löökk tuli vaenlasele ootamata ja vastupanu polnud kuigi tugev. Üks grupp vallutas Audova. Kava läbiviimine läks jõudsasti, peagi jõuti välja raudteele ida pool Jamburgi ning asuti Kikerino-Dätlitzzy-Gorlova-Iduga jõe ülemjooksu soode ja rabade joonele. Mida kaugemale Venemaa sisse tungiti, seda nõrgemaks osutus vastupanu, kuna punaväelasi suurel arvul üle tuli.

Ingeri operatsioon.

Eesti väeosade tegevus samal ajal mere ja raudtee vahel ei piirdunud ainult vaenlase sidumisega vaid alustas laevastiku toetusel pealetungi, et Ingerit vabastada ja ingerlastel võimaldada ennast organiseerida.

Eesti vägede ja ingeri pataljoni pealetung oli edukas ja juba 24.mail vallutati Ingeri tähtsam keskkohd ja teedesõlm Kaporje alev. Ingerlaste tegevus kutsus nende kodumaal esile suure vaimustuse. Vabatahtlikke tuli alatasa juure, nii et pataljonist peagi rügement välja kujunes. Üldine edu meie pool kutsus välja sarnase meeleolu, et Krasnaja Gorka kindluse garnison mässama hakkas, ingerlaste poole üle tuli ja kindluse

13.juun. ingeri rügemendile üle andsid, mille järele rannapatareidest Kroonlinna pommitati.

Pihkva operatsioon.

Samal ajal teetsesid Pihkva suunas eesti 2.diviisi osad vähemate pealetungimistega, et vaenlast kohal hoida ja takistada, et ta oma vägesid Pihkva rindelt Petrogradi rindele koondada ei saaks. See oli tähtis selleks, et Loode-armee pealetungi Petrogradi suunas soodustada. Kuid peale 20.maid näitasid andmed, et vaenlane siiski oma vägesid Pihkva rindelt Petrogradi kaitseks veab. Et seda takistada, käskis ülemjuhataja kagurindel suuremat pealetungi alustada ja Pihkva valutada. Selleks pidi vaenlast haaratama lõuna poolt, et tal taganemistee Ostrovi peale ära lõigata ja teda Pihkva järve kaldale suruda.

Operatsiooni alul oli meie Petseri grupis 3100 tääki, 73 kuulipildujat, 54 kerget kuulipildujat, 102 mõõka, 19 kerget ja 2 rasket kahurit ja soomusautod. Vaenlasel sellevastu oli Pihkva rindel 6000 tääki, 150 kuulipildujat, 470 mõõka, 20 kerget ja 2 rasket kahurit ja soomusrongid. Sellega vaenlasel pea kahekordne ülekaal.

Suure osa vaenlase rindest moodustas formeeritav eesti kommunistlik diviis. Selle diviisi ülemaks oli L.Ritt, kel oli kavatsus Eesti poole üle tulla ja ta astus eesti väejuhatussega ühendusse. Selle teostamiseks saadab ta 19.mail kirja. Läbirääkimisteks korraldati kokkusaamisi, millest peale Ritti meie poolt kindral Scots ja kol.Sternbeck osa võtsid. Neil kokkusaamistel koostati ühine kava, mille õnnestamisel vene Pihkva rindele lõpulik lõhk oleks antud.

Selleks koondas Ritt punarügemendid põhjapoolse raudteed, et nad ei takistaks läbimurdnud eesti väeosade tegevust, teiseks sai nende taganemistee äralõigatud ning nad oleksid pidanud ennast alla andma. Riia-Pihkva kivitee ja Irboska raiooni, kus pidi leidma aset eestlaste läbimurre, koondas Ritt 1.eesti kommunistliku rüg., millega kavatses üle tulla. Kuna vaenlase

soomusrongid Ritti arvates teguvama jõu meie vastu moodustasid, siis arvas ta, et peatulesanne oleks nende likvideerimine. Selleks kavatses ta meeskonna soomusrongidelt eemaldada võimaluse järele, et meie dessantsalk selle vallutaks ja siis Pihkva peale läheks, et seda järsu lüübiga vallutada. Kuna kolmest soomusrongist kaks Oudova poole saadeti siis tuli kava läbiviimisel arvestada ainult ühe vaenlase soomusrongiga "Stenjka Rasin". Ka lubas ta patareid tagasi tõmmata, et meil võimaldada silla parandamist Abolegi jõel. Hiljem aga osutus see võimatuks, sest patareid komanderd kommunist ei täitnud Ritti käsku ja viis ära vaid pool patareid, kuna teine pool kohale jäi ja oma tulega silla parandamist takistas.

Operatsioon algas ööl vastu 24.maid. Katse, vaenlase soomusrongi kätte saada, ebaõnnestus. Rongi vallutamiseks määratud dessantsalk pääses küll märgatamatult vaenlase rindest läbi, kuid soomusrongil märgati kahtlast ja ta taganes Irboska poole. Selle ebaõnnestumise juures oli osalt süüdi ka meie meeste algatusvõimetus.

Samal ööl kella 0200 paiku tuli Ritt l.eesti komm. rügi ja ühe pioneerkompaniaga Mitkovitši küla läheduses meie poole üle. Selle läbi tekkinud avausest tungisid sisse Kuperjanovi partisanid ja soomusautod, kusjuures langes vangid seal vaenlase varus olev 48.komm. rügi.

Vaenlasele tuli lõök nii ootamatult, et ta paaniliselt taganedes isegi patareid maha jätab. Kuperjanovlased jätkasid kiiret edasitungi Riia-Pihkva kivitöö suunas ja 25.mai õhtuks jõuti välja Velikaja kaldale. Vaenlane oli jõudnud silla Veliikaja jõel õhku lasta, sellestõttu tuli meie vägedel paatidel üle jõe sõites linn vallutada, mis ööl vastu 26.maid sündis ja 26.mail oli Pihkva Kuperjanovi partisanide poolt oma alla võetud.

Selleläbi, et soomusrongi vallutamise ebaõnnestus, läks vaenlase väeosadel, mis põhjapool raudteed Pihkva järve ja Veliikaja vahelises sopis asusid, välja lipsata, kuna operatsioon, mida 10 - 12 tunniga läbi viia

kavatseti, kaks päeva kestis. Sellele vaatamata oli operatsioon hiilgavalt õnnestunud ja Pihkva meie kätte langenud. Pihkva vallutamiseks oli Petrogradi suunas pealetungiva vene Loode-korpuse tiib kaitstud, kuna vaenlane tähtsa raudtee sõlme oli kaotanud.

31.mail anti Pihkva Bulak-Balahovitši salgale üle, kes Oudova raionis oli teetsenud ja nüüd põhja poolt Pihkvasse liikus.

Olukord idarindel juuni keskel.

Juuni keskpaiku oli seisukord idarindel väga hea. Loode-korpus oli välja tunginud Petrogradi ligidale, tiibadel olid Pihkva ja Krasnaja-Gorka punaväest puhastatud. Kõik osutas sellele, et Loode-korpus, toetudes seljatagusega Eesti peale, võib ennast vallutatud maaalal hakata nii organiseerima, et kohaliku rahva abil luua kindel alus uuele, mitte kommunistlikule korrale. Kuid just sel ajal arenes Loode-korpuse ja eesti väejuhatuse vahekorid niisuguseks, et see mele ja Loode-korpuse koostöötamisele saatuslikuks sai.

Loode korpuse iseseisvaks saamine ja taganemine.

Loode korpus allus lepingu põhjal eesti ülemjuhatasele selle tingimusega, et ta Vene territooriumile välja tungides iseseisvaks võib saada. Venelaste seas tuli ilmsiks kaks voolu. Üks, Balahovitšiga eesotsas, mis tegutses Pihkva raionis, oli demokraatliku korra pooldaja ja tunnustas Eesti iseseisvust. Teine osa moodustas vene-saksa monarhistliku voolu, mis Eesti iseseisvust ei tunnustanud ja olukorraga ainult niikaua leppis, kuni ta ise võimule jõuab. Kuni korpus Eestis asus ja teda juhtis kol.Dserošinsky, rahvuselt poolakas, oli monarhistlik vool tagasihoidlik. Kuid kui mai alul enne Petrogradi operatsiooni korpuse ülemaks kindral Rodsjanko nimetati, kes oli küll hea sõjamees, kuid poliitikas tähtsa saamatu, siis pääses korpuses monarhistlik

vool täielisele võidule. Vene territooriumile jõudnud ei õelnud Rodsjanko küll eesti ülemjuhataja alt lahti, kuid hakkas kindral Laidoneri sõjalisi korraldusi ignoreerima. Kuna ei tunnustatud peale "lahutamatu Venemaa" ühtegi uut riiki, siis võeti Eesti poolt formeeritud ingeri vabatahtlikkude rügemendilt relvad ära ja saadeti ta laiali, vihastudes, et ingerlased kultuurautonoomiat nõudsid.

Sarnase vastutegevuse puhul ei võinud kindral Laidoner korpuse tegevuse ja saatuse eest vastutust kanda ning 19. juunil 1919. a. ütles ta korpuse kõrgemast juhtimisest lahti. Korpuse sõjaline juhtimine jäi kindral Rodsjanko kätte, kuid kõrgemaks sõjaliseks ja poliitiliseks juhiks sai kindral Judenits, keda eriti prantslased pooldasid.

Ebakohased sõjalised ja administratiivsed korraldused, mille vastu seni kindral Laidoner oli võidelnud, leidsid nüüd täielise vabaduse, mis tagajärjedeta ei jäänud. Ehkki korpus ennast armeeks laiendas, algas peagi taganemine. Ingerlaste väljalangemisega võitlejate ridadest langes Krasnaja Gorka uuesti vaenlase kätte ja algas üldine taganemine tervel rindel, millele eesti väed peale Riia operatsiooni piiri panid, rinde tähtsamat osa - merest kuni lõuna poole Jamburgi - oma alla võttes.

● Nende operatsioonidega saavutati ainult osa sellest kätte, mida loodetud. Sõda viidi küll Vene territooriumile üle, kuid teiselt poolt ei õnnestunud Loodekorpusest enamlusele tõsisemat vaenlast organiseerida. Siiski võimaldas Loode-armee Petrogradi operatsioon eesti vägedele teataval määral puhkust ja meele vägede rindelt äravõtmist ja Landeswehri vastu paiskamaist.

PÕHJA-LÄTI VABASTAMISE OPERATSIOONID.

8. Läti seisukord operatsioonide alul.

Lätis oli vabariik 18. nov. 1918. a. välja kuulutatud, kuid lätlased ei suutnud oma riigi kaitsele asuda, ja

langes suurem osa Lätimaast enamlaste kätte. Läti valitsus Ulmanisega eesotsas oli Liibavi põgenenud, kuid seal püsima jäänud saksa okupatsioonivõim ei andnud neile vaba võimalust teotsemiseks.

Eesti algatusel hakati Eesti maaalal läti brigaadi formeerima, mis pidi läti tulevase väe algrakukeseks saama. Läti brigaadi ülemaks sai kol. Semitan ja tema abiks Kalnin. Arvuliselt tähtsamad väeosad, millele Eesti pinnal alus pandi, olid 1-ne läti Volmari rügement, 2-ne läti Võnnu rüg. ja mõned vähemad üksused.

Samal ajal organiseerisid ennast sakslased Liibavi-Miitavi raioonis, kukutasid rahvusliku Ulmanise valitsuse, mida asendas saksasõbraline Needra valitsus, kelle väed koos sakslastega hoidsid osa Kuramaad oma käes ja 24.mail Riia vallutasid. Kuigi puudusid lähemad andmed nende saksasõbraliste ja saksa väeosade tegevuskava kohta, siiski pidi ka nende vastu valvel olema.

Eesti ülemjuhataja, hinnates olukorda, pidi märkima, et Eesti lõunapiir seni kindel pole, kuni punavägi Lätis on, niisama ka sel juhul kui Läti saksa võimu alla satub. Seda arvesse võttes, tuli ta otsusele, et eesti sõjavägi ei või peatuma jääda Eesti lõunapiiril vaid peab ka Põhja-Läti vabastama, et Läti rahvuslikku Ulmanise valitsust võimule aidata, et see oma sõjalisi jõude saaks organiseerida enamlaste kui ka sakslaste vastu kaitsmiseks.

Tegelikult vabastati P.-Läti meie vägede poolt kahe operatsiooniga:

- 1) Marienburg-Jakobstadti operatsioon,
- 2) Riia operatsioon, mida tema erilise poliitilise tähtsuse pärast ka sõjaks Landeswehriga nimetatakse.

Marienburg-Jakobstadti operatsiooni tegevuskava ja poolte jõud.

Selle põhimõtte alusel oli lõunarindel teotsev 2-ne diviis kaheks jagatud - 2.ja 3.diviisiks, kuna oli ette näha tarvidus iseseisva lõunarinde järele. 2.diviisi ülemaks, mis Pihkva pool teotsetes, sai kol. Puskar ja

3-da diviisi ülemaks, mis mere pool teotses, kindral Pöder.

Meie olukord ida sihis oli võrdlemisi hea, kuna Petrogradi ja Pihkva operatsioonid edukad olid olnud. Ainult Võru suunas oli suurte jõududega pealetungival vaenlasel edu olnud ja ta Võru alla välja tunginud. Kuna Loode-armee edukas pealetung võimaldas osa vägesid idarindelt ära tuua, siis kujunes tegevuskava järgmiseks: pealetungi oleks tulnud alata Võrualuses rinde osas, muutes meie lõunarinnet õiges nurgas, väe rinde palgega mitte lõunasse, nagu seni, vaid idasse asudes. Järgnes vasaku tiivaga paigale Irboska liinile, pidid Võru eelsed 2.div.osad ja ka 3.diviis edasi tungima. Selleks pidi Võru alt läbi murtama, et üle Marianburgi Vana-Schwaneburgi raudtee sõlmeni ja edasi Düüna kaldale välja tungida. Sellega oleks vaenlase väerinne kaheks lõhnutud ja ka meie parema tiiva vastas teotsevad vaenlase väeosad taganema sunnitud. Selleks andis ülemjuhataja 26.mail direktiivi, millega küskis Eesti vabastada ja Marienburg vallutada.

Pealöögi pidi andma 2-ne diviis oma parempoolse tiivaga, mida toetavad 3.diviis ja soomusrongid. 1.ratsarüg. ülesanne oli kiire, ootamatu löögiga Charlottenburgi sihis vaenlase rindest läbi tungida, temale pidi järgnema Sakala partisaani pataljon, 2.jal.rüg. ja 1.jal.rüg. I pataljon ning taanlased pidid peale tungima otse rindelt. Grupi paremal tiival teotses 1.Volmari rüg. 2.jal.rüg. toetuseks toodi Pihkva alt kaks soomusautot.

Parema tiiva tegevust pidid toetama 2.ratsarüg. ja kitsarööpalised soomusrongid.

8.jal.rüg. oli Võrus reservis.

Kokku oli Marianburgi grupis Eesti pool 3500 täkki, 70 kuulipildujat, 62 kerge kuulipildujat, umbes 600 mõõka, 18 kerge ja 2 rasket kahurit ja 3 kitsarööpalist soomusrongi.

Vaenlasel sellevastu oli 8650 täkki, 213 kuulipildujat, 28 kerge ja 4 rasket kahurit ning kitsarööpeline soomusrong. Sellega olime meie üldiselt nõrgemad peale ratsaväe, milles meie ülekaal.

Meie pealetung Marienburgi vallutamiseks.

Operatsioon algas 27.mail 1.ratsarüg. liikumisega Vorokino ja Solovjevo küladest Šmeritsõ-Scharlottenburgi sihis. Kõvemat vastupanu kohtas ta Tšuhnovo ja Nikolskoje külade ümbruses, mis likvideeriti Sakala partisaanide abiga ja kella 2400 jõudis 1.ratsarüg. Scharlottenburgi, ühe päevaga lahinguid lüües üle 30 km ära käies. Sakala partisaanid jäid Šmeritsõ-Laura raiooni, et hakata looma uut rinnet ida sihis.

Samal päeval tungis 2.jal.rüg. soomusautode toetusel üldiselt Riia-Pihkva kivitöö jõeale välja. Vaenlasel läks korda purustada suuremat silda Riia-Pihkva kivitööel Misso juures, sellega meie soomusautode liikumist seisma pannes, mispeale need Pihkva alla tagasi saadeti.

Meie vägede edu vasakul tiival võimaldas edasi tungida ka seni passiivsel 1.läti Volmari rüg., kes õhtuks Oppe vallutas kuna Volmari rüg. koos liikuv 2.ratsarüg. Vastse-Roosna-Vihtumi raiooni asus.

28.mail said kõik väeosad käsu pealetungi jätkata. 1.ratsarüg. liikus Ponkuli-Ploskumi-Visikumi kaudu. Mida lähemale Merienburgile jõuti, seda kiirema ilme omandas vaenlase taganemine. Visikumist tungis 1.ratsarüg. Karitani poole, et suurt taganemisteed Marienburgist Sita jaama peale ära lõigata. Vaenlase vastupanu kohtas ainult üks eskadron Goldbecki juures, kuid teiste osade edasitung Karitani poole sundis ka siin vaenlast peagi taanduma. Kõik aeg taganeva vaenlase kannul püsid tungis 1.ratsarüg. kell 2330 Marienburgi sisse.

1.ratsarüg. kiire edasitung ähvardas vaenlase taganemiseid, sellepärast hakkavad vaenlase osad, mis veel päeval kivitöö piirkonnas visalt vastu panid kiiresti ja ilma surveta taganema. Kõik kivitöö piirkonnas asuvad meie väeosad, kes 29.mail Marinburgi sihis edasi liikusid, ei leidnud enam kuskil vaenlast eest. 2.jal.rüg. sai ülesandeks luua rinne ida poole kuni Marienburgini, kuna 1.läti Volmari rüg. ja 2.ratsarüg. Marienburgi jõeale jõudsid. Samal päeval vallutas 1.ratsarüg. üks eskadron Hermanshofi ja Vana-Annenhofi, kuna peajõud Marienburgi jäid.

Edasi oli meie vägede järgmiseks ülesandeks Vana-Schvaneburgi-Pötalovo raudtee läbilõikamine ja Vana-Schvaneburgi vallutamine. Selleks tungis 1.ratsarüg. üle Vana- ja Uue-Annehofi ja Lettini mõisa Sita jaama juures raudteele välja, kuhu jõuti kell 2100, sellega Pötalovo raudteed läbi lõigates. 1.läti Volmari rüg. ja 2.ratsarüg. jõudsid vaenlasega lahinguid lüües Kortenhofi-Kalne mõisa joonele.

31.mai hommikul algas 1.ratsarüg. edasilikumist Vana-Schvaneburgi sihis, kella 0800 paiku Vana-Schvaneburgi mõisat ja raudteejaama vallutades. Umbes keskpäevaks jõudis sinna ka 1.läti Volmari rüg. ja ratsarüg. osad. Vana-Schvaneburgi vallutamiseks langes meie kätte hulk vange, 30 kuulipildujat, kaks korras patareid - üks kerge, teine raske - ja kõik Valga-Schvaneburgi raudteeliini liikuv koosseis - 2 kitsarööpalist soomusrongi, hulk kitsa- ja laiarööpalise vedureid ja mitusada vagunit ning väga palju igasugust muud sõjavarustust. Kitsarööpalist soomusrongi asusid ratsarügemendi mehed laiarööpaliseks ümber ehitama, asetades kitsarööpalise soomusrongi vagunid laiarööpalise platvormidele. Hiljem oli see ainuke "soomusrong", mis Kreitsburgi suunas teotses.

Kreitsburgi ja Jakobstatti vallutamine.

1.juunil andis ülemjuhataja direktiivi, millega käskis jätkata pealetungi ja vallutada Kreitsburg ja Jakobstadt.

Meie vägede koosseis oli 1400 tääki, umbes 950 m33-ka, 45 kuulipildujat, 20 kerget kuulipildujat ja 14 kerget kahurit. 1.juunil oli 1.ratsarüg. Uue-Schvaneburgi vallutanud ja algas siit raioonist edasitungimist Kreitsburgi sihis. 2.juunil vallutati Sesvegen, 3.juunil vallutati Modoni jaam ning ootamatu löögiga Laudoni mõis. Viimase vallutamine oli iseäranis mäele tähtis, kuna ühes sellega meie kätta langes seal asuv suur raudsild üle Evsti jõe, mille õhkulaskmine meie pealetungi mitte üksi poleks takistanud, vaid kaaju-

tiselt seisma pannud. 2.ratsarüg. jõudis 3.juunil ilma takistuseta Uue-Pebalgi mõisa ja Ramkausse, kuna 3.diviisi osad 4.juunil Lemsalu oma alla võtsid.

5.juuni varahommikul algas 1.ratsarüg. liikumist. Laudonist Kreutzburgi sihis. Ilma mingisugust vaenlase vastupanu leidmata ja ainult korratult taanduvaid vaenlase safkasid kohates jõudis 1.ratsarüg. umbes kella 0900 paiku Kreutzburgi, seda oma alla võttes. Ratsarügemendile järgnesid peatselt jalaväe osad ühes taanlastega. Üks tund peale Kreutzburgi oma alla võtmist läksid meie osad üle Düüna jõe ja võtsid Jakobstatti linna oma alla. 2.ratsarügement jõudis kõige kaugemale - Odenseesse.

Peale Jakobstatti vallutamist jäädgi peatama ja hakati rinnet lätlastele üle andma. 7.juunil olid lätlased viimaks niikaugel, et 1.läti Volmari rüg. Kreutzburgi ja Jakobstatti üle võttis. Samal ajal korraldati kaitset ida poole. Kuna rinne üle 160 km pikaks oli veninud, siis valvati rinde osa Jakobstattist kuni Lethini mõisani ainult valvetõketega teedel ja Evsti ning Peddeli jõe ülekäigukohtadel, kuna põhjapoolne rinde osa: Lethini mõis - Peddeli jõgi - Scharlottenburgi-Laura kindlasti sisse võeti.

Marienburg-Jakobstatti operatsioon, mis Vabadussõja hiilgavamaid operatsioone on, vabastas Põhja-Läti jäädavalt enamlaste alt. Kuid sellega ei saanud Põhja-Läti veel täepoolset lätlastele, sest Riia poolt ähvardas uus vaenlane Landerwehr, kelle mõjul ka meie väed Jakobstatti alt tagasi tõmmati.

SÕDA LANDESWEHRIGA.

Landeswehri tekkimine ja püüded.

Okupatsioonivügedega koos oli Baltimaalt lahkunud suurem osa balti aadlist, kes olid tõotanud Balti riimide iseseisvuse püüde vastu. Kuid sellega nad veel ei loobunud püüdest Baltimaadel oma võimu maksma panna.

Nende algatusel asutati Berliinis "Balti usaldusmeeste nõukogu", kes Baltimaade tagasivõitmise sihis teotsema hakkas ja selleks vabatahtlikke kogus. Selle nõukogu tegevus oli kokkrukölas Saksamaa poliitiliste ideaalidega, sest pärast kaotatud sõda pööras Saksamaa ennast jälle itta, et sealt saaki leida, samuti ka oma sõjast vabanenud sõjaväelastele tööd muretseda. Von der Goltz ütleb oma mälestistest: "Baltimaad on inimestest tühjad ja ootavad töötavaid käsi". - Eeltoodud põhjustel leidis balti aadli tegevus Saksamaal sooja vastutulekut ja toetust. Et tõelise sihi avaldamine kohane ei olnud, siis varjati oma tegevust enamlaste vastu võitlemise ja Venemaa uuesti ülesehitamise maski taha. Viimane siht leidis liitlastegi poolt heakskiitu ja nõusolekut.

Peale Riia langemist enamlaste kätte olid liitlased taganevatel saksa vägedele lubanud Liibavi juures peatuma jääda, et Baltimaade kaitset enamlaste vastu organiseerida. Saksa vägedel oli peatumine seda kergem, et läti enamlased, kes moodustasid suurema osa enamlaste Lätimaa võitlusgrupist, peale Riia vallutamist enamasti laiali valgusid, et koju minna ja sellega rauges enamlaste pealetungi hoog. Saksa väed peatusid Vindavi liinil, kuhu taganes ka Läti rahvuslik valitsus Ulmanisega eesotsas, kes Riias 18.nov.1918.a. Läti iseseisvuse välja oli kuulutanud.

Ametlikult pidi võim Läti valitsuse käes olema, kuid tõeliselt dikteerisid saksa juhid oma nõudeid, kuna nende seljataga sõjaline jõud seisis. Läti vägede korraldamist, keda ainult paar tuhat meest oli järele jäänud, ei lubatud ettekäändel, et juuretulijad enamlased olla. Samal ajal aga organiseeriti hoogsalt saksa väeosasid. Liibavi ümbrusesse koondunud endise 8.armee osadest moodustati Rauddiviis, mida täiendati demobiliseeritud saksa sõjaväelastega. Selle kõrval formeeriti balti aadlist ja saksasoost elanikkudest iseseisev väeosa - Landeswehr major Fletcheri juhatusel.

Läti valitsus sõlmis sakslastega lepingu, mille järele sakslased kohustusid Lätimaad enamlastest vabastama, vastutasuna lubati Landeswehri liikmetele ühed õigused maasaamiseks lätlastega. Kuna aga hilisemad läbi-

rõõkimised sakslastele küllalt rahuldavaid resultateid ei pakkunud, hakati otsima teisi teid oma kavade teostamiseks.

Samal ajal määrati kõigi saksa jõudude ülemjuhatajaks Lätimaal Soome vabastaja von der Goltz, kes 1. veebr. 1919.a. Liibavi jõudis. Tema esimene siht oli jõude leida oma ülesande teostamiseks, mis tal ka õnnestus. Märtsi alul saabus Saksamaalt I kaardiväe reservdiviis ja 2.kaardiväe reservrügement. Neist väeosadest moodustati VI reservkorpus, mille abil Miitavi vallutati. Nüüd aga astusid liitlased vahele ja nõudsid saksa riigivägede tagasisaatmist. Kuna aga nõue küllalt kategooriline polnud, jäid saksa riigiväed kuni 1919.a. sügiseni Kuramaale.

Tundes oma jõu küllalt kindlustatud olevat, kukutati 16.apr.1919.a. Läti Ulmanise valitsus. Valitsusel eesotsas Ulmanisega õnnetus Liibavi reidil seisvale liitlaste laevastikule põgeneda ning sakslaste poolt vangistati ainult siseminister Valters. Et von der Goltzi tegevus seadusepärasena paistaks, loodi uus saksasõbraline läti valitsus Needraga eesotsas. Samal ajal arenes nende sõjaline tegevus: 23.mail vallutati Riia ja jätkati edasitungi põhja sihis, ettekäändeks Põhja-Läti vabastamine.

Meie sõjaväeline esindaja tegi von der Goltzile teatavaks, et Põhja-Läti enamlastest puhastatud ja et eesti väed teotsevad Kreutzburgi-Jakobstadti sihis. Sakslased peaksid sellepärast oma liikumise suuna muutma, kuna puudub vajadus põhja poole edasitungida, ja eesti vägede paremale tiivale asuma, et ühiselt enamlaste vastu teotseda.

Sakslased ei võtnud aga seda teadaannet kuuldavakski ja jätkasid liikumist põhja poole. 2.juunil oli üks osa juba Ramotskis ja 3.juunil Võnnus, kuna üks eskadron Riia-Pihkva kiviteel kuni Treppenhofi mõisani tungis.

Sakslaste liikumine näitas nüüd selgesti, missugustel motiividel nad teotsesid. See oli meie ülemjuhatusel selge, kuid poliitiline olukord ei lubanud meie algatust Landeswehri vastu, kuna liitlaste kohapealsed

esindajad, iseäranis Ameerika sõjaväeline esindaja kol. Greene von der Goltzi tegevust täiesti pooldasid. Sellepärast teatab ülemjuhataja veel kord, et punaseid lääne pool Pihkva-Kreutsburgi joont ei ole, vaid siin teotsevad eesti ja läti rahvuslikud väed, Meil on lõpetamisel Jakobstadti operatsioon, milleks vajame Valga-Volmari-Ramotski-Vana-Schvaneburgi raudteed. Ühtlasi nõuab ta, et sakslased tõmbaksid oma väed tagasi Koiva alamjooksu - Segevoldi-Nitau joone taha. Pärast seda on ta nõus algama edespidiseid läbirääkimisi.

Kuna Eestis Ulmanise valitsust seaduslikuks peeti, siis hakkas saksasõbraline Needra valitsus kuuldusi levitama, et eestlased tahtvat Lätimaa kuni Koiva jõeni vallutada.

Lätimaal teotses sel ajal 3. diviis Smilten-Heinaste-Volmari joonel, kus ta ennast pärast võitlusi enamlastega korraldas. Et kuuldusi, nagu teotseksime meie Lätimaa vallutamise eesmärgiga, tühistada, saadeti ette 2. läti Võnnu rügi, kuna eestlased tagaplaanile jäid. Lätlased nõudsid Võndu jõudes Landeswehri lahkumist, mis ka alul täideti. Kuid siis esitas Needra valitsus nõudmise, et eesti väed viidaks Valga-Heinaste joone taha, missugune nõudmine täitmist leida ei võinud. Näis, et sakslased meie nõudmist täitsid ja tagasi tõmbusid. Selle kontrollimiseks sõitis meie soomusrong 5. juunil Ramotski sihis välja kaasa võttes liitlaste esindajaid. Ammati jõe silla juures avati sakslaste poolt soomusrongi pihta tuli. Sellega oli Landeswehr tegelikult sõjategevust meie vastu alustanud.

Maastik ja poolte sõjalised jõud.

Sõda Landeswehriiga tuli läbi viia Põhja-Lätis, peaaesjalikult Riia-Volmari raudtee ümbruskonnas ning raudtee ja mere vahel. Maapind on siin üldiselt künkeline, pakub häid tuleline ja hõlbustab haaramist. Tegevusraiooni läbibstab edela suunas Koiva jõgi, läigates läbi teid Eesti poolt Riia suunas, mispärast

sildade puudus liikumist võib raskendada, ühes sellega vägesid lahutades, kes Volmarist ja Lemsalust Riia poole liiguvad ja sidet raskendada. Riia ees asub riida järvi, mis ühes Koiva alamjooksuga ja kanalitega loovad veestüsteemi, mis põhjast ja idast Riiga minevat teed läbi lõikab ja teele tugeva takistuse loob.

Landeswehri kujundas 4 pataljoni vabatahtlikke balti sakslasi (umbes 2000 meest). Rauddiviis, mille moodustasid saksa 8. armee vabatahtlikud, 9 pataljoni, 5 eskadroni, 9 patareid. Landeswehri juure kuulus esialgu 3 kompaniid lätlasi major Kolpaki, hiljem kol. Ballodi juhatusel all, ja vürst Lieveni vene väeosad, mis moodustatud saksa sõjavangist tulnud venelastest. Kokku oli vaenlasel meie vastu saata kui kol. Ballodi ja vürst Lieveni passiivsed osad välja arvata, 6500 tääki, 117 rasket ja 78 kergelt kuulipildujat, 500 mõõka, 52 kahurit, peale selle miini- ja pommipildujad, gaasimürsud, lennuvägi. Üldiselt oli Landeswehr tehniliselt väga hästi varustatud.

Meie pool teotses asialgu Volmari-Riia suunas 3. diviis 2 soomusrongiga, kokku 4500 tääki, 29 rasket ja 58 kergelt kuulipildujat, 144 mõõka ja 10 kahurit. Kui lähedal olevad väeosad, nende hulgas ka 2. lüti Võnnu rüg. (500 tääki), kaasa arvata oli meil 5200 tääki, 52 rasket ja 67 kergelt kuulipildujat, 144 mõõka ja 18 kahurit.

Üldiselt oli vaenlane arvuliselt, tehniliselt kui ka õppuse poolest tugevam, iseäranis head olid väljaõpe ja sõjakogemused Rauddiviisis, kes oli saanud saksa sõjaväelise kasvatusel ja omasid Maailmasõja kogemused, kuna meelsus kui palgasõdurite väes kaunis nõrk oli. Landeswehri olid väljaõpe ja sõjakogemused võrdlemisi nõrgad, kuna meelsus hea oli, kuna nad olid teadlikud oma sihist.

Eesti vägede teoreetiline ettevalmistus oli nõrk, kuid selle vastu omati juba suurel määral sõjakogemusi, samuti polnud eesti vägede varustus kuigi hea. Selle vastu oli meelega Landeswehri vastu võideldes ülihea, esimest korda Vabadussõja jooksul võis märgata sõurast meelega tõusu, mis on omase erakorraliste, üldrahvus-

likkude ettevõtete puhul.

Kokku võttes oli Landeswehr arvuliselt, tehniliselt kui ka väljaõppe poolest tugevam, kuid meelsuselt nõrgem, sest eestlaste tegevust tiivustas viha saksa aadlile aastasadade jooksul kannatatud ülekohtu kätte maksta. Rahva meeleolu saksa rahvusest isikute vastu oli äärmiselt pinev ning oli riisumisi ja vägivaldatusid, mis aga siiski piirdusid üksikute väikeste vahejuhtumistega. Muuseas rüüstasid meie sõdurid mõnes kohas rinde piirkonnas mõisaid.

Esimesed lahingud Võnnu all ja nende tähtsus. Vaherahu.

5. juunil aset leidnud kokkupõrke tagajärjel käskis III diviisi juhatus ülemjuhataja direktiivi kohaselt sõjategevust Landeswehri vägede vastu alata.

Sakslastest oli teada, et nende väeosad liikusid neljas kolonnis: üks Kreutsburgi, teine Lubani peale, kolmas Riia-Pihkva kivitööd mööda ja neljas Roopa-Volmari suunas.

Meie väed asusid 5. juuni õhtul järgmiselt:

2. lät. Võnnu rügement - Võnnus.

3. jal. rüg. - Smilteni raionis.

6. jal. rüg. - Volmar-Dikelni raionis.

9. jal. rüg. - Lemsalu-Kallmanni raionis.

Õel 5/6. juunil hakkasid Landeswehri osad suurtükiväe toetusel Võnnu peale tungima, linna kahelt poolt haarates. Vastase surve all taandus 2. lät. Võnnu rüg. kiiresti linnast välja. Lätlaste taandumine sündis meile teadmatult ja selle tõttu sattus Lode jaama 6. rüg. ratsakomandost väljapandud valvetõke sakslaste kätte vangi, kellel küll hiljem põgeneda õnnestus vääruslike teateid vastase kohta kaasa tuues. Samuti läks Landeswehri korda meie soomusrongid, mis lõuna pool Võnnu linna seisid, ümberhaarata ning raudteed nende seljataga ära lõhkuda. Julge löögiga, tule all teed parandades, pääsesid soomusrongid hädahohtlikust lõkust ja taandusid Rauna jõe taha.

7. juuni õhtul hakati meie vägesid edasi nihutama, eesmärgiga Võnnust eemal asuvaid osi Võnnu vastu koondada. 6. rü. II ja III pataljon ja soomusrongide dessantosad pidid Võnnu tagasi võtma, selles pidi neid toetama vasakult 3. rü. Õhtul suutis II pataljon sakslaste pealetungi Rauna jõe joonel seisma panna. 8. juunil algas pealetung. Meie vägedel lüks korra kuni Annenhofi mõisani välja tungida, kuid edasi tungida sealt enam ei suudetud - jõud olid liiga nõrgad ja side puuduse pärast jäi 3. rü. hiljaks. II pataljon tõmbus õhtuks Rauna jõe joonele tagasi, kus enda seisukohti kindlustas, 10. juunil kavatseti pealetungi korrata, kuid ööl 8/9. juunil tungis vaenlane meie seisukohtade kallale ja sundis II pataljoni taanduma tungides Rauna jõe sillani välja. See pani meie soomusrongid raskesse olukorda, kuid soomusrongide löögiosad, julgesti kallale tungides, suutsid silla uuesti oma kätte võtta. Samal ajal olid Võnnus liitlaste ettepanekul rahuläbirääkimised alanud, mille järele 10. juunil vaherahu maksma hakkas. See pidi alul kestma 13. juunini, kuid pikendati hiljem kuni 20. juunini.

Lahingud Võnnu all olid eelvägede lahingud, milles pooled teineteist proovida püüdsid. Lahingud näitasid vastasele, et nende ees ei ole enam enamlased, vaid organiseeritud väed, kes teotsevad hästi ja püsivalt ja keda tõsiselt arvestada tuleb. Meile selgus, et olime nõrgemini varustatud kui Landeswehr. Ka oli ta tegevusoskuse ja vastupanu mõttes tugevam kui enamlased. Oli selge, et peab olema ettevaatlik ning vaenlase vastu suuremad jõud saatma, et ennast mitte osade kaupa purustada lasta.

Vaherahu kestis kuni 19. juunini kella 1200, kuid rahutegemise katsed jäid tagajärjetuks. Ameerika sõjalise esindaja kol. Greene mõjul toetasid liitlased Landeswehri nõudmisi, et eesti väed Põhja-Lätist lahkuksid ja alles siis, kui kindral Laidoner sellele kategooriliselt vastu astus, leidis ta toetust Inglise esindaja kindral Gough'i poolt. Äranähes, et kind-

ral Gough'i mõjul liitlaste toetust loota pole, katkestas von der Goltz 18.juunil vaherahu ja algas pealetungi eesti vägedele.

Meie ja Landeswehri tegevuskava pärast vaherahu.

Vaherahu kestes pooled ei tohtinud vägede ümberpaigutusi ette võtta ega luuret toimetada. Seda aga ei peetud sakslaste poolt, sest 10.juunil toimetas nende lennuk luuret 6.rüg. raionis ja 13. saadi teateid, et sakslased on toonud Rauddiviisi osad üle Koiva jõe Hinzbergi juures, suunates neid Lemsalu poole. Sellest selgus, et vaenlane tahab sõda jätkata ja ülemjuhatus käskis vägedel iga silmapilk valmis olla selleks, kui Landeswehr vaherahu lõpetab ja sõjalist tegevust algab ning tema tegevusele sõjalise jõuga vastata.

Selleks vahetati 6.rüg. II patalj. 2.läti Võnnu rüg. poolt ära ja asetati Lenzenhofi mõisa raiooni, 6.rüg. IV patalj. toodi Dikelni juurest lähemale ja asus kahe kompaniiga Stolbeni mõisa positsioonile, kuna 2 kompanid Rosenbek-Starasti raiooni varru jäid. 9.rüg. I pataljon viidi edasi lõuna poole ja rügemendi käsutusse anti 2 suurtükki. Tallinna üksik eskadron saadeti 3.rüg. vasakule tiivale.

Et Landeswehri vastu vähe jõude oli, siis tegi ülemjuhataja korralduse II diviisis valmishoida üks jala- ja kaks ratsarüg. III diviisi toetamiseks. Soomusrongi- de diviis pidi kõik oma vabad jõud koondama Valga raiooni. I diviis pidi andma ühe pataljoni patareliga. Ballodiga peetud läbirääkimised resultaate ei andnud ja ta jäi ühes Lieveni vägedega 3.rüg. vasaku tiiva vastu.

15.juunil sai meie ülemjuhataja von der Goltzilt radioteate, et tamal olevate andmete järele eesti vägede juures teotsevaid läti väeosi komplekteeritakse läti enamlastega ja tema sellepärast eestlaste kui enamlaste peale peab vaatama.

17.juunil esitas major Fletcher Needra valitsuse

nimel nõudmise, et meie väed tõmmataks tagasi Valga-Heinaste joone taha ja annab selleks aega kuni 18. juunini kell 0800, vastasel korral jätab Needra valitsus omale tegevusvabaduse. Siit on selge, et rahuläbirääkimised tagajärgi anda ei saa. Ülemjuhataja andis sellepärast küsu lahingvalmis olla, kuid sõjategevust mitte enne sakslasi alustada.

Sakslastel oli vaherahu lõpul meie vastas umbes 8500 tüüki, 660 mõõka, 180 rasket ja 340 kerget kuulipildujat, 7 kerget suurtükki, peale selle veel rasked suurtükid, miini- ja pommipildujad, soomusautod, lennukid jne., mille arvu kohta andmed puuduvad. Meil oli selle vastu umbes 6000 tüüki (nende hulgas 1500 lätlast), 65 mõõka, 103 kerget ja 79 rasket kuulipildujat, 22 kerget ja rasket suurtükki, 2 soomusrongi ja 1 soomusauto. Meie vägede asetus oli järgmine:

9.rüg. asus mere ja Lemsalu vahel Kange-Lodenhof-Straste joonel;

6.rüg. asus Roopa alevi - Koiva jõe joonel;

Raudteel Lode jaama juures asus 2 soomusrongi ühes dessantosadega, kes valvasid raudteed;

2.läti Võnnu rüg. asus Rauna jõe paremal kaldal;

3.rüg. asus Rauna jõu äärest kuni Skuie karjamõisani - rindega läände ja Riia-Pihkva kiviteel rindega lõunasse.

Meie eesmärk oli - lahingut mitte esimesena alustada. Sakslaste kallaletungil puhul kaitssta küesolevaid seisukohti ja varude kohalejõudmisel asuda vastukallaletungile ning visata vaenlane Koiva alamjooksu - Ramotski-Nitau joone taha.

Sakslaste tegevuskava oli - nagu näitasid ta ümberpaigutused - eesti vägesid Võnnu all otsustavalt lüüa. Selleks kavatses ta oma vasakus tiivas asuva Rauddiviisiga haarata meie paremat tiiba ja edu korral anda rindel Landeswehri osadega lõplik löök. Pealöögiks oli valitud kaks suunda selle järele, kus nad meie tiiva leiavad: 1) Lemsalu-Volmari ja 2) Roopa-Volmari sihis, kus pealöögi pidi andma Rauddiviis.

Läti Ballodi ja Lieveni väeosad sõjategevusest osa

23. det

ei võtnud, kuid oma olemasoluga meie vasaku tiiva vastu hoidsid nad meie jõude seal paigal, tagasid sakslaste paremat tiiba ja kergendasid seljataguse teenistust, nii et Landeswehr pea kõik oma jõud lahingusse võis paisata.

Lemsalu-Roopa-Võnnu-Ronneburgi lahing
19.-23.juunini.

Sakslased oma tegevuskava kohaselt katkestasid vaherahu ja algasid 19.juunil surumist meie paremale tiivale. Selleks suunasid nad oma jõud kahes kolonnis. Üks kolonn koosseisuga üks pataljon, üks eskadron ja üks patarei liikus külgkaitsena Lemsalu sihis, kuna peajõud alul Engelhardshofi raiooni ooteseisukorda jäid. Esimehe kolonn tungis suurtükitle toetusel kallale 9.rüg. luureosadele, viimaseid Vidrischi külast välja lüües. Muudes rinde osades piirdus 19.juunil tegevus ainult luure toimetamisega. Sakslaste pool leidis aset suurem vägede ümberpaigutus Roopa alevi suunas.

20.juunil hakkas saksa külgkaitses kolonn 9.rüg. seisukohtadele peale tungima. Öhtupoole läks neil korda 5.kompanii raionis Lodenhofi mõis oma alla võtta, sellega 9.rüg. vastupanu joont läbi murdes ja teed Lemsalu peale avades. Kuid kiiresti organiseeritud vastulöökk varukompaniaga õnnestus ja likvideeriti läbimurre. Sakslased kaotasid selles lahingus 47 meest surrutena, nende hulgas ka kolonni juht kapten Blankenburg.

Samal ajal vallutas vaenlane suurtükitle toetusel Roopa alevi, seal asuvad läti eskadroni ja 6.rüg. ratsaluure osi välja lüües. Meie vastupealetung Roopa tagasivõtmiseks ei õnnestunud, selle juures läks järeltult kaduma läti eskadron.

Rinde keskel ja vasakul tiival kokkupõrkeid sel päeval ei olnud.

Väejuhatuse poolt tehti 9.rüg. ülesandeks saavutatud edu laiendada. 6.rüg. anti kaks kompaniid toetuseks Stolbeni raionis.

Õel 20./21.juunil tungis vaenlane Vinduli parve juures üle Koiva jõe, kuid visati vastulöögiga patarei tulle toetusel tagasi.

21. juunil algas vaenlase major Böckelmanni kolonn kallaletungi meie vasakule tiivale 3. rüg. rindel Uue Ronneburgi suunas ja 2. läti Võnnu rüg. vasaku tiiva vastu. Kella 0800 ja 0900 vahel murdi 2 läti Võnnu rüg. rinne läbi, kusjuures lätlased kiirelt ja korraldult taganema hakkasid. Sellega tekkis 2. läti Võnnu rüg. piirkonnas meie rindesse 6 km laiune auk, kuhu vaenlane kolmes kolonnis sisse valgus. Kapten Jena kolonn hakkas Lode jaama poole tungima; Malmede kolonn tungis edasi Lindenhofi mõisa suunas ja Böckelmanni kolonn püüdis haarata 3. rüg. paremat tiiba Uue Ronneburgi juures.

Kiirelt ja korraldult taanduvate lätlaste kannul läks Jena kolonni osadel korda soomusrongide selja taha välja tulla, kes Rauna silla juures lahingut pidasid. Vaenlane tungis Lode jaamale kallale, ühtlasi hakkas ühest patareist soomusronge küljelt tulistama. Samal ajal jõudis rongiga Lode jaama Kuperjanovi partisaanide eselon, kes otsekohe vagunitest välja hüpatas vastukallaletungile asusid ja Lindenhofi mõisa sihis edasi tungisid. Päev läbi kestva ägeda lahinguga suutsid Kuperjanovlased Lode jaama oma käes hoida ja õhtuks Lindenhofi mõisat oma alla võtta.

Malmede kolonn oli edasi tunginud kuni Mure mõisani, mis Volmarist vaid 6 - 7 km kaugusel, sellega väejuhatuse keskohta tõsiselt ühvardades. Kuna staabiülema Reegil Volmaris varusid enam ei olnud, saatis ta vaenlase vastu soomusauto "Vanapagana" ja 6. rüg. saapõõride komando (14 - 15 meest), et Volmari teed kaitseda.

3. rüg. parem tiib pani kuni 2. läti Võnnu rüg. taandumiseni visalt vastu. Lätlaste taandumine võimaldas vaenlasel 3. rüg. paremat tiiba haarata, mille tagajärjel rügement kell 1400 on sunnitud tagasi tõmbuma Ronneburgi kõrgustikule Friedrichshofi mõisa - Ronneburgi joonele, kuhu ta püsima jäi.

Paremal tiival algas vaenlase pealetung kell 1100. Rauddiviisi osad tungisid suurtükiväe toetusel Stolbeni mõisa peale, kuid löödi tagasi. Samuti likvideerisid

deeriti vaenlase katse üle Koiva jõe tungida. Kell 1600 turgis 6.rüg. 2 kompanii Vinduli parve juures üle Koiva ja läi vaenlase põgenema. See löök sundis Landeswehril varusid, mis olid määratud Jena kolonni toetuseks, ära kasutama Võnnu linna kaitseks.

Kuna vaenlasel Stolbeni raioonis oli koondatud suuremad jõud, Stolbenil aga kui teedesõlmel suur tähtsus, siis uuendas ta pealetungi kell 1700 - 1900 haarates Stolbeni mõisat idast. Kuid ka need pealetungid löödi tagasi vaatamata sellele, et vaenlasel mitu korda õnnestus kuni Võnnu-Stolbeni maanteele välja jõuda.

9.rüg. jätkas 21.juunil vaenlase jälitamisist jõudes õhtuks Vidrisch-Lodigeri joonele. Rügemendi edasitungimist takistas asjaolu, et ta jõud võrdlemisi nõrgad olid ja üks osa üle Inzeni Roopa peale juhiti, et raskest seisukorras olevat 6.rüg. abistada.

Ööl 21/22.juunil oli elav luurajate tegevus, millest võiks eriti märkida 6.rüg. I pataljoni luurajate retke üle Koiva jõe Võnnu külje alla. See retk sundis Võnnus kohal hoidma varuosi, kuna vaenlane kartis suuremat lööki sellest suunast. Samal ööl kell 0300 jõudis kohale ka Kalevlaste maleva, kes soomusrongide katte all Lode jaama juures välja laaditi. Peale mahalaadimise lõpetamist asusid kalevlased pealetungile Starte ja Sturzenhofi juures, et Malmede kolonnile külje pealt hoop anda. Nad tungisid kuni Skangali mõisani, mille pärast löödi ägedaid lahinguid. Mõis käis käest kätte, kuni kalevlased ta kella 1200 - 1300 vahel lõplikult vallutasid. Sakslaste kaotused selles lahingus olid suured - nad jätsid taandudes maha üle 60 surnu. Kuid ka kalevlaste kaotused polnud väikesed, kuna rivist löödi välja kuni 20% meestest.

22.juuni hommikul oli Volmari jõudnud ka 1.rüg. II pataljon, kes otsekohes Starte peale saadeti ülesandega kalevlastest vasakul peale tungida ja 3.rügemendiga side luua. Nad algasid kallaletungi ühel ajal kalevlastega ja vallutasid kell 1500 Starte kõrtsi. Skangali mõisa ja Starte kõrtsi vallutamisega hakkas olukord eestlaste kasuks kujunema. Ühise jõupingutusega suudeti

õhtuks Malmede ja Jena kolonni sissemurre likvideerida ning Rauna jõe joonele välja jõuda.

Keskel, Stolbeni juures, tungis vaenlane 6.rüg. rindel eriti ägedalt peale püüdes Stolbeni haarata idast, osalt ka läänest. Kord jäetigi Stolbeni mõis maha, kuid siis jõudsid kohale varud ja vastulöökidega likvideeriti vaenlase läbimurded. Kell 2100 tungisid sakslased veel kord suurte jõududega Stolbeni mõisa peale, kuid sunniti ka nüüd taanduma ja pimeäa tulekul rauges lahing.

Paremal tiival vallutas 9.rüg. 22.juunil ägedate võitluste järele Vidrischi ja Loddigeri ning kavatses vaenlasele seljatagust hoopi Roopa suunas.

Kokkuvõetult 22.juunil murti vastase pealetung keskel - just seal, kus asusid ta paremad jõud - kuna mujal pealetungi hoog vaibus, 9.rüg. aga isegi niikaugele edasi oli jõudnud, et ta tõsiselt Rauddiviisi seljatagust ähvardas.

Väejuhatatus kujunenud olukorda arvesse võttes, pealegi kuna kõik oodatud varud kohale olid jõudnud, otsustas nüüd omalt poolt vastu pealetungile asuda. Selleks antud direktiivis on ülesanded väeosadele järgmised:

9. ja 6.rügemendil vallutada Roopa, Engelhardshof ja Neuohof;

Soomusrongidel, Kuperjanovi ja Kalevi partisanidel vallutada Vönnu.

Kol. Heinze grupp, kuhu kuulus 1.rüg.II patalj., 3. rügement ja 2.lüti Vönnu rügement, pidi vallutama Uue-Ronneburgi, Vesselhoffi ja edasi tungima Nitau sihis.

23.juuni hommikul hakkas 6.rüg. Roopa alevi peale tungima, kuid ei leidnud seal enam vaenlast eest, kes õõsel tagasi oli tõmbunud. Selleks sündis teda iseäranis 9.rüg. tegevus, mis ennast tunda andis.

Kell 0500 tungis 6.rüg. I pataljon Skujeni raioonist üle Koiva Vönnu selja taha. Samal ajal tungisid soomusrongi oma dessantosadega üle Rauna jõe ja kell 0730 langes Vönnu linn meie kätte, kusjuures rikkalikult sõjasaaki saadi, muuseas üks vedur ja 102 vagunit

sõjavarustusega. Sakslaste taganemine kujunes paanili- seks. Seda illustreerib juhtum Arrasi jaamas, kus terve sakslaste väijalaaditav eselon selletõttu laiali jooksis, et kellegi püss lahti läks ja paugu põhjuseks eestlasi peeti.

9.rüg, II pat., kes 22.juuni õhtuks Koltzeni mõisa oli vallutanud, jätkas pealetungi Engelhardshofi sihis. Kuna Engelhardshofi-Hinzenbergi joonel Maailmasõja aeg- sed positsioonid vaenlasele võimaluse andsid vastupanu korraldamiseks, oli äärmiselt tähtis neid võimalikult rutem vallutada. 9.rüg. algas 6.rügemendi päralejõud- mist äraootamata pealetungi. Rindelt pealetungi toeta- miseks saadeti 3.kompanii (n.-ltn.Tompsoni juhatusel) vaenlase seljataha, kus see hävitas vaenlase patarei. See seljatagune hoop mõjus ja järgmisel ööl jättis vaenlane Engelhardshofi mõisa maha.

Meie edu põhjused.

Põhjused, mis mõjusid kaasa selle otsustava tähtsu- sega lahingu võitmiseks, olid:

Peapõhjus oli meie sõdurite võitlustahe ja püsivus. Meie juhtide ja meeskonna meeleolu oli väga hea ja üle- tas selles suhtes vaenlase kaugelt.

Teiseks kaaluvaks teguriks oli meie juhtide püsivus, suur algatusvõime ja isiklik vahvus.

Kolmandaks mõjus see, et meie pool vaenlase võimeid tõsiselt võeti ja vastavalt sellele võitlusabinõusid korraldati. Väeosad olid grupeeritud olukorrale vasta- valt, tegevuskava sirgejooneline, kuna Landeswhri tege- vuskava keerukas oli ja alles operatsiooni vältel sel- guma pidi. See oleks olnud mõeldav hea side juures, kuid vaatamata suurte tehniliste võimaluste peale - lennukid, raadio, mootorsõidukid jne. - tuli vaenlase pool siiski ilmsiks side puudus. Sellevastu oli side meie pool korralik ja pidev. Alaline kontakt niihästi isiklikkude kokkusaamiste kui ka telefoni teel hoidis alati kõiki juhte kursis olukorraga. Meie varud suude-

ti alati õigeks ajaks kohale tõmmata ja sellega avanes võimalus pärast seda, kui vastase jõud kohaliste vastu-
lõõkidega nõrgendatud, otsekohe pealetungile asuda.

Lõpuks oli tähtis võidu tegur, et Landeswehri külg-
kaitse Lemsalu suunas nõrk oli. 9. rügement purustas
selle kergesti ja sellega avanes võimalus avaldada sur-
vet vaenlase peajõudude seljatagusele.

Meie edasitungimine Riia sihis.

Rahu.

24. juunil andis ülemjuhataja käsu vaenlane Koiva jõe-
suu - Segevoldi-Nitau joone taha visata, ja kui veel
edasitungimiseks jõudu jätkub - edasi tungida ning Lan-
deswehr ka Riia-st üle Düüna jõe välja visata.

Vastavalt käsule tungisid meie väed edasi ja juba 24.
lõunaks olid meie eelosas Koiva põhjakaldale välja jõud-
nud. Tagaajamist teisel pool Koivat polnud võimalik lä-
bi viia, sest Koiva äärde väljajõudnud osad olid nõrgad.
Ka oli vaenlane purustanud sillad jõel.

Kuperjanovi partisanid ja kalevlased võtsid 24. õhtuks
oma alla Ramotski ja Segevoldi, kõik aeg vaenlast jälit-
tades edasi liikudes. Siin on nad sunnitud peatuma selle
tõttu, et soomusrongid neid toetada ei saa, kuna vaen-
lane oli raudtee silla Ammati jõel täiesti purustanud.

3. rüig. jõudis 24. õhtuks välja Bickur-Kasenhofi joo-
nele.

Sakslased peatusid Maailmasõjaaegseis saksa kaeviku-
tes Hinzenbergi positsioonil.

Õösel 24/25. juunil läks 5. rügemendil korda Kremoni
ja Segevoldi ümbruses üle Koiva jõe pääseda. Ta alus-
tas koos Kuperjanovi partisanidega pealetungi Hinzen-
bergi kindlustatud positsioonile. Alles 26. juunil kui
saabusid ka kalevlased, 6. ja 9. rügemendi ja partisanide
kombineeritud tegevusega vaenlast kindlustatud positsi-
oonilt välja lüüa, kus juures 9. rügemendi üks kompanii,
kellel korda läks üle Koiva pääseda, vaenlast paremalt
haaras.

27. juunil langes meie kätte Rodenpoisi jaam. Sellega

oli tähtsusetud ülemjuhataja direktiivi esimene osa. Sama päeva õhtuks asus vaenlane Riia-eelsete järvede ja Jegeli jõe positsioonidele, mis sakslaste poolt maailmasõja ajal Riia kaitseks oli ühitatud.

Meie väed asusid selle positsiooni ette järgmiselt:
9.rüg. Koiva kaldal merest kuni kanali suuni;

6.rüg. II pat. kanali ääres Koiva jõe ja Valge järve vahel;

Kuperjanovi partisanid ja Kalevi maleva - Valge järve ja Suure-Jegeli jõe vahel;

6.rüg. Jegeli jõesuu - Sekkuli joonel (I, III ja IV pataljon);

2 läti Võnnu rüg. Sekkul-Lindenbergi joonel;

3.rüg. lähenes Nitau raioonist Lindenbergi sihis, samuti 1.rüg. II pat. Rodenpoisi poolt.

28.juunil püüdis 6.rüg. II pat. üle kanali tungida, samuti 6.rüg. I pataljon Kulpe juures, kuid tagajärjeta. Vaenlane asus tugevasti kindlustatud positsioonil ja teda oli võimata sealt ilma tarvilise ettevalmistuseta välja lüüa. Samuti ei olnud kohale jõudnud veel soomusrongid, mis seisis Ammati silla taga. Sama päeva õhtuks katavad 3.rüg. ja 2.ratsarügement vahe 2.läti Võnnu rügemendi ja Düüna jõe vahel.

Samal ajal oli halvenenud olukord teistel rinnetel kuna Loode-armee Petrogradi alt taandus ja enamlased Pihkva sihis olid tunginud välja Pihkva külje alla. See asjaolu nõudis kiiret tegutsemist Riia all, et vabastada sealt vabastada ja idarindele saata. Ülemjuhatajalt saadi käsk Landeswehr Düüna jõe taha visata ja Riia linn vallutada.

Jegeli positsioonide vallutamiseks võis olla kolm suunda:

1) mereranniku ja järvede vahelt;

2) Valge järve ja Jegeli järve vahelt;

3) kagu poolt Jegeli järve (üle Kulpe).

29.juunil jõudsid järvele ka soomusrongid ja asus kohale 3.rügement.

Üldine pealetungi käsk anti 30.juuniks. Selleks ajaks jõudis Düüna jõe suhu meie laevastik 1.,2.ja 3.

juulil Dünamünde kindlust pommitades ja rannapatareid hävitades.

29/30. juuni ööl tungis 9.rüg.I pat. üle Koiva, kuid oli sunnitud hommikuks tagasi tulema. Teisele kaldale suutis peatuma jääda üks kompanii. Samal ööl tungis ka 6.rüg.II pat. üle kanali, kuhu ta püsima suutis jääda. Kuperjanovlaste ja 6.rüg. teiste osade pealetungil edu ei olnud, kuna 3.rüg. osad vaid sakslaste eelosad taanduma sundisid.

Pealetung otsustati korrata 1.juulil, kusjuures pealöögi pidid andma 9.rügement ja 6.rüg.II pataljon paremalt ja 6.rügemendi I,III,IV pataljon ja kalevlased vasakult tungides Kulpe raioonis üle Väikse-Jegeli jõe.

Paremalt tiival õnnetus 9.rüg., 6.rüg.II pat. ja Kuperjanovi partisanidel pealetung ja nad surusid vaenlase Stinte järve taha. Nii edukas ei ole aga tegevus vasakul tiival. Küll läheb ühel 6.rüg. pataljonil korda üle Jegeli jõe tungida, kuid suruti vastulöögiga tagasi, kuna kalevlased, kes teises järgus peale tungima pidid jõest üleminekuga hiljaks jäid. Ka 3.rüg. ei suuda vaenlase vastupanupositsiooni sisse murda, nii et edu oli vaid paremal. Sellel ei olnud aga olulist tähtsust, sest selle tagajärjel lühenes vaid vaenlase rinne.

2.juulil tungis 9.rügement Düüna jõesuhu välja ja käis isegi üle Düüna Bolderaas. Samal ajal vallutas 3.rügement Kurtenhofi. Vaatamata selle peale, et juba 1.juulil vaherahu läbirääkimised käimas olid, jätkus meie pealetung. Üldine pealetung Riia vallutamiseks määrati 3.juuli peale, kuid 3.juulil kell 1200 hakkas vaherahu maksma, mille tõttu meie väed Riiga sisse ei saanud.

Kui von der Goltz nägi, et Riia langemine paratamatu on, siis pööras ta jälle kol.Greenes poole, et see vaherahu sobitaks. Peaasjalikult liitlaste soovil võttis ülemjuhataja vaherahu vastu. Selle järele pidid Landeswehr ja muud saksa osad 5.juuli kella 1800 Riiast lahkuma ja Lätimaa vabastama, kuna meie väed endistele kohtadele pidid jääma. Riia võtsid oma alla eesti väge-

de juures teetsenud läti väeosad, ühtlasi sai Ulmanise valitsus jälle võimule.

Kokkuvõte.

Põhja-Läti vabastamine, mis oli sündinud kahe operatsiooni läbi - 1) Marineburg-Jakobstadi operatsioon, 2) Riia operatsioon - olid edukalt lõppenud ja rahuldast tšiel määral mele ülemjuhataja soov: Põhja-Läti vabastatud, Landeswehr löödud, Läti rahvuslik valitsus võimule aidatud, kes maa valitsemisele ja oma piiride kaitsmisele asus, sellega mele lõunapiiri kattes. See võimaldas meil oma vägesid uuesti idarindele saata, kus olukord Loode-armee taandumisega halvemaks oli muutunud.

X LOOBUMINE KOOSTÖÖST VENE LOODE-ARMEEGA.

Pihkva mahajätmine.

Nagu eelpool Pihkva operatsioonis tähendatud, anti üle Pihkva 31.mail Balahovitši väeosadele, kuid eesti väed aitasid ühtlasi temal kaitseliini Pihkvast kaugeemale viia. Juuni alul aga, kui algas Landeswehr pealetungi, koondati kõik võimalikud vabad jõud Landeswehri vastu. Nii viidi ära ka eesti väeosad Pihkva rindelt. Eesti vägede äratõmbamine mõjus kohe, venelased ei suutnud vaenlast kinni hoida ning see tungis üsna Pihkva külje alla välja, Pihkvale 4 - 7 km peale liginedes. Põhjuseks, miks Loode-armee Balahovitši väeosad küllalt vastupanujõulised ei olnud, tuleb arvata asjaolu, et seal oli koondunud palju kahtlast elementi. Enamlaste väeosasid oli rügementide kaupa Balahovitši poole üle tulnud ning neid otsustati otsekohes oma endiste seltsimeeste vastu võitlemiseks ära kasutada. Kuna Balahovitš omas võrdlemisi suure mõju massile, siis püüdis ta ka siin üle tulnud väeosi kõnedega oma

sihi eest võitlema innustada ja saatis nad siis endises koosseisus lahingusse. Loomulikult ei saa neid kui tõsisel jõude arvestada. Pealegi polnud Balahovitši kui väejuhi sõjalised võimed küllalt suured, et suuremat väeosa juhatada, kuna ta ühe aasta jooksul leitnandist kindral-majoriks oli ülenenud.

Eesti väeosade Landeswehri sõjast vabanedes, saadeti need appi Pihkva rindele, mispeale vaenlane Pihkvast eemale tõrjuti. Riia-Pihkva kivitee suunas tungiti suuremaid lahinguid lüües Ostrovi alla, raudtee suunas läheneid meie väeosad Porhovile, kuna põhja pool Strugi Belõja meie vägede kätte oli langenud. Augusti lõpul kavatseti vaenlasele Pihkva rindel suuremat lööki anda, mis aga teostamata jäi peasjalikult Loode-armee eestivaenulise tegevuse tagajärjel.

Nagu eelpool tähendatud, valitses vene Loode-armees Eesti vastane vool, kuna Pihkva grupi ülem Balahovitš vastupidi demokraatlikku, eestisõbralist politikat ajas. See ei meeldinud Loode-armee juhtivatele võimudele ja surveabinõuna Balahovitši eestisõbralikkuse vastu lõpetati talle varustuse andmine. See aga Balahovitšile mingisugust mõju ei avaldanud, kuna ta siis, kui Loode-armee teda enam ei varustanud, Eesti poolt varustust hakkas saama. Ära nähes, et B. ei mõtlegi oma vaadetest loobuda, otsustas Judenitš tema staabi likvideerida. Selleks saadeti karistussalk kol. Permi-kin juhatusel Narvast Oudova kaudu Pihkvasse, kuhu see õõl vastu 23. aug. jõudis ja B. staabi vangistas. Staabiülem kol. Stojakin poodi üles. Ka B. arretereeriti, kuid tänu oma suurele mõjule sõdurite peale õnnestus tal põgeneda. Ta tuli II eesti diviisi staapi, et kaitset leida.

Säärane lubamatu ja Eesti vastu sihitud talituseviis äratas Eesti pool suurt pahameelt, iseäranis vihased olid meie sõdurid. Sellepärast otsustas eesti väejuhatuse rinde venelastele üle anda asudes riigipiiri kaitseks. Pihkva järve - Irboska-Laura joonele. Venelastel jäid rindele võrdlemisi nõrgad jõud, kes

küll väga hästi varustatud olid, kuid nad ei suutnud vaenlast kinni pidada, ja peagi langes Pihkva enamlaste kätte. Meie vägede taganemine sündis võrdlemisi õigeaegselt, sest 25.aug. lähenesid punaväe osad juba Moogline jaamale, kui 5.jal.rüg. alles Pihkvas oli. Pünaste pealetung likvideeriti ja meie väeosad võisid takistusest määratud rindele asuda. See pünaste edu oli tingitud 7.rüg. lüüasaamisest Ostrovi sihis.

Balahovitsi käsutada jäi edaspidi ainult üks eskadron (soitja, umb.50 meest), kollega eesti vägede hulka astus. Oma eskadroniga tungis ta hulljulgete retkede-ga kaugele vaenlase seljataha, isegi patareisid ära tuues. Kui tal puudus oskus suuremaid väeosasid juhtida, siis sarnaste retkede tegemiseks oli ta kohane.

Esimesed rahulõbirääkimised.

Peale Pihkva langemist sai eesti valitsus 31.aug. N.Vene väliskomissar Tšitserinilt, raadiogrammi, millega tehti vormilik ettepanek rahulõbirääkimistesse astumiseks. Eesti valitsus otsustas põhjalikkude kaalutluste järele, et on olemas võimalus rahu teha, kuna Eesti vaenlasest vaba, Läti meie abiga vabastatud. Et vene Loode-armee ei suutnud loodekübermange vabastada, rippus ära tema juhatusest, kus sõjaliselt halvasti asju aeti ja Eesti vastu ilmselt vaenulikkust avaldati. Viimane asjaolu ei soodustanud Loode-armeele erilist poolehoidu Eestis.

Piiririigid olid N.-Venega kõik sõjajalal, kuid osalt oli see ainult fiktiivselt, kuna täielik tegevus piiridel hoopis teist pilti näitas. Meie põhjamaaber Soome oli küll N.-Venega sõjajalal, kuid sõjategevust täieliselt mingisugust ei olnud. Kuna meie rindel olid käimas ägedad lahingud, siis Läti piiril sellevastu valitses samuti kui Soomeski, täielik vaikus. Sõjategevust ei olnud sel ajal ka veel Poola ega Rumeenia rinnetel, kuna Leedul juba sellepärast, et ta Venemaast eraldatud oli, sõjategevust olla ei saanud. Nii näeme, et Eesti oli tol ajal ainukene piiririikidest,

kelle vastu N.-Vene elavat sõjategevust avaldas.

Seda kõiki arvesse võttes otsustas Vab.Valitsus rahu-pakkumist vastu võtta ja 4.sept. anti Täitserinile jaatav vastus. Kokkutuleku kohaks valiti Pihkva, kus rahuläbirääkimised 17.sept. avati.

Rahuläbirääkimised kandsid rohkem informatsiooni laadi, kus kumbki pool tahtis tutvuneda tingimustega, mille alusel rahu sõlmimine võimalik oleks. Eesti poolt tehti ettepanek, et N.-Vene teeks rahuettepaneku ka teistele sõdivatele piiririikidele. See sündis välja minnes seisukohast, et N.-Venel oleks üksikult palju kergem võita kui üheskoos, samuti polnud meile veel selge, kuidas suhtuvad liitlased rahutegemisele ja Loode-armee saatusele, kes rahu korral oleks jäänud meie piiri ja N.-Vene vahele. Hiljem selgus, et liitlased, iseäranis prantslased, panid suuri lootusi Loode-armee edu peale. Sellepärast oli meil raske liitlaste tahtmise vastu rahu teha.

Vahekorid Loode-armeega ja olukord septembri lõpul 1919.a.

Kuna Vab.Valits. oli põhimõttelise nõusoleku rahuläbirääkimisteks andnud, siis ei olnud eesti väejuhatusel mõtet laiemaulatuslikke operatsioone N.-Vene vastu ette võtta. Loomulik järeldus oleks, et piiridutaks oma piiride kaitsmisega. Kuid peagi kujunesid poliitilised ja sõjalised konjunktuurid sarnasteks, et sellest seisukohast ajutiselt loobuda tuli.

Kuigi Loode-armee juhatuse Eesti-vastane politika üldiselt tuttav oli, siiski oli Judenitš sunnitud, peasjalikult inglaste pealekäimisel, Eesti iseseisvust tunnustama. Sama tegi ka n.n. "Loode valitsus", mis oli loodud eesmärgiga, et see asub valitsema Loode-Venes, kui Judenitš selle vabastab. Kuid oli selge, et Judenitš, kes Loode valitsust ei arvestanud, esimesel kohasel juhtumil, kõige hiljem aga Petrogradi vallutamise järele sellest valitsusest lahti ütleb. Oli karta, et

ta siis kujundab uue valitsuse, kellele endise valitsuse Eesti tunnustamine siduv pole ja Eesti vastu vaenu-
togevust alustab. Teiselt poolt tegi Loode-armee juha-
tus jõupingutusi, et Eesti-N.-Vene vahelisi rahuläbirää-
kimisi nurja ajada, kuna ta rahu puhul ilma kindla sel-
jatagusega oleks jäänud, mis Eesti talle pakkus.

Rahuläbirääkimiste nurjaajamiseks otsustas Loode-ar-
mee juhatus Jamburgi suunas Petrogradi peale tungida,
et seda vallutada ja ühes sellega Eesti ja N.-Vene va-
hele asuda, et need kokku ei puutuks ning rahuläbirää-
kimised katkestama peaks. Samal ajal oli liitriikidel
veel kindel usk Loode-armee võimistesse ja iseäranis
prantslaste pealekäimisel lubas ülemjuhataja Loode-ar-
mee Petrogradi operatsiooni toetada vaenlast tiibadel
oma ees pidades. Selleks võeti meie poolt Loode-armee
teise Petrogradi operatsiooni ajal ette 1) Krasnaja Gorka
operats. ja 2) Pihkva ja Pötalovo operatsioon.

Loode-armee viimane Petrogradi operatsioon
28.sept.- 14.nov.1919.a.

Rahujutud Eesti ja N.-Vene vahel ja Denikini edu,
kes võidukalt Moskvale lähenes, andis Loode-armeele hoo-
gu pealetungiks. Oli vaja Eesti N.-Venest eraldada ja
teiseks vallutada võimalikult suurem maaala, et Eesti-
N.-Vene rahu korral täiesti iseseisvalt edasi teotseda.
Loode-armee juhatusel oli pealetungi teostamiseks kaks
kava:

- 1) otse Petrogradi peale tungida,
- 2) kiiluna Petrogradi ja Moskva vahele tungida.

Kuna aga Petrogradi vallutamine väliselt hiilgavam
ülesanne näis, siis võitis esimene kava. Seda enam, et
Denikin suure kiirusega Moskva poole tungis ja ka eesti
ülemjuhataja, nagu eelpool tähendatud, Loode-armeed tii-
hadel toetada lubas.

Pealetungi alguseks olid Loode-armeel järgmised jõud:
umb. 18000 täkki, 700 mõõka, 57 suurtükki, 4 soomusrongi,
6 tanki ja 2 soomusautot. Varustatud oli Loode-armee

õige rikkalikult, kuna liitlased neid ohtralt sõjaliselt varustasid.

Armee oli jagatud kahte korpusesse, milles kokku oli 40 - 50 rügementi. Rügementide suur arv pidi mõju avaldama liitlastele, et viimased oma heldekäelist toetuse andmist jätkaksid, kuna arvukas rügementide hulk pidi Loode-armeele tugeva sõjalise jõu illusiooni looma. Teiselt poolt oli vaja tegevust muretseda kõikidele kindralitele, keda Loode-armee juures arvult üle 50 oli.

Enamlastel oli sellevastu VII armee ja Petrogradi garnison. Loode-armee kasuks tuli veel asjaolu, et tema agentuurvõrk kuni Petrogradi tähtsamate asutisteni ja isegi VII armee staapi ulatus.

Pealetung algas 28.sept. esialgu Pihkva-Lauga sihis 2.korpusega ja Petrogradi sihis 9.okt. 1.korpusega. 11.okt. võeti otsekohese löögiga rindel Jamburg ära. Kuna enamlaste peajõud olid lõunasse pööratud, siis tuli lõök neile ootamatult. Mõne päevaga tungis Loode-armee Jamburgi maantee sihis Krasnoje Seloo alla välja enamlaste rinnet kaheks murdes. VII armee kaks diviisi taganesid Petrogradi poole ja kaks diviisi valgus idasse. Enamlaste rindesse oli murtud auk, mille läbi avanes Loode-armeele tee Petrogradi peale. 20.okt. oli Loode-armee Gatsina, Pavlovski, Tsarskoje, Krasnoje-Seloo ja Lauga linna vallutanud, kuna Petrogradi langemine ainult mõne päeva küsimus näis olevat. Punased asusid kaitsel Pulkovo kõrgustikkudel Petrogradi ees. 21.okt. peale oli määratud üldine pealetung Pulkovo vallutamiseks, et siis Petrogradi eeslinna pommitama hakata.

Oli väga tähtis, et enamlased Petrogradi Moskva poolt abi ei saaks saata. Selleks pidi lõigatama läbi Nikolai raudtee Tosno juures, samuti ka teised ühendusteel, mis tulevad Moskva poolt. Kuid võeosa, kellele Tosno vallutamine ülesandeks oli tehtud jätab selle teostamata, et Petrogradi vallutamisest ühes teiste võeosadega osa võtta. Nii jäi Nikolai raudtee terveks ja enamlased tegid kõik selleks, et võimalikult palju abivägesid kohale toimetada. Juba 18.okt. saabus Petrogradi sõjakomissar Trotski ja vägede ülemjuhataja Kamenev. Samal ajal veeti Petrogradi terve XV armee. Punaste vastupea-

letung algas 21.okt. otse sel päeval, mil Judenitš kavatses otsustavat lööki Petrogradi sihis anda. Enamlaste ülikaal oli võrdlemisi suur, kuna Petrogradi oli koondatud üle 20000 mehe, kuna Loode-armeel Pulkova ees oli vaid 8000 meest. Arvulise ülikaalu abil likvideeriti Loode-armee pealetung ja sunniti ta taganema, kuigi Luuga raioonist vägesid Petrogradi sihis koondati. Loode-armee taganemine sündis alul korralikult, kuid kui enamlased algasid haaramisoperatsiooni Loode-armee paremal tiival Luuga raionis, siis muutus taganemine otse paaniliseks ja 14.nov. on nad juba lääne poole Jamburgi jõudnud.

Krasnaja Gorka operatsioon.

Alul oli eesti ülemjuhataja Loode-armee juhatusele lubanud Petrogradi operatsiooni toetada ainult vaenlase väljalöömisega Jamburg - Soome lahe vahelisel maaalal, kuid hiljem otsustati mereranda mööda kaugemale edasi tungida, selleks, et 1) kaitsta Loode-armee vasakut tii- ba Krasnaja Gorka ees, 2) ingerlastel võimaldada kultuur- autonoomia nõutamist ja 3) Krasnaja Gorka vallutada, kui Judenitš Petrogradi ära võtab.

Viimane tarvidus oli tekkinud sellest, et Judenitši poolt Petrogradi vallutamise järele vaenulist tegevust karta võis. Petrogradi vallutamise järele ei oleks Krasnaja Gorka ega Kroonlinna laevastik Loode-armeele mingisugust abi enamlaste vastu võitlemiseks pakkuda suutnud, vaid teda oleks koguni Eesti vastu kasutada võinud, või ta oleks ebaedu korral jälle enamlaste kätte langenud. Sellepärast pidas kindral Laidoner tarvilikuks sel juhul, kui Judenitš Petrogradi ära võtab, Krasnaja Gorka enese kätte võtta, et siis Krasnaja Gorka 12-ne tolli- liste suurtükkide ning meie ja inglise laevastiku abil enamlaste Kroonlinna laevastik vallutada. Kroonlinna laevastiku omanike oleks meid kindlustanud igasuguste üllatuste eest Venemaa poolt, ükskõik missugune valit- sus seal võimule oleks pääsenud. Seda kava teadsid peale ülemjuhataja ainult ta ligemad abilised, muuseas ka me-

refööduude juhataja aseadmiral Pitka, kes selle operatsiooni juhatajaks määrati. Samuti teadis seda inglise laevastiku juhataja Covan, kes omalt poolt laevastikuga operatsiooni toetada lubas. Operatsioon otsustati läbi viia täielise saladuse ja ootamatuse katte all, kusjuures isegi dessandist osavõtjail puudus teadmine, mis selle operatsiooni taga peitus.

Dessandi moodustas Kuperjanovi ja Scouts pataljon ning soomusrongide diviisi tagavara eskadron. Maad mööda pidi tungima ingeri rügement ja soomusrongide tagavarapataljon. Kokku oli dessandi jõud 2000 tüüki, 116 mõõka, 31.rasket ja 20 kerget kuulipildujat ning üks raske patareid. Dessant asetati laevadele 11.okt. Narva lahes ja 12.okt. asuti Kaporje lahe poole teele, kus dessant Krasnaja Gorka külje all maale saata kavatseti. Kuna aga puudusid andmed, kas punased rannal asuvad või ei, siis saadeti üks laev seda kindlaks tegema. Vaenlane avaski rannalt laeva pihta tule. Sellepärast osutus võimatuks dessanti Kaporje lahes rannapatareide tule all maale saata ja dessandi tegemise kohaks valiti Peipia laht. 13.okt. hommikuks jõuti Peipia lahte ja 14.okt. hommikuks oli dessant juba maal, kuna vaenlane taandus Kulištši - Krasnaja Gorka suunas. Dessant hargnes kahte ossa. Üks osa pidi otse Krasnaja Gorka peale tungima, kuna teine osa Oranienbaumi poolt haarama pidi. Samal päeval vallutati Kernova, kuna inglise laevastik Kalištši 6-tollilise patareid purustas. Inglise olid Krasnaja Gorka vastu Soome lahte toonud oma monitorid. Kuigi Krasnaja Gorka pommitamine monitoridelt ei olnud küllalt mõjuv, sest esiteks oli neil vähe laskemoona ligi, kuna nad Valgest merest tulles varustada ei jõudnud, teiseks oli nende tuli ebatabav, kuna mürsud langesid paar kilomeetrit kas meie oma või jälle punaste rinde taha.

Pärast esimest vallutamist ingerlaste poolt oli vaenlane Krasnaja Gorka õige tugevasti kindlustanud. Kasvav mets oli maha lõigatud ja okastraadiga läbi põimitud. Selle ja vaenlase ägeda vastupanu tõttu ei õnnestunud Kuperjanovlastel kindlustatud võõst läbi

murda. Samuti ei andnud tagajärgi katse Krasnaja Gorkat Oranienbaumi poolt ära lõigata, sellepärast kavatseti teda kaugemalt idast haarata, missugune ülesanne pandi Ingeri rügemendile. Selle pealetungil oli alul edu, paremal tiival vallutati Petrovskaja. Kuid samal mürdis vaenlane Loode-armee vasaku tiiva läbi, kes taganes, sellest meile teatamata, mille tõttu ingerlaste parem tiib ümber haarati ja 26.okt. suurte kaotustega taganema oli sunnitud. Ingerlastele saadeti appi 4.rüg. ühes patareiga (1500 tääki, 25 rasket ja 18 kerget kuulipild., 29 mõõka ja 9 kahurit). 4.rüg. võttis ingerlaste endised seisukohad tagasi ja rügis isegi edasi, kõige kaugemale jõudes 2.nov. Kuid samal ajal oli Loode-armee oma taganemisel Petrogradi alt juba kaugemale jõudnud, mille tagajärjel ka meie väed taganema olid sunnitud asudes 9.nov. Kupenskoje, Glubokoje ja Babinskoje järve joonele.

Krasnaja Gorka operatsioon oli luhta läinud, kuid siiski oli ta andnud osa sellest, mis kätte saada taheti. Nimeit oli ülesanne Loode-armee tiiva toetamise suhtes. Pealegi oli punalaevastik selle operatsiooni ajal kaotanud 3 kerget ristlejat. Nimelt tungis punalaevastik blokaadist läbi, kuid sattus siis oma miinide otsa, mille tagajärjel 3 ristlejat põhja läks.

Krasnaja Gorka vallutamine oli operatsiooni juhile ainult tingimusi ülesandeks tehtud, nimelt selleks juhuks, kui Loode-armee tõesti Petrogradi vallutab, mis aga ei sündinud. Teiseks oli operatsioon rajatud ootamatusele ja kiirusele, mida aga operatsiooni täitmisel läbi viia ei saadud, kuna enamlased olid selle raiooni tugevasti kindlustanud ja Krasnaja Gorkasse ustavad väeosad pannud.

Pihkva operatsioon.

Paremal tiival teostus Loode-armee toetamine Pihkva ja Põtalovo operatsioonidega. Et vaenlast passiivse seisumisega võimata oli siduda, selleks otsustatigi operatsioonid ette võtta.

Pihkva eel asusid meie väed Tultsevo-Juškovo-Võmorski-Petrovo-Iverino-Holohaluja-Vidavilši joonel. Vaenlasele oli Pihkva suunas umbes 5000 - 6000 tüüki, 18 kerget ja 6 rasket suurtükki ning üks soomusrong. Eesti väel sellevastu 2 diviisi osad ja soomusrongid kokku 6700 tüüki, 64 rasket ja 85 kerget kuulip., 29 kerget ja 16 rasket suurtükki. Peale selle toetas operatsiooni Peipsi laevastik. Sellega olid vaenlase jõud siin nõrgemad.

7.okt. andis ülemjuhataja käsu Pihkva suunas peale tungida, vaenlane Veliikaja jõe taha väsata ja sellepeale edaspidistesse lahingutesse astumata endistele positsioonidele taganeda.

Operatsioon algas 11.okt. Vaatamata vaenlase visale vastupanule, sunniti ta 18.okt. igal pool Veliikaja taha taanduma. Operatsiooni toetas III diviis 16.okt. kahe pataljoniga Katleši ja Djatnovo peale tungides. Peipsi laevastik pommitas Pihkva järve kaldaid ja saatis 13.okt. dessandi Veliikaja jõesuu kaldale. Laevastik püüdis isegi Veliikaja jõkke tungida, kuid vaenlase ümberhaaramist kartes ei teostunud see. Ööl vastu 18.okt. hakkasid meie väed endistele positsioonidele taganema ja 24.okt. olid nad jälle oma endistel kohtadel.

Taganemisel põletati meie rinde ees maha kõik külad. See oli tarvilik, et punaste asumist siia raskendada, kuna lähenes tali ja elamute puudus võis olla suureks takistuseks.

Operatsiooniga saadi kätte eesmärk, mida taheti: vaenlase tähelepanu Pihkva suunda tõmmata ja takistada, et ta ei julgeks siit oma vägesid ära vedada.

Põtalovo operatsioon.

Augusti keskpaigast kuni oktoobri lõpupooleni seisis tegevus Ostrov-Põtalovo sihis ainult luuretegevuses, vahel kõvendatud vahel harilik. Vaenlane aga vähendas oma jõude nimetatud sihis iga päevaga, mida raskemaks seisukord Petrogradi all kujunes. Kui Lode-armee peale tungis. Ta viis siit kõik paremad väeosad üle, järele jättes hõreda frontid.

27.okt. tehti kõvendatud luurega kindlaks, et vaenlasel Alekenovo Gora-Radtši küla joonel teotseb ainult 3-me rügemendiline Petrogradi eraldi brigaad, milles oli umbes 3000 tääki, 36 kuulip. ja 6 suurtükki. Meie väed asusid liinil Lipno-Malup-Lestín-Ostrovets. Meie jõud oli 2870 tääki, 375 mõõka, 39 rasket ja 31 kerget kuulip., 12 suurtk. Sellega oli punaste see rinde osa meie omast pisut nõrgem.

Et vaenlasel vägede vähendamist takistada ning enesele paremaid positsioone kätte võita, otsustati pealetungi alustada ja Põtalovo raudteesõlm ära võtta, et siis edasi tungida. Põtalovo vallutamiseks oleks ära lõigatud Petrograd-Varssavi raudtee, kusjuures tegevuse pearaskus langes III diviisi 3. ja 8. rügemendile.

29.okt. algas pealetung, milleks peatõuke andis läti partisanide läbimurre, kes luurekäigul murdsid läbi vaenlase rinde ja lõhkusid Petrograd-Varssavi raudtee lõuna pool Põtalovot ära. Meie vägede pealetung arenes Seidenetsi ja Nostrovo küla raioonis, kus 30.okt. hommikuks vaenlane tema positsioonidelt taanduma sunniti. 30.okt. jätkasid meie väed tegevust, tungisid Marienhauseni eelsetest kindlustustest ja traattõketest läbi ning vallutasid ööl 30/31.okt. Marienhauseni rikkalikku sõjasaaki saades. Võitlus Marienhauseni pärast oli õige äge, nii et paiguti täägivõitluseni mindi. Sellepeale asusid meie väed läbimurde laiendamisele ja Põtalovo poole edasi tungima, kuigi vaenlase soomusrong edasitungimist suuresti takistas, kuna meie soomusrongid lõhutud Kuprovo sillast üle ei saanud. Kõige kaugemale jõuti 3.nov. asudes Kudrovo-Bostrovo Gora-Mihailovska-Bokova mõisa - Šuprini küla joonel.

Ajal, mil III diviisi osad edasi tungisid jäi II diviisi passiivseks ehk küll ülemjuhataja 31.okt. oli käsu andnud III diviisi abistada. Kui see ei mõjunud, andis ülemjuhataja 3.nov. kategoorilise käsu, et II diviis uuesti Velikaja jõeni välja tungiks, kuid oli juba hilja. III diviisi rinne oli lai ja nõrk, näit. oli 8.rüg. rinne 40 km laiune. Vaenlane oli jõude koondanud, tuues juure terve diviisi. 4.okt. algas ta vastupealetungi.

3.rügl. rindel Böstrovo-Gora raioonis ei olnud tal edu, kuid samal päeval läks tal kõrda Moratševa jaama poolt meie rindest läbi murda ja Marienhauseni alev 8.rügl. selja taga vallutada. See sundis meie vägesid kiiresti taanduma, peatudes endistel positsioonidel Lipno-Malup-Lestin-Ostrovetsi joonel. Ka II diviisi operatsioon, mis algas 5.nov., arenes aeglaselt ja sattudes vaenlase suuremate jõudude vastu, lõppes 7.nov. endistele positsioonidele taandumisega. Siit peale jäi sõjategevus Pihva-Pötalovo rindel soiku, kuna siin peale luuretegevuse kuni rahuni muud tegevust ei olnud.

Pötalovo operatsiooniga saadi kätte ainult osa sellest, mis taheti. Loode-armee abistamise mõttes täideti ülesanne, kuna vaenlast mitte ainult kinni ei peetud, vaid jõude juuregi sunniti tooma. Sellevastu ei õnnestunud meil paremaid positsioone kätte võita, kuna diviiside koostöös puudus tarvilik ühtlus.

Bermondti avantüür.

Pärast Landeswehri sõda võeti Landeswehr läti vägede hulka vastu, kuna Rauddiviisi sõdurid Kuramaale koondusid, kus Bermondit Saksamaalt tulnud end. vene sõjavangidest väge formeeris, mille eesmärk pidi olema koos Judenitsšiga enamlaste vastu võidelda. Tegelikult aga oli ta von der Goltzi tegevuse jätkaja. Ettekäändel, et tal on tarvis üle Riia enamlaste vastu minna, et siis käsikäes Loode-armeega teotsema hakata, tungis ta Riia poole ja jõudis välja juba Düüna lõunakaldale. Läti valitsus ja väejuhatuse põgenes Riias ja läti vägesid katsetati tagasi tõmmata. Eesti väejuhatuse, ära nähes, et Bermonditi liikumisest uus hädaoht võib kujuneda, otsustas Lättid abistada. Selleks saadeti 9.okt. kaks soomusrongi Riiga, mis asusid Düüna sildade kaitsele ja panid Bermonditi liikumise seisma. Meie soomusrongide varjus organiseerisid lätlased esiti kaitset ja asusid siiski pealetungile Bermonditi Kuramaalt välja ajades. Meie soomusrongid olid Riias kuni 23.okt.

NARVA KAITSE OPERATSIIOON.

Olukord 16.nov.1919.a.

Vene Loode-armee kiire taganemine näitas, et ta kokkuvõtteks ülemjuhataja korraldusi tegema, et eesti vägedega üksi Viru rinnet kaitsta. 4.nov. andis ülemjuhataja kõik Ingeris ja Viru rindel teotsevad väeosad niisama ka Luuga lahes teotsevad merejõud I diviisi ülema kindral Tõnissoni käsutusse, tehes teda terve Viru rinde eest vastutavaks. Kuna olukord raskeks tõotas kujuneda, hakkas ülemjuhataja varusid moodustama. Selleks tegi ta 13.nov. korralduse kagurindelt Viru rindele üle-tuua 1 soomusrongi ja 1 patarei, kagurindelt võetud 5-pataljonist moodustas ta oma reservi Viru rindel ja 5 pataljonist kagurindel. III div. ülemaal käskis ta diviisi reservi koondada 3 pataljoni Lätimaal positsioone lätlastele üle andes.

Loode-armee jõudis Jamburgi maha jättes 14.nov. Luuga jõe läänekaldale. Tema kavatsus oli taganeda lääne poole Narva jõe s.o. eesti vägede selja taha. Kuid kuna oli hädaltlik oma rinde taha lasta kahtlast relvastatud elementi, lubas eesti valitsus Narva jõe läänekaldale ainult sõjariistadeta inimestel tulla. Selle järele pani suurem osa Loode-armeest sõjariistad maha, kuna vähem osa Narva jõe idakaldale eesti vägedega kõrvuti positsioonidele asus.

Poolte jõud, operatsiooni põhimõtte ja tegevuskava.

16.nov. asusid meie väed Viru rindel järgmiselt: 1. rülg. Narva jõe lääne ja idakaldal Peipsi järvest Narvani. Tama ees asusid rindele püsima jäänud Loode-armee osad Skamja, Djuk Perevoloki, Radovili, Konduši, Omuti ja Nisõ külade joonel. 9.rülg. asus raudtee Aleksandrovskaja Gorka joonel, sealt Luuga jõe läänekallast mööda Kalmotka küalani, edasi Žabino-Sahonje-Krikova külade

joonel. Balti pat. - Mannovkäs. 4.rüg. ja Ingeri rüg. Lauga jõe idakaldal Orloet, kuni mereni. Kokku oli meil rindel 1100 tääki, 126 rasket ja 127 kerget kuulip., 20 kerget ja 14 rasket suurt., peale selle oli operatsiooni alul Loode-armees veel umb. 6000 tääki.

Vaenlane oli 16.nov. koondanud Viru rinde vastu kogu VII armee ühes juurekomandeeritud osadega ja XV armee osad, millest eesliinil oli umbes 24000 tääki, 450 kerget ja rasket kuulip., 20 suurt. ja 2 soomusrongi, kuna reservide kohta puuduvad teated. Sellega oli vaenlasel enam kui kahekordne jõudude ülekaal.

Et rahuläbirääkimised eel seisid, siis oli mõlemate poolte huvides end sõjaliselt paremasse seisukorda seada, et soodsamaid rahutingimusi saavutada. Selleks oli enamlastel tarvis kõigepealt Narva linn kätte saada, millel kui sõjalisel ja tööstuslikul keskusel suur tähtsus oli. Eesti vägede eesmärk oli aga vastupidi Narvat oma käes hoida, mispärast kogu operatsioon meie kujunes Narva kaitse operatsiooniks.

Vene VII armeele oli rinde juhatuse poolt ülesandeks tehtud Narva jõe joon vallutada ja eesti väed purustada. Meie tegevuskava seisis positsioonide kaitsmises, mis mitmejärgulised olid:

1) Batraki jõe - Jurkina-Zaabino-Lauga jõe liin. Siin mingisuguseid kindlustusi ei olnud.

2) Sala-Dubrovka-Annenskaja liin, millel oli tehtud vähemaid kindlustusetöid.

3) Kulgu-Narva liin - Popovka liin, siin oli samuti tehtud vähemaid kindlustustöid ja Narva eelsel platsdarmil olid sakslasteaegsed kaevikud.

Vaenlase arvuline ülekaal kui ka meie vägede meeleolu, mis kaitseks kindel, kuid pealetungiks nõrk oli, ei õigustanud aktiivsemat tegevuskava, kuid nõudis suuremate varude pidamist, et läbimurret või muud vaenlase juhuslikku edu likvideerida.

Narva kaitse operatsioon jagunes kolme perioodi, mis mõnepäevaste vaikusega rindel eraldatavad: - esimene - 16.nov. kuni 7.dets., teine - 7.kuni 22.dets.

ja kolmas - 28.kuni 30.dets.

Operatsiooni esimene periood 16.nov.kuni
7.dets.

16.nov. hakkas vaenlane kogu rindel peale tungima. Kaks päeva ei olnud tal mingit edu, küll aga avaldub ta plaan: otse rindelt Jamburgist Narva peale läbi murda samal ajal terve rinde ulatuses teotsedes. 17.-20.nov. taandusid Loode-armee osad ilma tõsisema vastupanekuta Narva jõe joonel Peipsist Omutini jõe lähenedale, kus neil relvad ära võeti. 20.nov. sundis vaenlane 1.rüg. Narva jõe idakaldal asuvad osad Djuk Perevoloki, Skamja ja Skorjätina Gora külade raioonis jõe lähenedale taganema. Vallutanud idakalda, lõpetasid punased seal oma pealetungi ja asusid kaitse organiseerimisele. 20.nov. vaikis sõjategevus üldiselt Narva jõe ülemjooksul kuni Omutini ja mõlemad pooled jätkasid takistamatult oma positsioonide kindlustamist.

Samal ajal muutus sõjategevus Kriüši ning Suur ja Ustje Žerdjanka külade raioonis järjest intensiivsemaks. Punased püüdsid vallutada neid külasid, et sellega luua endale Narva jõe idakaldal lähtekoht edaspidiseks tegevuseks Auvere suunas. Kuna aga siin raioonis positsioonid olid kindlustatud traattõkete ja kaevikutega, siis oli neid parem kaitsta. 22.nov. tungis vaenlane suurtükitle toetusel Kriüši küla peale, kuid tagajärjeta.

Põhja pool tungis vaenlane 20.nov. suurte jõududega Ingeri rügemendi peale, selle rinnet Suure Kusemkino küla juures läbi murdes. 22.nov. jätkas ta pealetungi ügeda suurtükitle toetusel. Selletõttu hakkas osa meie vägesid teisele s.o. Sala-Dubrovka-Anneńskoje joonele taganema, Loode-armeest oli 23.nov. rindel ainult umb. 3000 meest, kuna teised olid üle Narva jõe põgenenud. Nii tuli rindel võideldes jõudu kulutada ka venelastelt sõjariistade ärakorjamisega.

Vägede suurendamiseks Viru rindel tõmbas ülemjuhataja II diviisist 2 pataljoni Rakveresse reservi. Kuid ka vaenlane suurendas oma vägesid 3 rügemendi võrra.

Untlasi moodustas ta löögirühma, mis koosnes 9 pataljoni ja 1 ratsarügemendist vastava suurtükiväega, mis oli ette nähtud läbimurdeks või löögiks.

23.-27.nov. jätkas vaenlane pealetungi rindel. Eriti ägedad olid lahingud meie vasakul tiival 24. ja 25.nov., kusjuures meie osad osaliselt taanduma sunniti, kus meie väed Sarküla-Korostelli-Feodorovka joonele asusid. Ära nähes, et otselöökidega Narvat vallutada ei saa, muutis vaenlane taktikat ja 27.nov. käsib punaväe rinde juhataja tiibadelt peale tungida. 28. algas pealetung Pjätäjõe, kus Loode-armee osad selle jõe taha suruti. Ka Nisõ ja Ust-Tsernovõ juures oli vaenlasel väike edu. 29. ja 30.nov. on siin võitlused vahelduva eduga, mis aga olukorda ei muutnud. Et edu ei saavutatud, jäi rindel peale 30.nov. väiksemaks, sest mõlemad pooled hakkasid ümberpaigutusi tegema.

Operatsiooni teine periood 7.kuni
22.dets.

2.dets. algasid Tartus rahu-läbirääkimised. Muu seas pani vene delegatsioon ette Eesti riigi piiriks määrata joon Kunda vabrik - Sonda jaam - Rannapungerja - Peipsi järve - end. Võru maakonna piir vastu Pihkva kubermangu. Selle nõudmisega meie loomulikult leppida ei saanud ja oli arvata, et vaenlane oma ettepanekut sõjategevuse abil läbi suruda püüab. Selleks hakkas ta oma vägesid Oudova sihis Narva jõe ülemjooksul suurendama, nii et ta jõudude arv rindel oli 36000 tääki, 600 kuulip., 25 kerget ja 14 rasket suurtk., 1 soomusrong ja 10 soomusautot. Meie vägedele abi ei tulnud. Koondades oma jõude tiibadele, oli vaenlasel kavatsus Narva jõe forsseerida nii lõuna pool kui ka põhja pool Narvat Riigi küla juures. Kava teostamisele asus ta õõsel 6/7.dets.

Narva jõe ülemjooksul kaitsel asuva l.rügi. rinde pikkus oli 50 km. Kaitseteostamiseks oli tal 1700 tääki, 34 rasket ja 23 kerget kuulip., 4 rasket ja 8 kerget suurtk. Peale selle diviisi varud - 2 kompaniid - Kure-

müel. Loode-armeel püsis veel Kriüš-Zerdjanka raioonis umb. 3000 meest mõnekümne kuulipildujaga, Mustjõeel kaks ja Kulgul 1 patarei.

Punaste eesmärk oli Kriüši ja Ustje-Zerdjanka raioonis lüüa rinde läbimurda ja Tallinna-Narva raud- ja maanteele välja tungida, sellega Narvat ära lõigates ja Narva saatust otsustades. Oma eesmärgi saavutamiseks oli neil vaja vallutada Kriüši ja U.-Zerdjanka külad. Selleks algas ta marulist suurtükitule ettevalmistust Kriüši küla ja Mustajõe raioonis. Ööl algas ta rünnakut, mis aga tagasi löödi. Samal ajal tuli 3 rügementi lõuna pool Zasekat üle Narva jõe ja liikus edasi Mustajõe sihis. 7.dets. löödi ootamatu ja hoogsa vastulööggiga ka siin vaenlane tagasi, kes põgenes sõjariistu ja palju surmuid maha jättes.

8. ja 9.dets. tungis vaenlane kogu rindel peale. Iseraanis äge oli pealetung suurtükitule toetusel Orlo ja Feodorovka külade raioonis, kus ta tuli peale mitmes ahelikus. Kõik pealetungid löödi tagasi. Samal ajal kestis äge pealetung Sala-Dubrovka liinil. 8.dets. korras vaenlane katset Kriüši positsioone vallutada. Selleks võeti ette manööver Uusdna raioonis. Ägeda suurtükitule toetusel tungis ta Uusdna kohal üle jõe teistkordselt Mustajõe küla ähvardades. Kuid ettevõetud vastulöökkidega meie poolt puhastati õhtuks jõe lähenedas punastest. Samal ajal tungisid punased suurte jõududega S.- ja U.-Zerdjanka külade peale kuid löödi tagasi. 9.dets. öösel ründasid punased uuesti Kriüša positsioone. Loode-armee üks osa laskis Dolgaja-Niiva kohal punased takistamatult läbi traattõkke. Sellest tekkis Loode-armee osade paaniline põgenemine Kriüši positsioonidelt ja ka meie osad olid sunnitud Kriüšist lahkuma. Vaenlase edu põhjusel koondas ülemjuhataja lõunarindelt rohkem väge Viru rindele ning käskis soomusrongidel ja sõjalaevadel lahingvalmis seada.

Ülesandega Peipsist kuni Narvani Narva jõe joonele välja tungida, alustas vaenlane ööl vastu 10.dets. pealetungi, mis kuni 20.dets. iga päev edasi kestis. 10.dets. ründasid punased ägedalt U.-Zerdjanka positsioo-

ne, kuid löödi suurte kaotustega tagasi.

Kuna 1.rügi rinde kaitsmine üle jõu käivaks muutus, siis koondati ta Mustjõe-U.-Žerdjanka-Kulgu-Auvere raiooni, kuna 9.rügi rinde osa Vasknarva-Kuninga küla 13.dets. üle võttis.

Iseäranis äge oli punaste pealetung 14.dets. Dubrovsk-Annenskaja joonel, kus kckainiga ärritatud punaväelasi kolonnides kuulipildujatega sunniti peale tulema. Samal päeval vallutasid punased S.-Žerdjanka positsioonid ja tungisid marulise suurtükiväe toetusel U.-Žerdjanka peale, kuid neli rünnakut löödi järjest tagasi, kuni viimaks 15.dets. hommikul 2.komp. taandus ja Narva jõe vasakule kaldale asus.

Kriisi ja Žerdjanka küllade vallutamiseks oli punastel loodud lähtekoht, millest pidi arenema pealetung Väska-Samograssi ja Mustajõe-Auvere suunas Narva selja taha. Selleks koondas ta siia tugevad väed.

16.dets. tungis vaenlane suurtükiväe toetusel Väska küla kohal üle Narva jõe. Väska vallutanud, tungisid nad edasi Samograssi poole, et raudteele välja jõuda. Kell 2400 olid nad Samograssist vaid 1 km kaugusel. Ööl 16/17.dets. jõudsid kohale varud ja nüüd asuti Väska tagasivõtmisele. Kolmest küljest peale tungides vallutati Väska 17.dets. õhtuks.

Samal ajal kui punased Samograssi suunas peale tungisid, katsusid nad rinnet läbi murda ka Mustajõe küla kohal, kuid löödi tagasi. Pärast seda kui neil raudteele väljatungimine Väska-Samograssi sihis ebaõnnestus, püüdsid nad seda saavutada Mustajõe-Auvere suunas. Alguisel oli neil osaliselt edu, neil õnnestus meie osi jõekaldal olevatelt positsioonidelt välja lüüa. 18.dets. aga, kui kohale jõudsid meie varud, löödi punased hoogsalt vastulöögiga tagasi, kusjuures neil oli õige suuri kaotusi.

20.dets. tungis vaenlane veel kord kogu rindel tugeva suurtükiväe toetusel peale, kusjuures tulistasid gaasimürskudega, kuid gaaside mõju ei olnud õnneks kuigi suur. Ka see pealetung ei andnud enam mingit tagajärge, mille peale sõjategevus vaikselt jäi. See vaikus kestis kuni 28.dets.

Vaenlase katse peahoopi tiibadele anda ja Narva jõge ülemjooksul forsseerida, et Narva seljataha jõuda, lõppes neile õnnetult tagasipaiskamisega Kriusi ja Väskä küllade raioonis.

Operatsioon kolmas periood 28.kuni
30.dets.

Vahepeal olid rahulübirääkimised hästi edenenud. 24. dets. oli vaheahu-lepingu kava valmis, kuid ootamatult esines vene delegatsioon nõudmisega, et Eestil poleks luba 10 versta laiusel maaalal Narva jõe läänekaldal sõjaväge pidada ega kindlusi ehitada. Sellejuures anti mõista, et kui meie järele ei anna, siis meid selleks sõjaliselt sunnitakse. Nii oli selge, et punased kavatsesid Narva all veel kord suuremat pealetungi. Seda arvesse võttes saatis ülemjuhataja vägedele ülevaate olukorrast ja käskis valmis olla sõjategevuseks. 27.dets. sõitis ta ise Narva, et vastupanu korraldada. Ta määras kindlaks rinde juhatuse ning diviiside koosseisu ja ülesanded. Oma suusõnalised korraldused avaldab ta kirjalikult 28.dets. Rinde ülemaks nimetati kindral Tõnisson, senine I div.ülem, kelle staabiülemaks sai Reek. Rinde osa kaitsmine Vasknarvast kuni Hõbesaareni, samuti ka Peipsi ranna kaitsmine Vasknarvast Lohusuuni tehiti ülesandeks III diviisile. I diviis asus kaitsesele Hõbesaarest kuni mereni, kusjuures I div.ülema alla kuuluvad ka rindele jäänud 1500 - 2000 loode-armeelast. Soomusrongid anti rinde ülema käsutusse. Meie jõud oli 12700 tääki, 350 mõõka, 193 rasket ja 177 kerget kuulip., 29 kerget ja 23 rasket suurtk. Vene Loode-armeest oli rindel 1500 tääki ja 20 suurtk.

Samal ajal toimus ka vaenlase pool jõudude ümberpaigutamine ja koondamine. Operatsiooni alguseks oli tal umb. 40000 tääki, 750 kuulip., 143 suurtk., peale selle soomusrongid ja soomusautod. Kõik ümberpaigutused pidid lõppenud olema 24.dets. Rinde juhi käsul pidi XV armee pealetungil lüügiõsaga Narva Jaanilinna vallutama, kuna VII armee Narva kirdepoolse osa ära võtma pidi. Kuid vaenlane ei jõudnud ümberpaigutustega 24.dets. valmis, vaid alles 27.dets., mispärast operatsioon al-

les 28.dets. võis alata. Sel päeval tungis vaenlane igal pool peale, kuid löödi tagasi, välja arvatud Pljussa ja Narva jõe vahel, kust Loode-armee osad välja suruti. 29. ja 30.dets. kordas vaenlane pealetungi iseäranis ägedalt aga 30.dets. Sala ja Marienhofi peale, kust korraks meie kaevikutesse tungis, kuid vastupealetungiga kas tagasi tõrjuti või hoopis ära hävitati. Samuti likvideeriti pealetung Pljussa silla juures, kusjuures sild õhku lasti, samuti ka pealetungid Kljutšno saare, Vhski, Ustje-Zerdjanka ja Kriuši juures.

30.dets. vaibus pealetung igal pool. Samal ajal saatis VII punase armee ülem rinde ülemale rapordi olukorra kohta. Ta seletas, et kahurite materjalosad on kulumud, samuti on suur puudus laskemoonast. Tema rügementides on kuni 40% koosseisust rivist välja löödud ja sellega rügementidest ainult viletsad riismed järele jäänud. Sellepärast on võimata pealetungi jätkata, koguini on karta, et kaitse korral osutub võimatuks valveteenistust pidada. Selle rapordi tagajärg oli, et 31. dets. Tartus vaherahu meie soovidele vastavalt alla kirjutati.

Tartu rahu.

Vabadussõda, mis algas vene punaväe pealetungimisega Narvale 28.nov. 1918.a. kestis tegelikult kuni vahe-
rahu maksmahakkamiseni 3.jaan.1920.a., juriidiliselt aga kuni rahu alla kirjutamiseni 2.veebr.1920.a.aastal. Tartu rahulepinguga tunnustab Venemaa Eesti iseseisvust, kusjuures Eesti piiri suhtes lepiti praeguse piirijoone kohaselt kokku. Sõjakahjude ja kulude katteks anti meile 15 miljonit kuldrubla. Peale selle anti Eestile kontsessioon ühe miljoni tiinu metsa peale Põhja- ja Loode-Venemaal.

Valitsuse ja teaduslike asutiste arhiivid ja varandused, mis Venemaale viidud, kohustus Venemaa Eestile tagasi andma. Eesti rahvusest kodanikkudel võimaldati vaba tulek Eestisse. Omaltpoolt lubas Eesti oma raudteede ja sadamate kasutamist transiidiks. Sellega oli Vabadussõda andnud tagajärgi, mis mõeldavad ainult võitjale riigile.